

قول

رای: در ظنیات استعمال می شود
 اعتقاد: در یقینیات استعمال می شود
 اصطلاحی: لفظی که دلالت کند بر معنایی، چه آن لفظ مفرد باشد چه مرکب، چه سکوت بر آن صحیح باشد چه نباشد.

این کلمه در تسهیل آمده و جمله صله و جزا و مانند این دو را خارج می کند.

کلام: لفظ مفید غیر ما لا یجمله أحد مقصود لذاته

در کافیه گفته: قول...

بوسیله مثال: « استتم » این قید را فهماند.

این قید را در شرح تسهیل آورده و با آن خارج می شود مانند: التار حارة

یعنی: مفید معنی یصح السکوت علیها

کلمه: مانند ضرب زید عمر
 ۲ قسم
 غیر کلمه: مانند زید قائم
 جنس جمعی است و مفرد آن کلمه می باشد

الف در ضارب خارج شد

کلمه: لفظ مستقل دال بالوضع تحقیقاً أو تقدیراً أو منوی معه كذلك

غیرهما: کلمه: ان جاء زید
 غیر کلمه: غلام زید

اسم: علامات

- ۱- جر { بالإضافة بالحرف بالتبعیة }
 - ۲- تنوین { ۱- تمکون ۲- تکبیر ۳- مقابله ۴- عوض }
 - ۳- ندا
 - ۴- ال تعريف
 - ۵- مسند إليه واقع شدن
- بالجر و التنوین و ال و مسند الاسم تمييز حصل

فعل: علامات

- ۱- تاء تأیث ساکنه { ماضی و امر }
- ۲- یاء المخاطبة { ماضی و امر }
- ۳- نون تأکید { ماضی و امر }

بالتون فعل الأمر إن أمر فیه
 فعل مضارع یلی «لم» کیشم
 و «نون» أقبلن فعل ینجلی

مختص به اسم: مانند فی
 مختص به فعل: مانند لم
 مشترک: مانند هل
 سواهما الحرف کهل و فی و لم

لفظ

مستعمل: قول
 مهمل

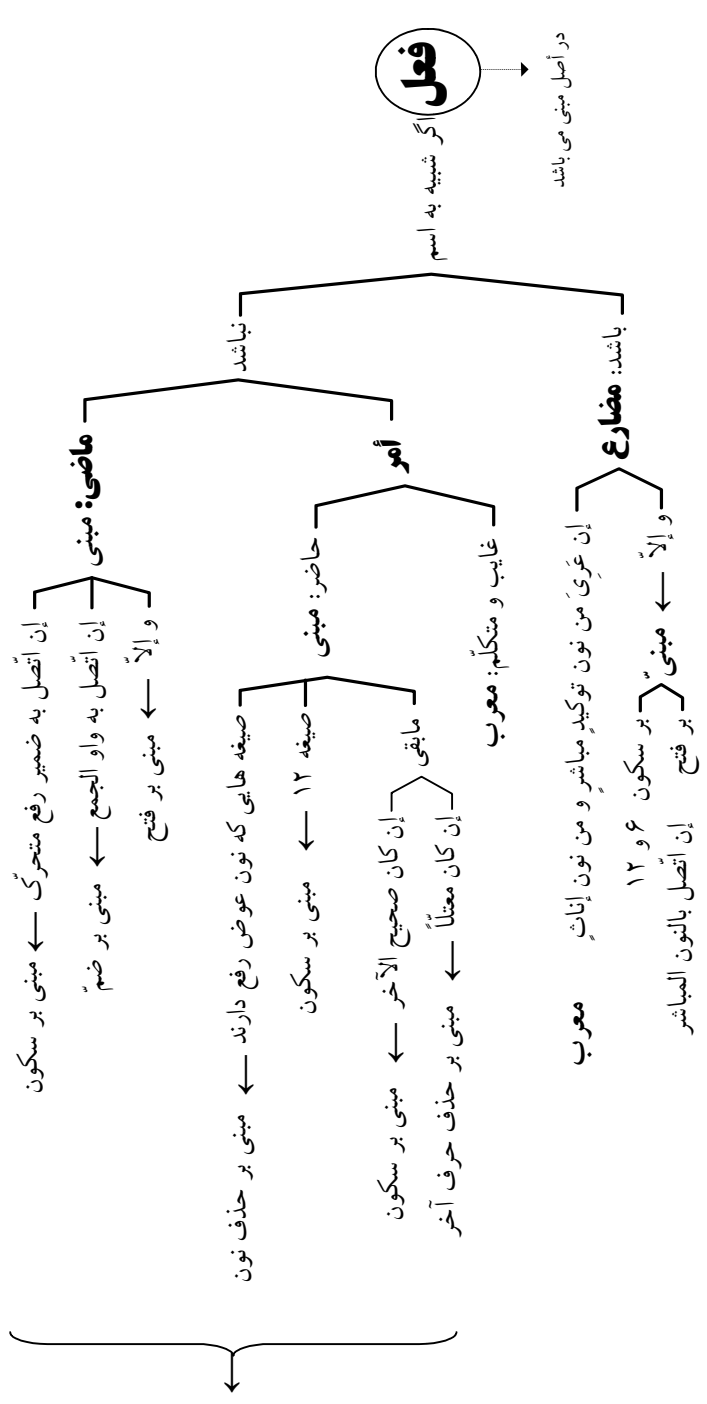
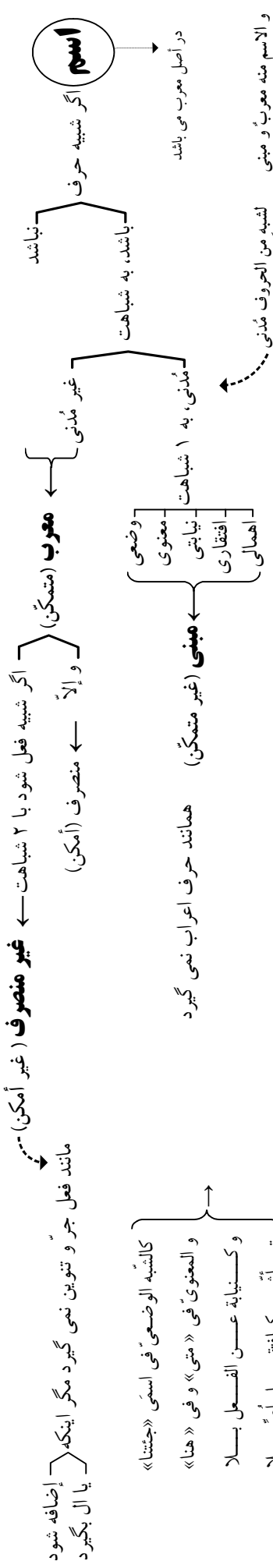
غیره: غیر لفظ

صوت

معتد بر
 مخرج فم:

واحدة كلمة و القول عم
 کلامنا لفظ مفید کاستقم
 اسم و فعل ثم حرف الکلم

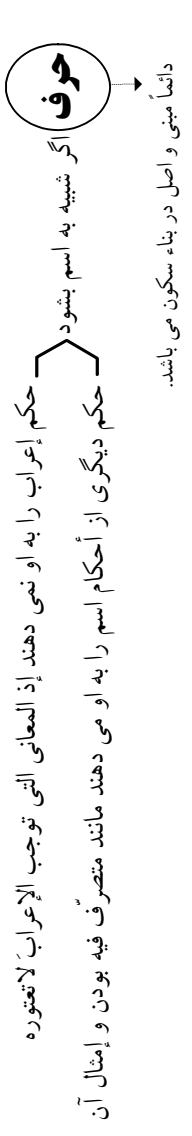

و فعل أمر و ماضي پنيا

و اعرابوا مضارعا ان عربيا من نون توكید مباشر و من نون اناث كيرعن من قيسن

و كل حرف مستحق في البناء و الاصل في المبنى ان يسكننا

و منه ذو ففتح و ذو کسر و ضم کاین، اُمس و الساکن کُم

دلیل نمی خواهد چون اصل در بناء سکون است.

سکون { اسم: کم، فعل: اُضرب، حرف: اُجل }

ففتح { اسم: اَین، فعل: ضَرَبَ، حرف: وَ }

کسره { اسم: اُمس، حرف: جَیر }

ضم { اسم: حیث، حرف: منذ }

حُرْکَ لِالْتِقَاءِ السَّاكِنِینَ و کانت فتحة الخفة

حُرْکَ لِمِشَابِهَةِ الْمُضَارَعِ فِي وَقْعِهِ صِفَةً وَ حَالاً وَ صَلَةً وَ خَيْرًا و کانت فتحة الانتقال

حُرْکَ لِضُرُورَةِ الْاِبْتِدَاءِ بِالسَّاكِنِ و کانت فتحة الانتقال الضمة و الكسرة على الواو.

حُرْکَ لِالْتِقَاءِ السَّاكِنِینَ و کُسر على أصل النقاء الساکینین

حُرْکَ لِالْتِقَاءِ السَّاكِنِینَ و ضمّ تشبيهاً لها بقبل و بعد

حُرْکَ لِالْتِقَاءِ السَّاكِنِینَ و فتحة الخفة و تكسر على أصل النقاء الساکینین

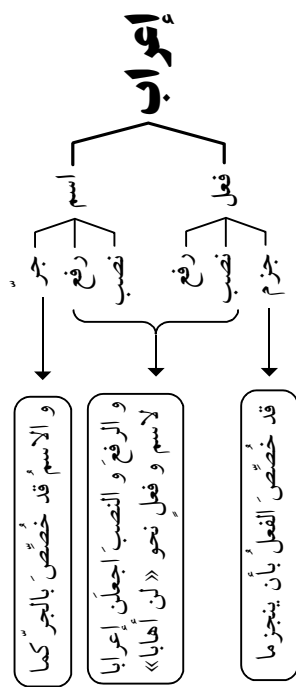
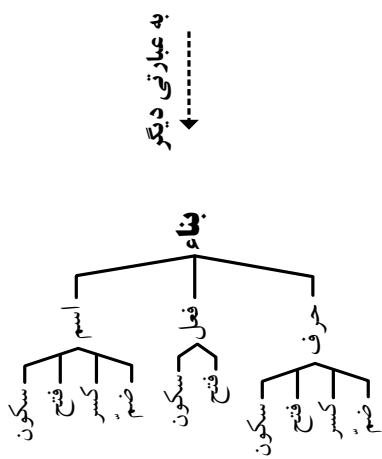
متعذر است مطلقاً (کما قال الجمهور)

در الف متعذر و در غیره متعسر

(کما اختاره الجرجانی و العلامة کافجی)

اقسام بناء:

مبني بر

فعل ناقص در بعضی حالات

و سَمَّ مَعْتَلًا مِنَ الْأَسْمَاءِ مَا كَالْمِصْطَفَى وَالْمَرْتَقَى مَكَارِمًا
 فَالْأَوَّلُ الْإِعْرَابُ فِيهِ قُدْرًا جَمِيعُهُ وَهُوَ الَّذِي قَدْ قَصُرًا
 وَ الثَّانِ مَنْقُوصٌ وَ نَصْبُهُ ظَهَرَ وَ رَفَعَهُ يَنُوبُ كَذَا أَيْضًا يُجْرَى

- تقدیری
 - ← مقصور
 - ← منقوص
 - ← مضاف به یاء متکلم
 - ← ما وُقِفَ علیه
- محلی ← أسماء مبني
- لفظی ← ما بقی

أصلي ←

- در حالت رفع: ضمّه
- در حالت نصب: فتحه
- در حالت جرّ: كسره
- در حالت جزم: سکون

 ← فارع بضمّ و انصبين فتتحاً و جرّ كسراً كذا ذكر الله عبده يسراً و اجزم بتسكين

إعراب

- در حالت رفع
 - واو در { أسماء ستّة / جمع مذکر سالم } نائب از ضمّه
 - الف در مثنی
 - نون در أفعال خمسة
- در حالت نصب
 - ياء در { مثنی / جمع مذکر سالم } نائب از فتحه
 - الف در أسماء ستّة
 - حذف نون در أفعال خمسة
- در حالت جرّ
 - ياء در { أسماء ستّة / مثنی / جمع مذکر سالم } نائب از كسره
 - حذف نون در أفعال خمسة
 - حذف حرف علة در معتل الآخر ← نائب از سکون

فرعی (نیابتی)

..... و غیر ما ذکر
 یُوبُ نَحْرُ « جَا أُخُو بَنِي نَحْرٍ »

- تقدیری
 - ← أسماء ستّة
 - ← مثنی
 - ← جمع مذکر سالم
 - لفظی ← ما بقی
- ← عند الالتقاء الساکنین
 ← عند الإضافة إلى الياء المتکلم

۱- **أسماء ستّة** ↑
 واو نائب از ضمّه
 الف نائب از فتحه
 یاء نائب از کسره

و ارفع بواو و انصبن بالالف و اجرر بياء ما من الأسماء أصف
 و شرط ذا الإعراب أن يُضفَنَ لا لليا كجا أخو أيبك ذا اعتلا

۲- **تثنية** +
 كلا { إذا بمضمر مضافاً وصلًا }
 كلتا {
 أثنان { سواء { أفردا
 اثنتان { ركبًا
 أضيفا
 اثنتان (في لغة بني تميم)

الف نائب از ضمّه
 یاء نائب از فتحه و کسره

بالألف ارفع المثنى و كلا
 كلتا كذاك، اثنان و اثنتان
 و تخلف اليا في جميعها الالف
 إذا بمضمر مضافاً وصلًا
 كابين و اثنتين يجريان
 جرّاً و نصباً بعد فتح قد ألف

۳- **جمع مذکر سالم** +
 عشرون و بابه
 الأهلون
 أولو
 عالمون
 عليون
 أرضون
 سينون و بابه

واو نائب از ضمّه
 یاء نائب از فتحه و کسره

و ارفع بواو و بيا اجرر و انصب
 و شبه ذين و به عشرونا
 أولو و عالمون، عليون
 و بابه و مثل حين قد يرد
 سالم جمع عامر و مذب
 و بابه الحق و الأهلونا
 و أرضون شد و السنونا
 ذا الباب و هو عند قوم يطرد

۴- **جمع مؤنث سالم** +
 أولات { و الذى اسماً قد جعل } ← **كسره** نائب از فتحه

و ما بتا و الف قد جُمعا
 كذا أولات و الذى اسماً قد جعل
 يُكسر في النصب و في الجرّ معاً
 كأذرعاً فيه ذا أيضاً قبل

۵- **ما لا ينصرف** ← **فتح** نائب از کسره
 و جرّ بالفتحة ما لا ينصرف ما لم يُضَفْ أو يكُ بعد ال رُدْف

نیابتی

محلّهای
 إعراب

أصلی:

غيرهم

۶- **أفعال خمسة**
 يفعلان ۲
 يفعلون ۳
 تفعلان ۵ و ۸ و ۱۱
 تفعلون ۹
 تفعلين ۱۰
 نون نائب از ضمّه
 حذف نون نائب از فتحه و کسره

و اجعل لنحو يفعلان النونا
 و حذفها للجزم و النصب سيمه
 رفعاً و تدعين و يسألونا
 كلم تكوني لترومي مظلمة

۷- **مضارع معتل الآخرة:**
 حرف آخر
الف { فتحه
 ضمّه
 سکون } ← **مقدّر** فالألف انو فيه غير الجزم
واو { سکون
 ضمّه
 فتحه }
ياء { فتحه
 ضمّه
 سکون }
ظاهري ← و أبد نصب ما كيدعو يرمي
مقدّر ← و الرفع فيهما انو

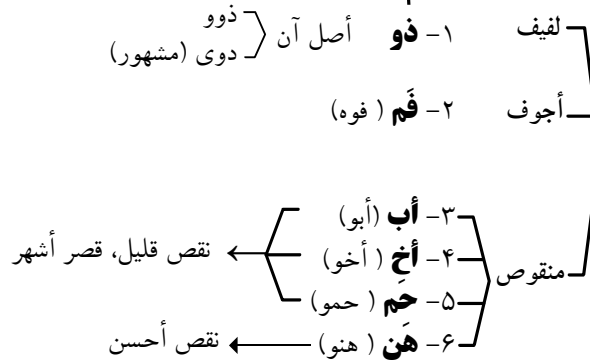
حذف حرف علة
 نائب از سکون

..... و احذف جازماً
 ثلاثهنّ تقض حکماً لازماً

إعراب به حرکت نمی گیرد به ضمیر اضافه نمی شود همیشه مضاف است مؤنث آن ذات می باشد

أَسْمَاءُ سِتَّةَ

من ذاك ذو إن صحبة أبانا

و الفم حيث الميم منه بانا

أب أخ حم كذاك و هن و في أب و تاليه يندر و قصرها من نقصهن أشهر

و النقص في هذا الأخير أحسن

و شرطُ ذا الإعراب أن يُضْفَنَ لا لليا كجا أخو أيبك ذا اعتلا

إعراب به حروف می گیرند به ۴ شرط
 ۱- اضافه شوند
 ۲- مضاف به یاء متکلم نباشند
 ۳- مکبر باشند
 ۴- مفرد باشند
 و إلا تعرب بحركات ظاهرة و إلا تعرب بحركات مقدرة و إلا تعرب بحركات ظاهرة و إلا تعرب في حال التثنية و الجمع إعرابهما

حَرَكَتِ نُونِ

جمع } فتحه قل من بكسره نطق

و نونٌ مجموع و ما به التحق فافتح و قل من بكسره نطق

و نونٌ ما تُثْنِي و الملحق به بعكس ذاك استعملوه فاتتبه

كسره } فتحها لغة مع الياء
 فتحها لغة مع الألف } لغت قبيله بنى أسد
 و جاء ضمها (مع الألف) } لغت قبيله بلحارث بن كعب

این قبیله تننیه را در هر سه حالت با الف می آورد

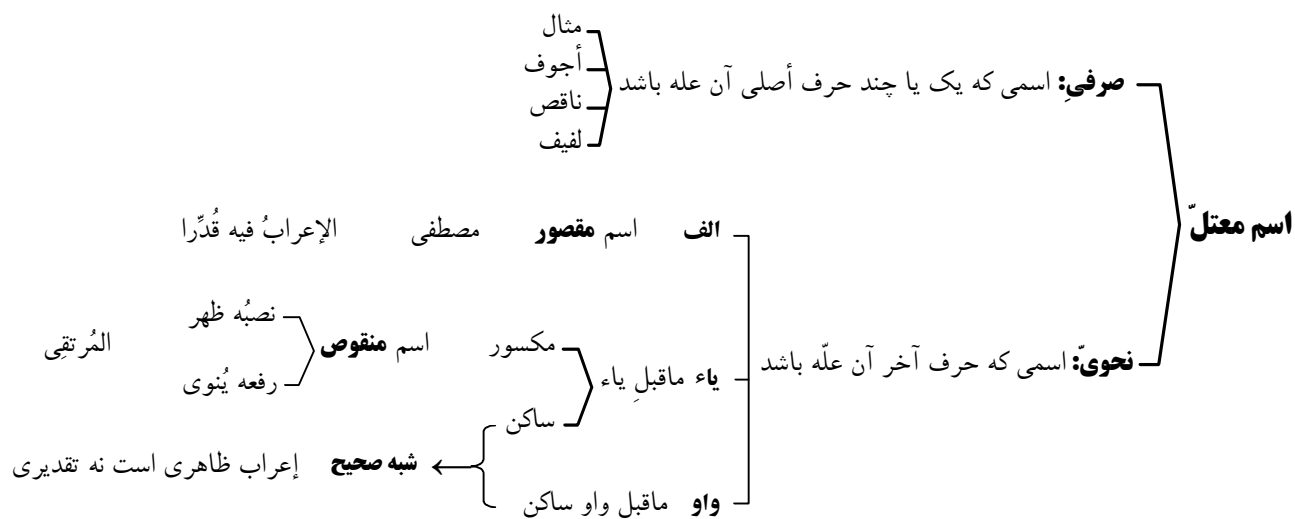
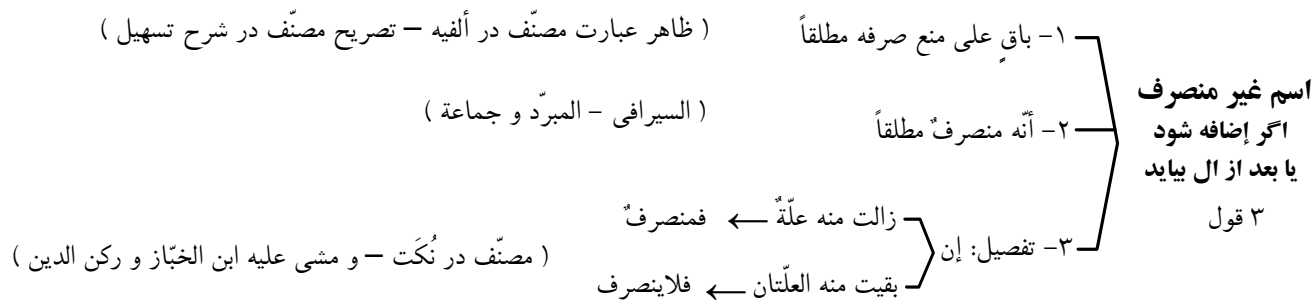
رعایت جمع بودن و حالت قبل از تسمیه را نموده هم رعایت قبل از تسمیه را نموده و هم رعایت علمیت و تأنیث را فقط ملاحظه بعد از تسمیه یعنی علمیت و تأنیث را نموده است.

مصنّف: فيه ذا الإعراب أيضاً قبل بعضهم: ينصبه بالكسرة و يحذف منه التنوين بعضهم: يعربه مطلقاً

إِعْرَابِ جَمْعِ مَوْثَّ سَالِمٍ اِكَرْ عَلِمَ شُود

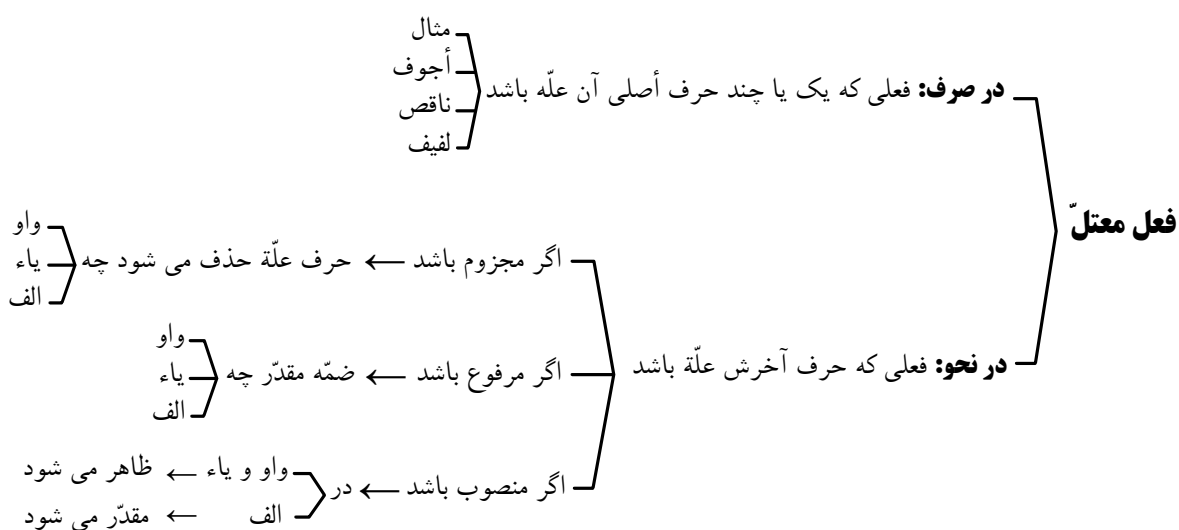
و الذى اسماً قد جعل كأذرعاً فيه ذا أيضاً قبل

و سَمَّ معتلاً من الأسماء ما
فالأوّل الإعرابُ فيه قُدراً
و الثّانٍ منقوصٌ و نصبه ظهر

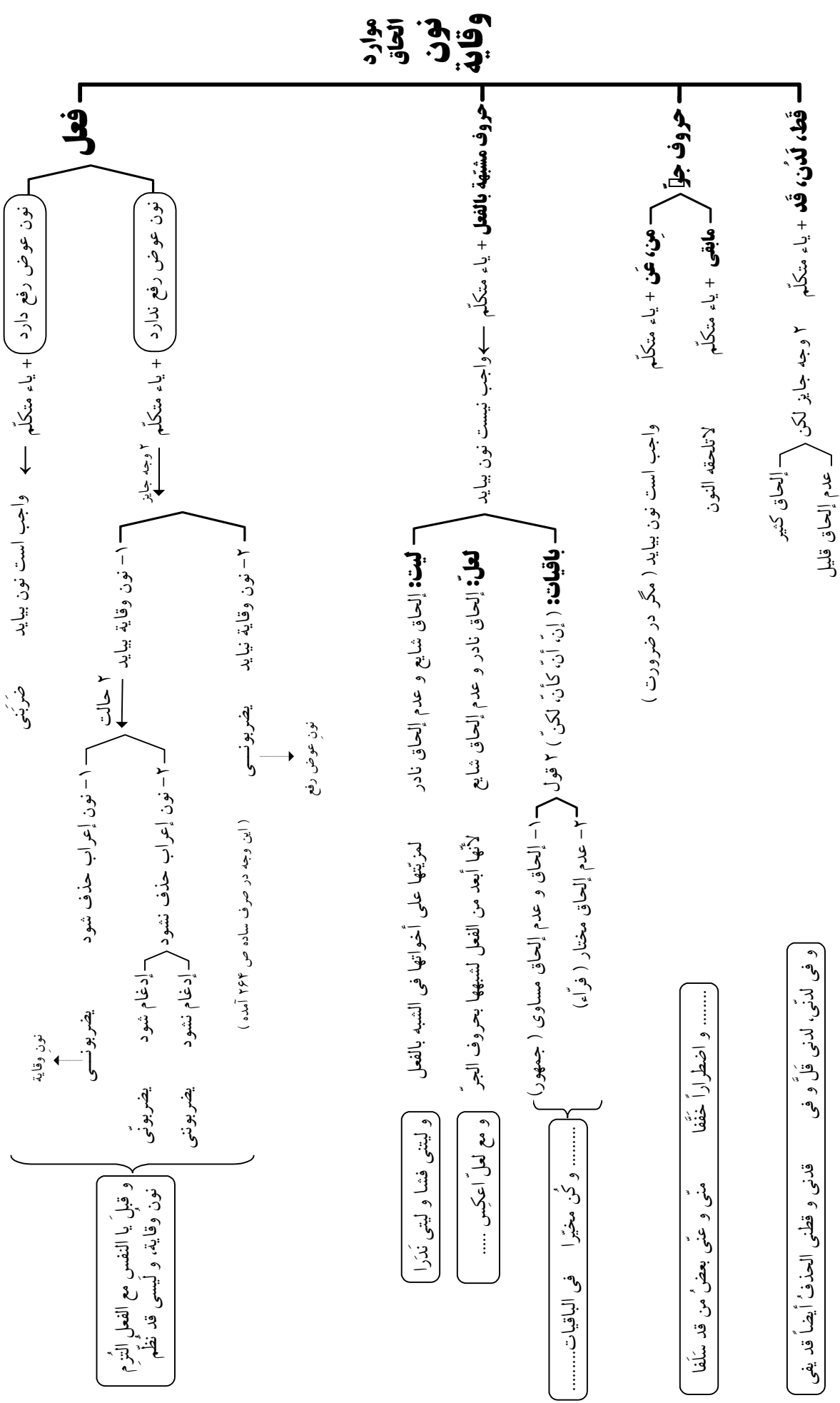
كالمصطفی و المرتقی مَكَرماً
جمیعُهُ و هو الذی قد قَصِراً
و رفعه يُنوی كذا أيضاً يُجَرُّ

و أیُّ فعلٍ آخرٌ منه الف
فالألف انو فيه غير الجزم
و الرفعَ فیهما انو و احذف جازماً

أو واوٌ أو یاءٌ فمعتلاً عُرِفَ
و أبدٍ نصبٌ ما کیدعو یرمی
ثلاثهن تقض حکماً لازماً

و فی لدنی، لدنی قَلَّ و فی قَدْنی و قَطْنی الحذفُ ایضاً قد یفی

و اضطراراً حَفَفْنَا مَنی و عَنی بعضُ من قد سَلَفْنَا

..... و کُنْ مَخْبِرَا فی الباقیات.....

معارف

- ۱- مضمّر
- ۲- إضافة
- ۳- علم
- ۴- ذو اللام
- ۵- موصول
- ۶- إشارة

مشهور بین جمهور

معارف شش بود مضمّر إضافة علم موصول و ذو اللام و اشاره

۷- منادای نکره مقصوده ← مصنّف در شرح کافیه

- ۸- ما استفهامیّه
- ۹- من استفهامیّه

ابن کیسان

۱۰- ما فی دقّته دقّاً نعمّاً ← ابن خروف

لفظاً و القمر قدرناه

مرجع ضمیر غائب: ما تقدّم ذکره } أو معنی اعدلوا هو أقرب للتّقوی (صرف ساده این مثال را لفظی ضمنی می داند)

أو حکماً ضمیر شأن و قصّة

۱- لشبهه بالحروف فی المعنی لأنّ التکلم و الخطاب و الغیبة من معانی الحروف (سیوطی)

- ۲- لشبهه بالحروف فی الافتقار
- ۳- لشبهه بالحروف فی الوضع فی کثیر
- ۴- لا استغناءه عن الإعراب باختلاف صیغه

علت بناء در ضمائر

۴ قول

حکایا فی التسهیل

- ۱- مضارع متکلم وحده أوافق
- ۲- مضارع متکلم مع الغیر نغتبیط
- ۳- مضارع مفرد مذکر مخاطب تشکر
- ۴- أمر مفرد مذکر مخاطب افعل
- ۵- اسم فعل (زاد فی التسهیل)
- ۶- اسم فعل مضارع (أبو حیّان فی الارتشاف)

وجوبی

- ۷- فعل استثناء { ما خلا
ما عدا
لا یكون
حاشا
لیس }

ابن هشام فی التوضیح

- ۸- أفعل تعجّب
- ۹- أفعل تفضیل

استنار

- ۱- ظرف و جارّ و مجرور
- ۲- فعل ماضی

- ۳- صفات { اسم فاعل
اسم مفعول
صفت مشبّهه
صیغه مبالغه }

جائزی

۴- صیغه او ۴ مضارع و أمر

و من ضمیر الرفع ما یستتر کافعل أوافق نغتبیط إذ تشکر

الضمير

غائب

مذکر

مفرد منثی جمع
 ۱ ۲ ۳ ۴ ۵ ۶

هو ا و هو ا و
 ن ا ن

و الفّ و الواو و التون لهما غائب

هو ا و هو ا و
 ن ا ن

ه هما هم
 ها هما هن

مخاطب

مذکر

مفرد منثی جمع
 ۷ ۸ ۹ ۱۰ ۱۱ ۱۲

ت ن ت ن
 ن ا ن

و غیرہ کفاما و اعلما

انت ا و انت ا و
 ن ا ن

و من ضمیر الرفع ما یستتر کافعل ارفع تقطیع اذ تشکر

ک کما کم
 ک کما کن

منکم

وحده مع الغیر
۱۳ ۱۴

نا ن

انا نحن

نا ی

کاعرف بنا فإنتنا بلننا المنح
و للرفع و النصب و جر «نا» صلح

ولفظ ما جر کللفظ ما نصب

متصل

مرفوع

در ماضی

در مضارع و أمر

منصوب و مجرور

منفصل

مرفوع

منصوب

هو هما هم
 هی هما هن

ایاه ایاهما ایاهم
 ایاهایا ایاهایهن

انت انتما انتم
 انت انتما انتن

ایاک ایاکما ایاکم
 ایاک ایاکما ایاکن

انا نحن

ایای ایانا

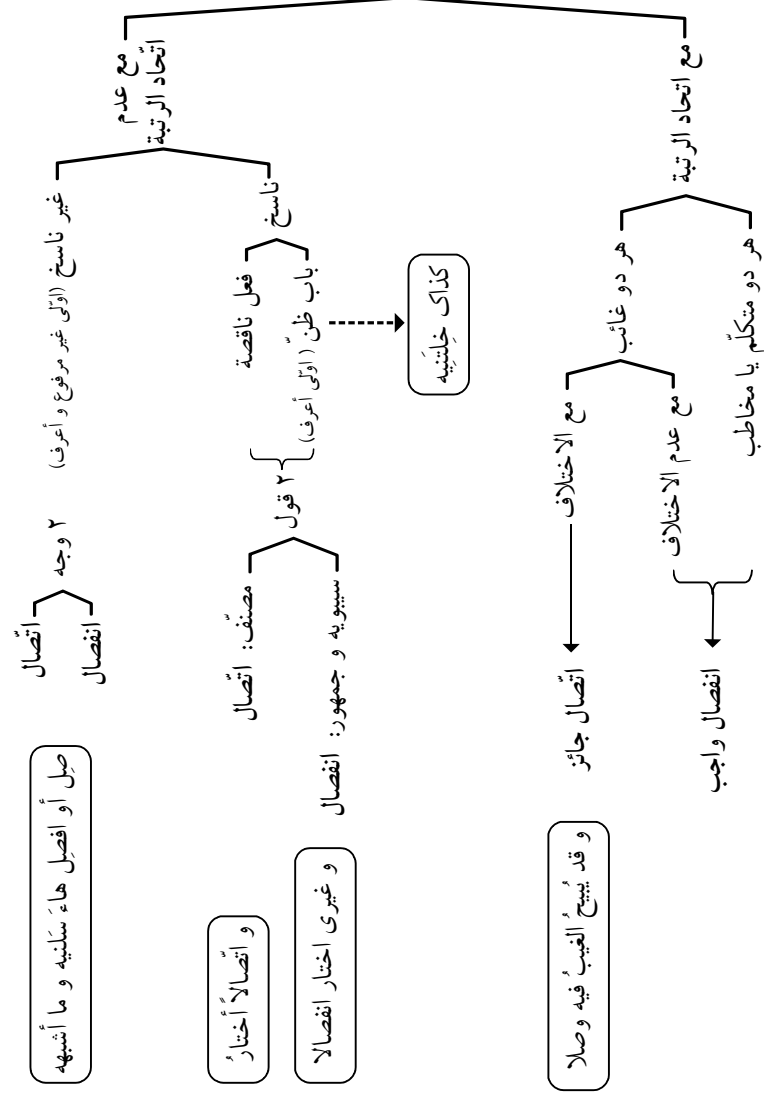
و ذو ارفعال و انفصال انا هو
و أنت و الفروع لا تشبهه

و ذو انصباب فی انفصال جعلا
ایای و التفریح لیس مستعلا

- انفصال جائز (متعین)
- ١- تأخر الضمير عن عامله
 - ٢- حذف عامله
 - ٣- كان عامله معنوياً
 - ٤- حُصِر الضمير
 - ٥- أُسِنِد إليه صفة جرت على غير من هي له

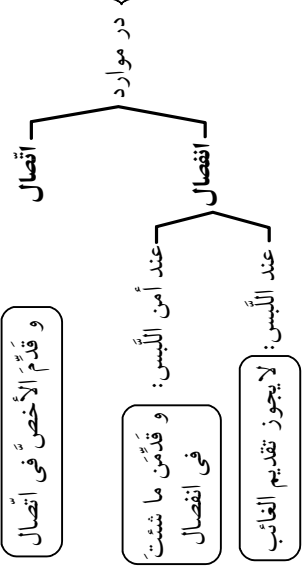
در صورت عدم امکان اتصال، مانند:

اتصال و انفصال ضمائر

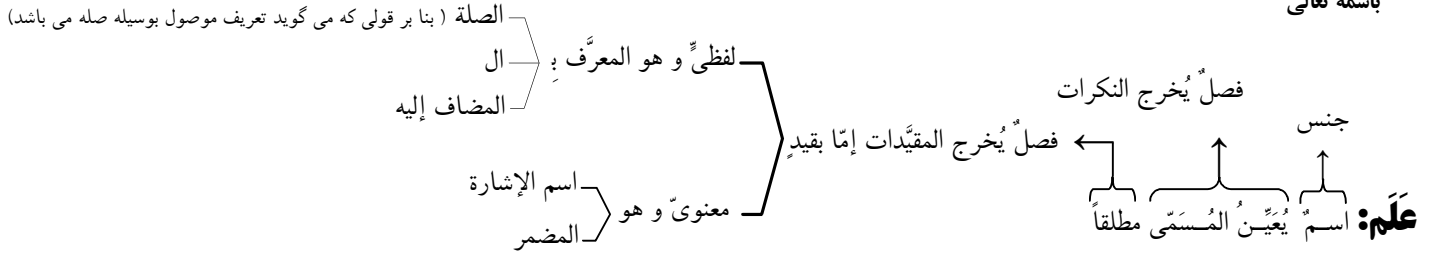
و في اختيار لايجي المنفصل إذا تأتي أن يجي المتصل

غير موارد فوق ← اتصال واجب

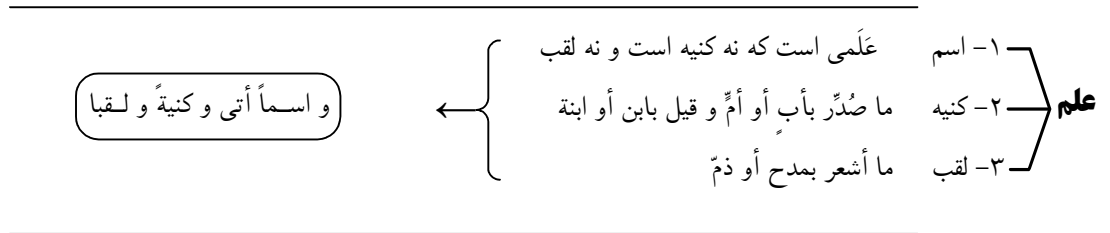
مگر در حال ضرورت مانند: بالباعث الوارد الأموات قد ضمنتم إياهم الأرض....

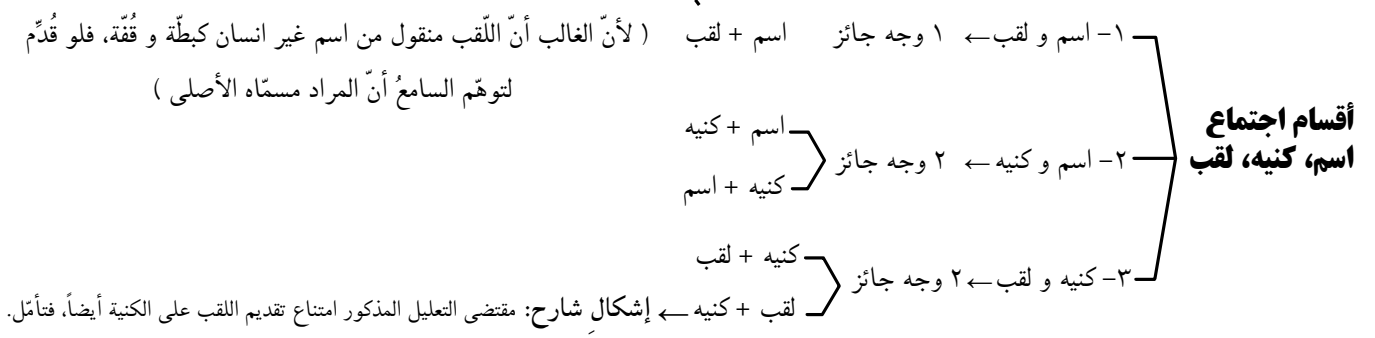

اسمٌ یُعینُ المُسمی مطلقاً علمُهُ كجعفرٍ و خرنقا

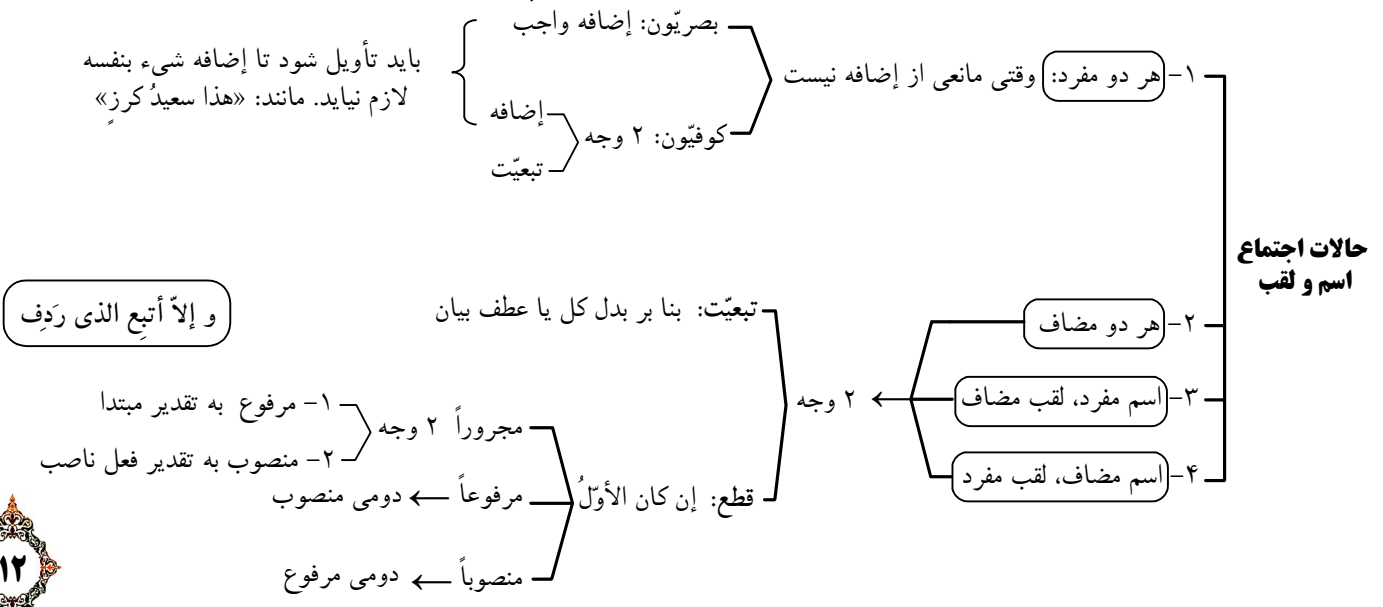
و قَرَنٍ و عَدَنٍ و لاحقٍ و شَدَقَمٍ و هَيْبَلَةٍ و واشقٍ

و أَخْرَنَ ذَا إِنْ سِوَاهُ صَجِبَا

و إن یكونا مفردین فأضیف حتماً

باسمه تعالی

- ۱- از اسم معنی
- ۲- از اسم عین
- ۳- از صفت
- ۴- از ماضی
- ۵- از مضارع
- ۶- از امر

منقول

علم

- ۱- لم یسبق له استعمال فی العلمیة
- ۲- سُبِقَ وَ جُهَلَ

مرتجل: ۲ قول

و منه منقولٌ كفضل و أسد
و ذو ارتجال کسعاد و أدد

بالغلبة: لفظ عامّ مشترکی که بواسطه غلبه استعمال در یکفرد علم برای او واقع شود به صورتی که هر گاه آن لفظ ذکر می شود آن فرد به ذهن می آید.

مفرد

علم

مرکب

۱- إسنادی (إعراب جزء أول و دوم حکایت می شود)

۲- مزجی (بأن أخذ اسمان و جُعلا اسماً واحداً و نُزِلَ ثانيهما من الأول بمنزلة تاء التانیث من الكلمة)

(بعلت اینکه متضمّن حرف عطف می باشد)

لأنّه مرکّب من اسم و صوت مشبه للحرف فی الإهمال

على أصل التقاء الساكنين

إن خُتِمَ بویه ← مبنی بر کسر (و قد يُعرب إعراباً ما لا ینصرف)

إعراب غیر منصرف

و إلاّ و قد یُضَاف

و قد یُبنی ک خمسة عشر

اگر عدد باشد ← جزء دوم مبنی بر فتح

جزء اول: مبنی

اگر غیر عدد باشد: جزء دوم

بعلت احتیاج او به جزء دوم

و شاع فی الأعلام ذو الإضافة کعبد شمس و أبی قُحافة

۳- إضافی (إعراب جزء أول بحسب عوامل، و دومی مجرور)

شخص

علم

جنس

موضوع برای ذوات:

أمّ عَرِيط، تُعالة

موضوع برای معانی:

بُرّة، سبِحان، فِجارِ

و وضعوا لبعض أجناس علم
من ذاک أمّ عَرِيط للعقرب
و مثله بُرّة للمبرّة
کعلم الأشخاص لفظاً و هو عمّ
و هكذا تُعالة للتعلب
کذا فِجارِ علمٍ للّفجرة

و حذف ال ذی إن تُنادِ أو تَضف أو جب

اگر مضاف یا منادی واقع شود حذف ال واجب

و فی غیرهما قد تنحذف

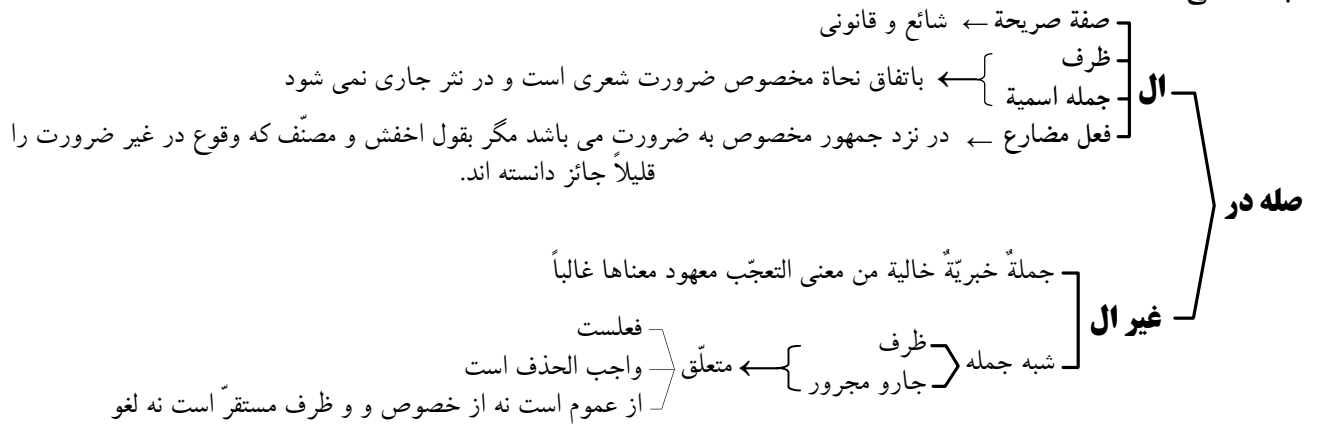
و إلاّ گاهی قلیلاً حذف می شود (هذا عَبِيقٌ طالِعاً)

مضاف ← إضافة زائل نمی شود نه بوسیله ندا و نه بغیره

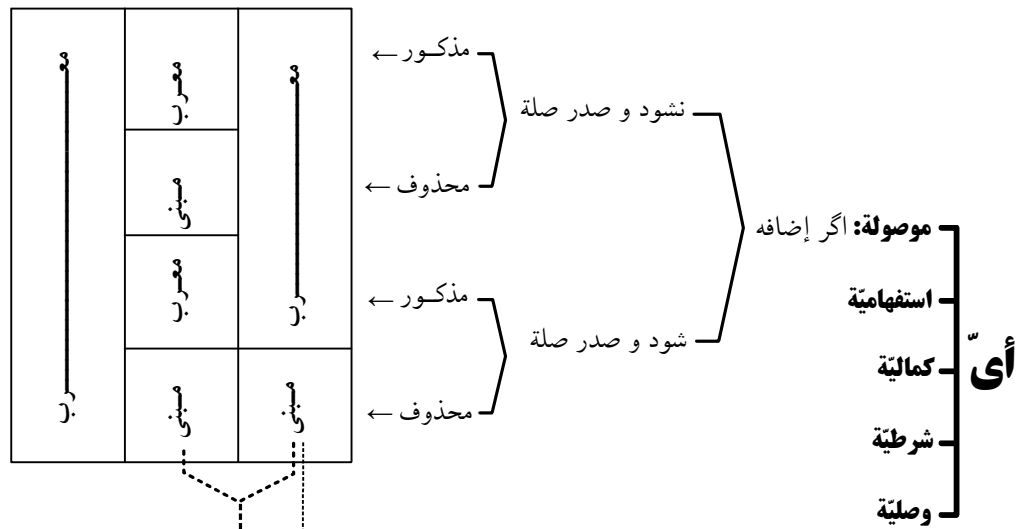
علم بالغلبة

قسم ۲

هو یرد نفی المصنف الخلاف فی إعرابها فی الحالة الثانية
 ↑
ألفية نقل رضی بعضهم (كالخليل و يونس) قرائت ضم را تأویل کرده اند
 بر حکایت

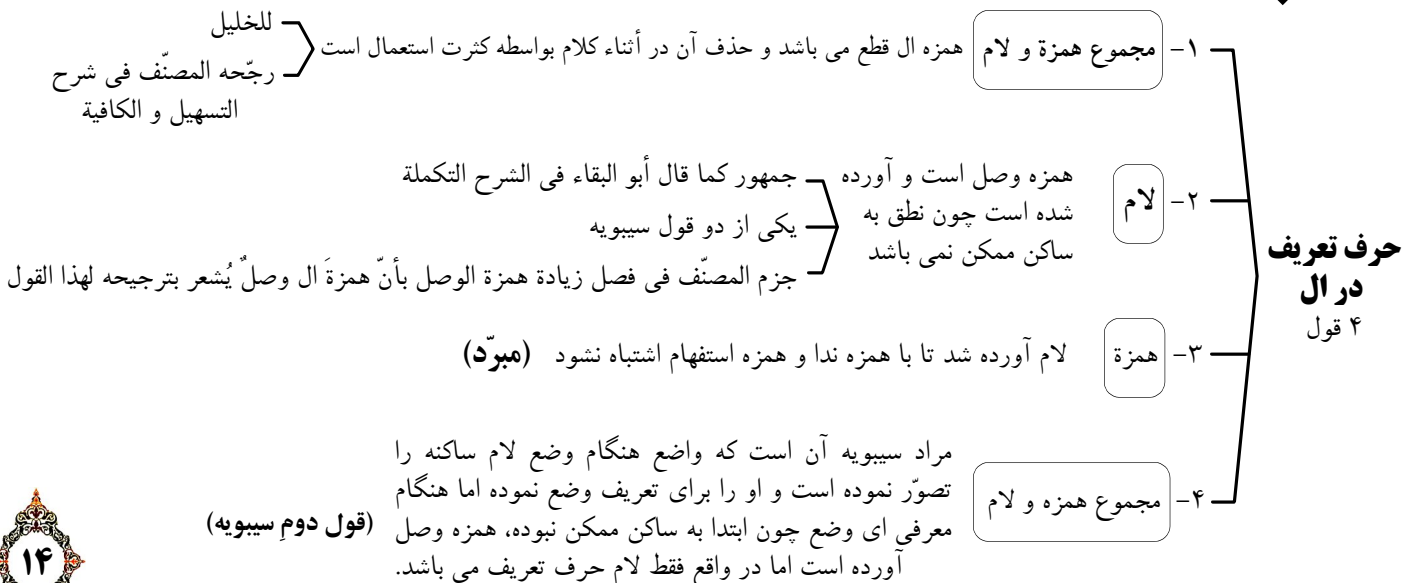

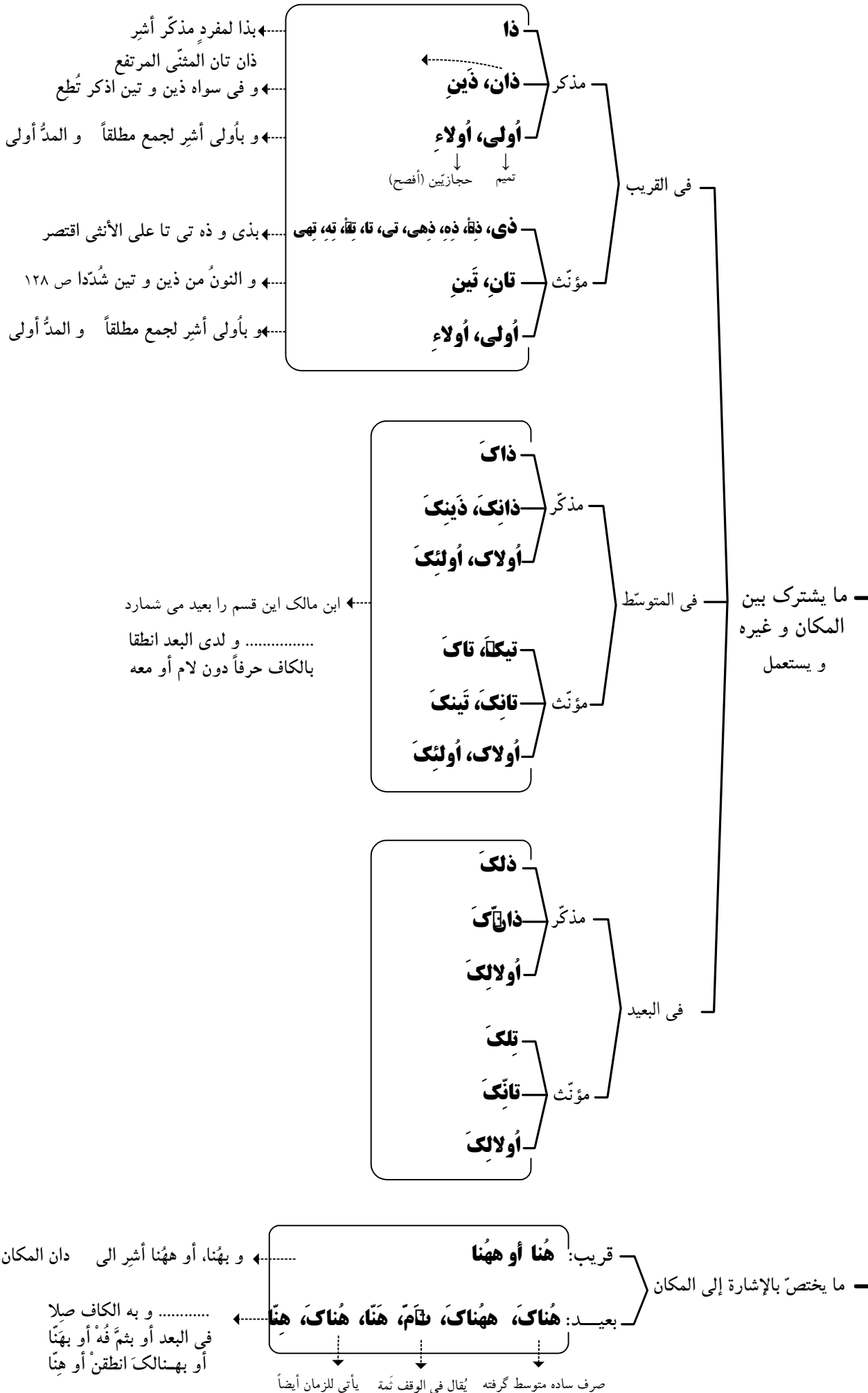
على الضم لشبهها بقبل و بعد لأنه حذف من كل ما يبينه.

ال حرف تعريف أو اللام فقط
 فنمط عرفت قل فيه النمط

قبيل: لتأكيد مشابقتها الحرف من حيث افتقارها الى ذلك المحذوف

قلت: وهذه العلة موجودة في الحالة الثانية فيلزم عليها بناؤها فيها

حذف عائد موصول:
اگر عائد

مرفوع باشد

منصوب باشد

مجرور باشد

متصل

منفصل: صدر صله

لايجوز ← نباشد

باشد: اگر بعد از حذف عائد باقیمانده صلاحیت صله شدن را

نداشته باشد

در آی: جائز مطلقاً

در غیر آی

این لم یستظل وصل ← جائز

این لم یستظل وصل ← قلیل

(من یمن بالحمد لا ینطق بما سَنَهُ)

داشته باشد ← لایجوز

لايجوز

..... و فی ذَا الحذف آیاً غیر آی یَتَفَنَّى ۱۶ ۱۷ ۱۸ ۱۹ ۲۰ ۲۱ ۲۲ ۲۳ ۲۴ ۲۵ ۲۶ ۲۷ ۲۸ ۲۹ ۳۰ ۳۱ ۳۲ ۳۳ ۳۴ ۳۵ ۳۶ ۳۷ ۳۸ ۳۹ ۴۰ ۴۱ ۴۲ ۴۳ ۴۴ ۴۵ ۴۶ ۴۷ ۴۸ ۴۹ ۵۰ ۵۱ ۵۲ ۵۳ ۵۴ ۵۵ ۵۶ ۵۷ ۵۸ ۵۹ ۶۰ ۶۱ ۶۲ ۶۳ ۶۴ ۶۵ ۶۶ ۶۷ ۶۸ ۶۹ ۷۰ ۷۱ ۷۲ ۷۳ ۷۴ ۷۵ ۷۶ ۷۷ ۷۸ ۷۹ ۸۰ ۸۱ ۸۲ ۸۳ ۸۴ ۸۵ ۸۶ ۸۷ ۸۸ ۸۹ ۹۰ ۹۱ ۹۲ ۹۳ ۹۴ ۹۵ ۹۶ ۹۷ ۹۸ ۹۹ ۱۰۰

..... و این لم یستظل فالحذف نَزْرٌ.....

..... و اَبْوَا ان یُخْتَزَلَ ۱۶ ۱۷ ۱۸ ۱۹ ۲۰ ۲۱ ۲۲ ۲۳ ۲۴ ۲۵ ۲۶ ۲۷ ۲۸ ۲۹ ۳۰ ۳۱ ۳۲ ۳۳ ۳۴ ۳۵ ۳۶ ۳۷ ۳۸ ۳۹ ۴۰ ۴۱ ۴۲ ۴۳ ۴۴ ۴۵ ۴۶ ۴۷ ۴۸ ۴۹ ۵۰ ۵۱ ۵۲ ۵۳ ۵۴ ۵۵ ۵۶ ۵۷ ۵۸ ۵۹ ۶۰ ۶۱ ۶۲ ۶۳ ۶۴ ۶۵ ۶۶ ۶۷ ۶۸ ۶۹ ۷۰ ۷۱ ۷۲ ۷۳ ۷۴ ۷۵ ۷۶ ۷۷ ۷۸ ۷۹ ۸۰ ۸۱ ۸۲ ۸۳ ۸۴ ۸۵ ۸۶ ۸۷ ۸۸ ۸۹ ۹۰ ۹۱ ۹۲ ۹۳ ۹۴ ۹۵ ۹۶ ۹۷ ۹۸ ۹۹ ۱۰۰

و الحذف عندهم کثیر منجلیٌّ فی عائد متصل ان انتصب بفعل او وصف کمن نرجو نهب

مثالها: (من نرجو نهب) (خیر الخیر ما کان عاجله) (ما الله مولیک فضل)

فعل او وصف غیر صله الالف و اللام ← کثیر

غیرهما ← لایجوز

(جاء الذی اینه قائم) (جاء الذی انا الضاربه)

متصل: ناصبه

منفصل ← لایجوز

(جاء الذی اياه ضربت)

کذاک حذف ما بوصف خُفْضَا کَأَنْتَ قَاضٍ بَعْدَ أَمْرٍ مِنْ قَضَى

(فاقض ما أنت قاضٍ)

جاء الذی انا ضاربه او مضروبه أمس

جاء الذی انا غلامه

وصفی که بمعنی

ماضی است ← لایجوز

اسم ← لایجوز

به اضافه

۱- موصول نیز مجرور باشد بخلاف (جائتی الرجل الذی مررت به)

۲- دو حرف جر از حیث لفظ یکی باشد بخلاف (مررت بالذی غضبت علیه)

۳- دو حرف جر از حیث معنی یکی باشد بخلاف (مررت بالذی مررت به علیه)

۴- دو حرف جر از حیث متعلق یکی باشند بخلاف (مررت بالذی فرحت به)

کذاک الذی جُرَّ بِمَا الموصول جُرَّ کُمُرٌ بالذی مررتُ فهو مُسَر

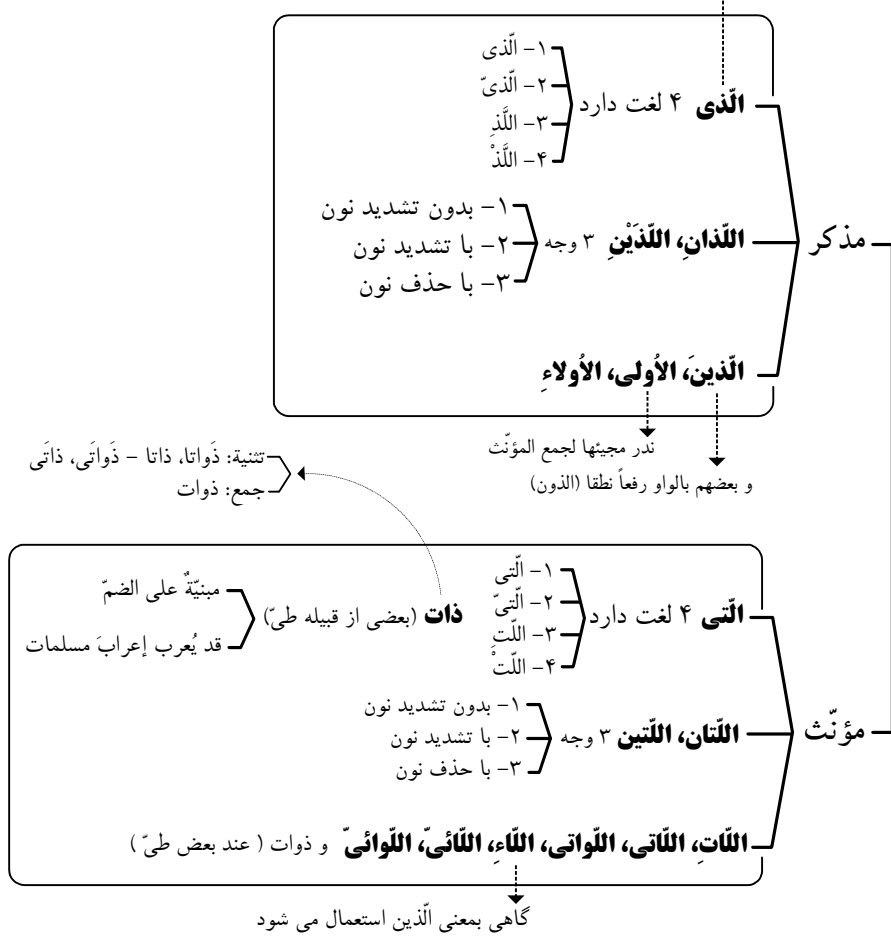
به حرف ← جائز به ۴ شرط

- ۱- **أَيُّ:** توصل بالفعل المتصرف { الماضي
المضارع } الأمر { مشتق ← خبر بتأويل مصدر خود خبر است
- ۲- **أَنَّ:** توصل بالجملة الإسمية و خبره { ظرف أو جار و مجرور ← خبر بتأويل استقرار
جامد ← خبر بتأويل كون
- ۳- **لَوْ** توصل { بالماضي
بالمضارع } أكثر وقوعها بعد ودّ و نحوه
- ۴- **مَا** توصل { بالماضي
بالمضارع } بجملة اسمية (بقلة)
- ۵- **كَيْ** توصل بالمضارع فقط، و همیشه مجرور است به لام علت { ظاهر
مقدّر } (لكي لاتأسوا على ما فاتكم)

حرفی

قد يستعمل بمعنى الجمع ۱۷ بقرة

يستعمل في العاقل و غيره إلا الذين فإنه يختص بجمع العقلاء (صرف ساده)

موصول

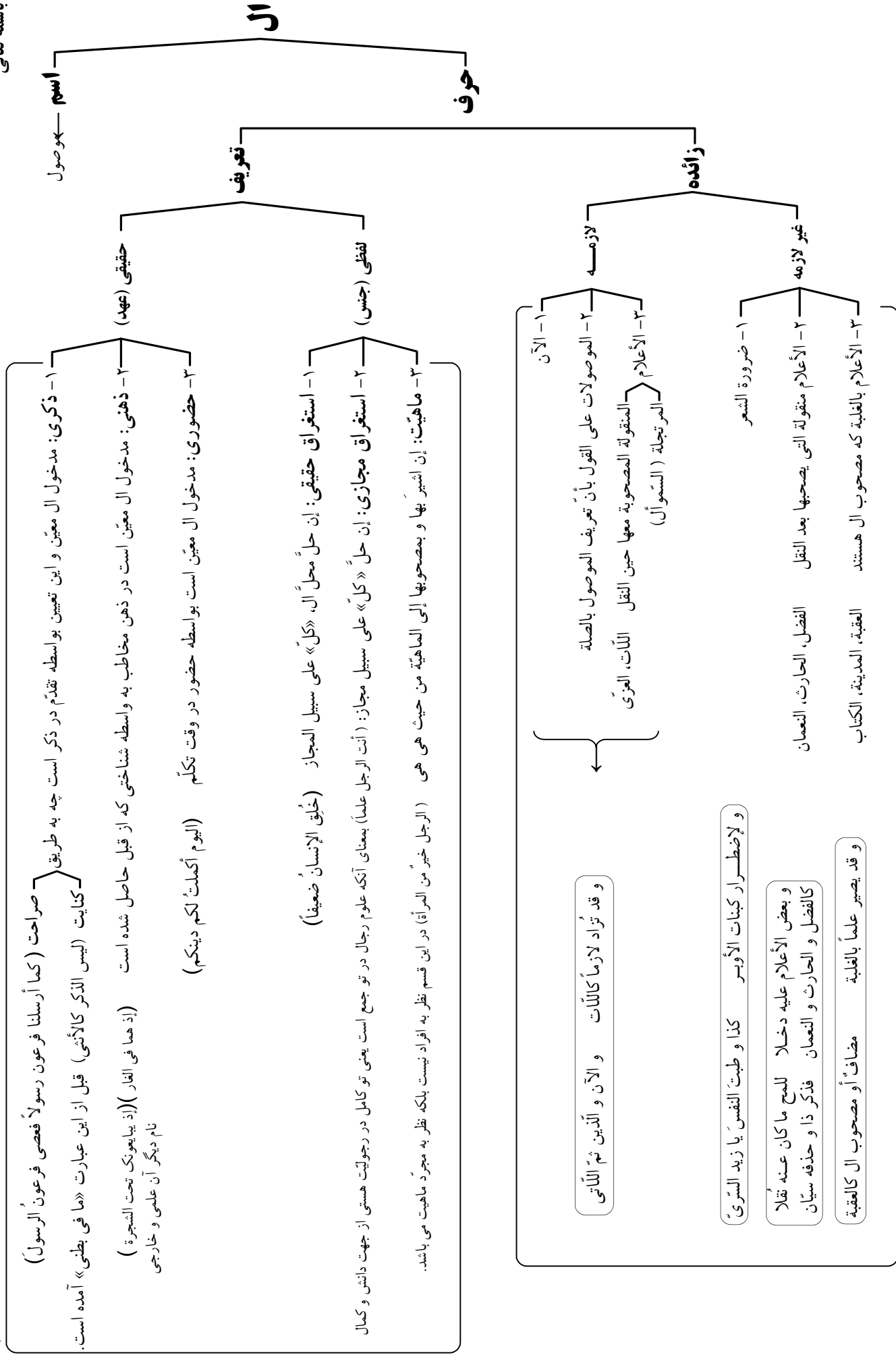
مختص

اسمی

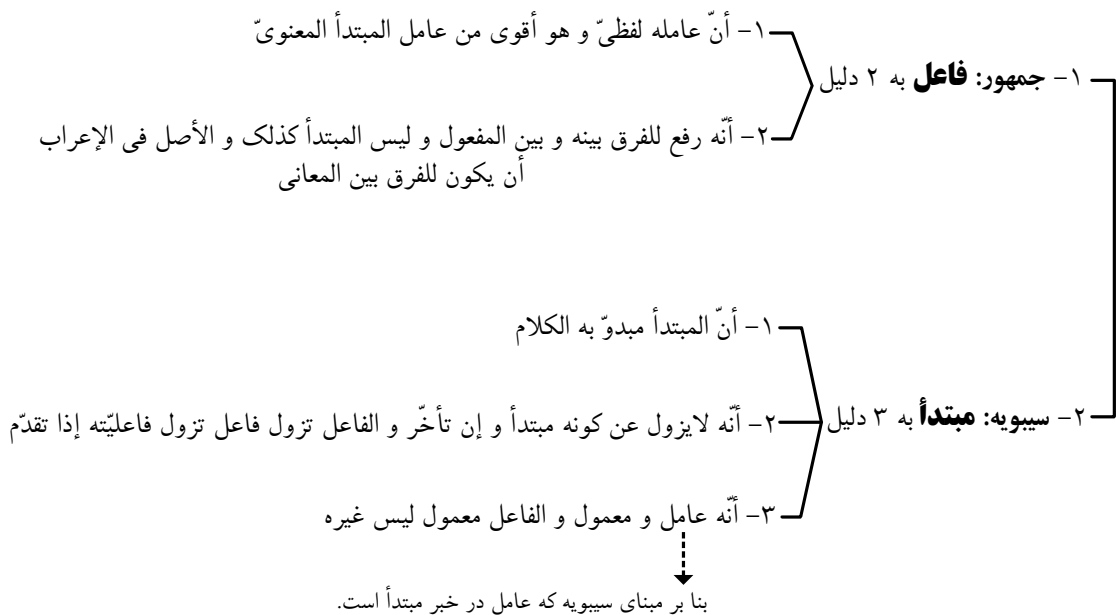
- ۱- **مَنْ** يختص بالعالم و يستعمل في غير العالم: در ۳ مورد
- ۲- **مَا** صالحة لما يعلم و لغيره لكن الأولى بها ما لا يعلم
- ۳- **أَل** تأتي للعالم و غيره على السواء (صله مفرد می آید)
- ۴- **ذُو** (عند طي) و بعضهم يعربها قد يثنى و يجمع فيقال { تننية: ذوا، ذوي
جمع: ذوا، ذوي

مشترک

- ۱- بعد از مَنْ یا ما استفهامية واقع شود ← کوفیون این را لازم نمی دانند
- ۲- **ذَا** نزد بصريين ۳ شرط دارد
- ۳- برای اشاره نباشد
- ۴- نه حقیقتاً: زانده بودن ذا
- ۵- نه ملغی نباشد
- ۶- نه حکماً: ترکیب شدن ما و ذا
- ۶- **أَيُّ** (مؤنث آن آیه می باشد) ضمیر عائد باید مبتدا و صدر صله باشد و مبتدا ۴ حالت (ص ۱۴ گذشت)

أصل در مرفوعات

مبتدأ ۲ قسم

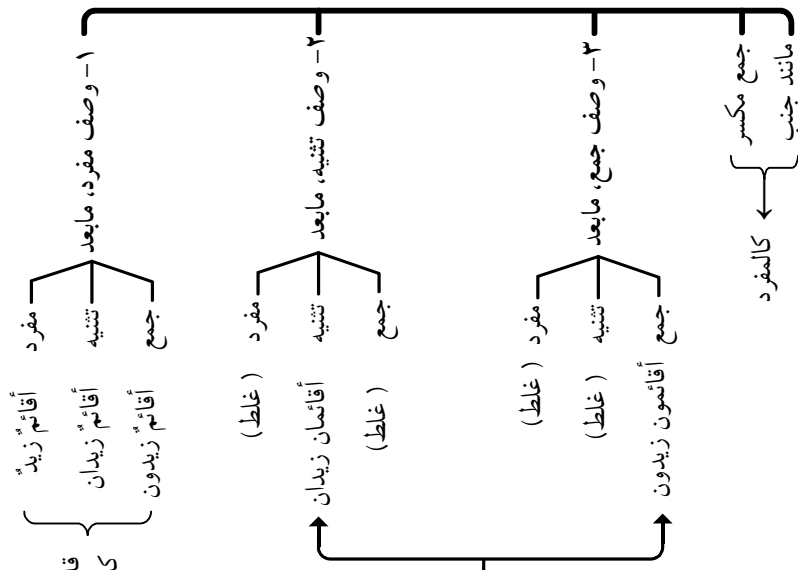

خبیر مقدم مبتدای مؤخر
أَقَامُوا زَيْدًا
 مبتدا وصفی بدل از ضمیر مستتر در قائم

در قسم اول دو ترکیب دیگر نیز جایز می باشد:

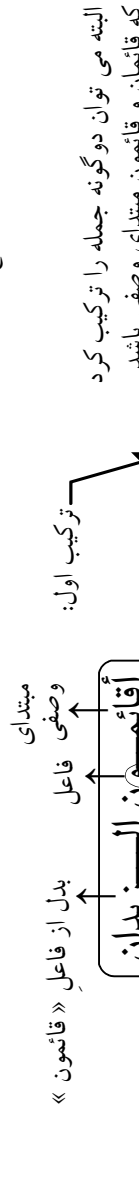
قائم مبتدای وصفی است و کلمه بعد فاعل می باشد.

حالات مختلف وصف و مابعدش

قائم و قائمون خیر مقدم هستند نه مبتدای وصفی زیرا وصف نیز مانند فعل در هنگام استناد به اسم ظاهر باید از علامت تنبیه و جمع خالی باشد.

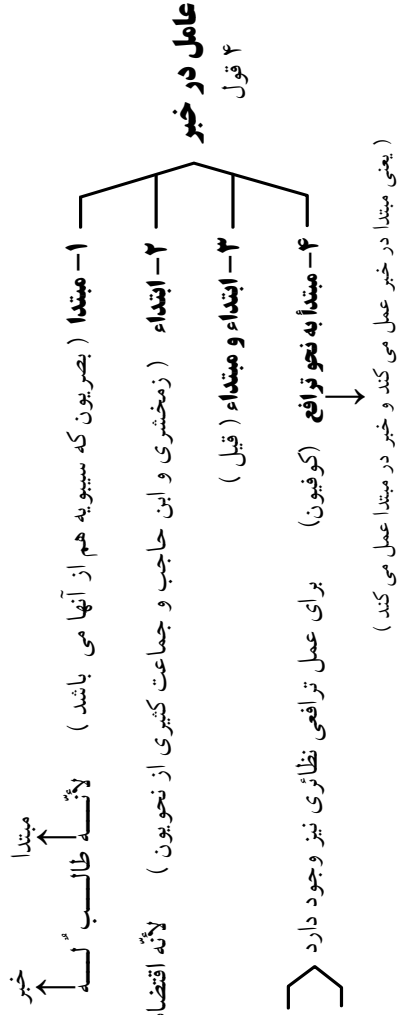
والتان مبتدا و ذالوصف خیر إن فی سوی الأفراد طبقاً استقر

علامت فاعل، از باب لغت «أکلونی البراغیث»

قرینترین عامل که فعل می باشد نمی تواند در دو مرفوع عمل کند پس ابتداء که از فعل ضعیفتر می باشد به طریق اولی نمی تواند در دو مرفوع (مبتدا، خیر) عمل نماید.

«أی» «تدعون» را مجزوم کرده و «تدعون» «أی» را منصوب کرده است بنا بر مفعول به. «أینما» «تکونون» را مجزوم کرده و «تکونون» «أینما» را منصوب کرده بنا بر طرف.

و أخبروا بظرفٍ أو بحرف جرٍ
ناويين معنى كائناً أو استقر

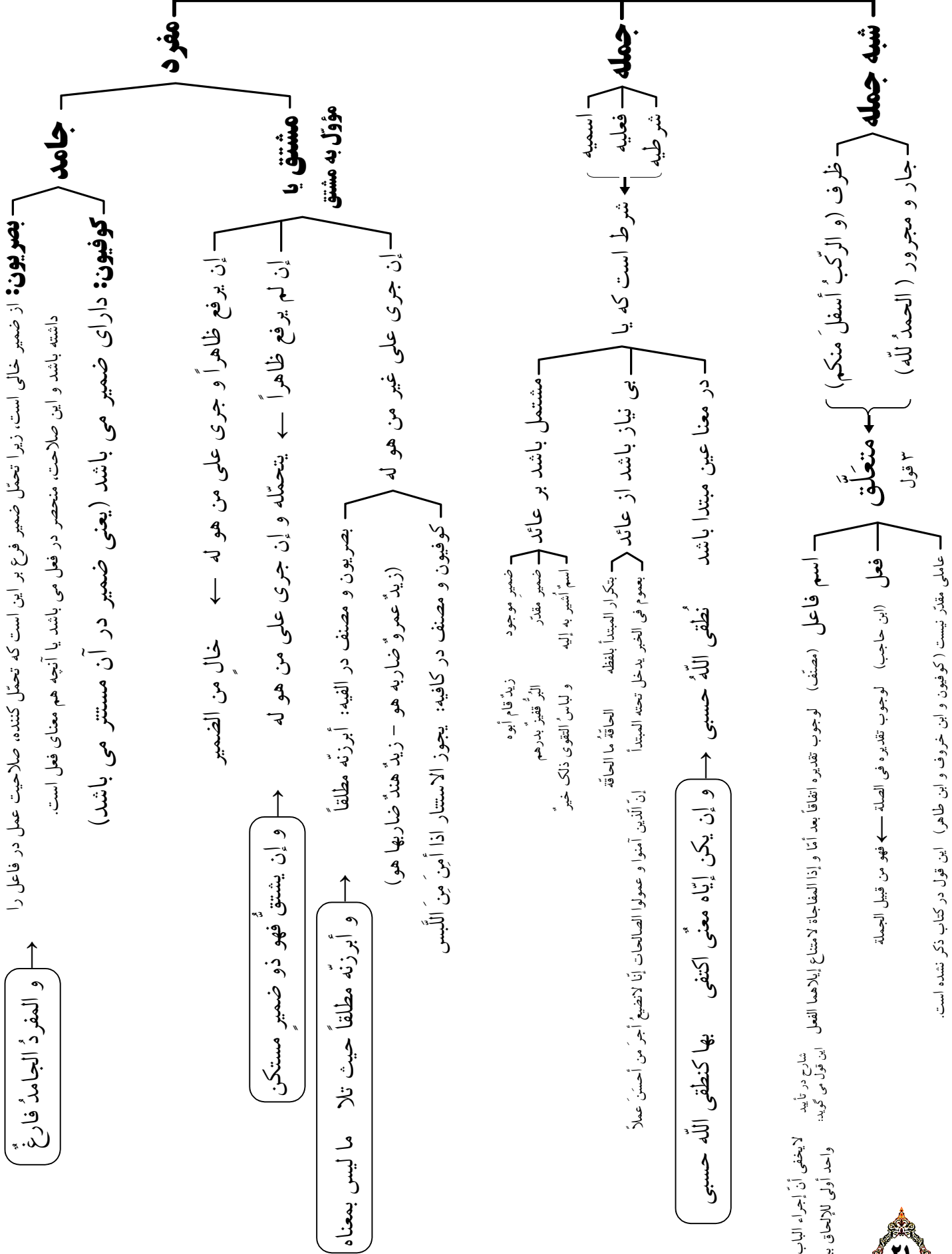
..... و يأتي جملةٌ
حاويةٌ معنى الذي سبقته له

و الخبرُ الجزءُ المُتمُّ الفائدةُ
كاللهُ برُ و الأيادي شاهدة

و مفرداً يأتي و

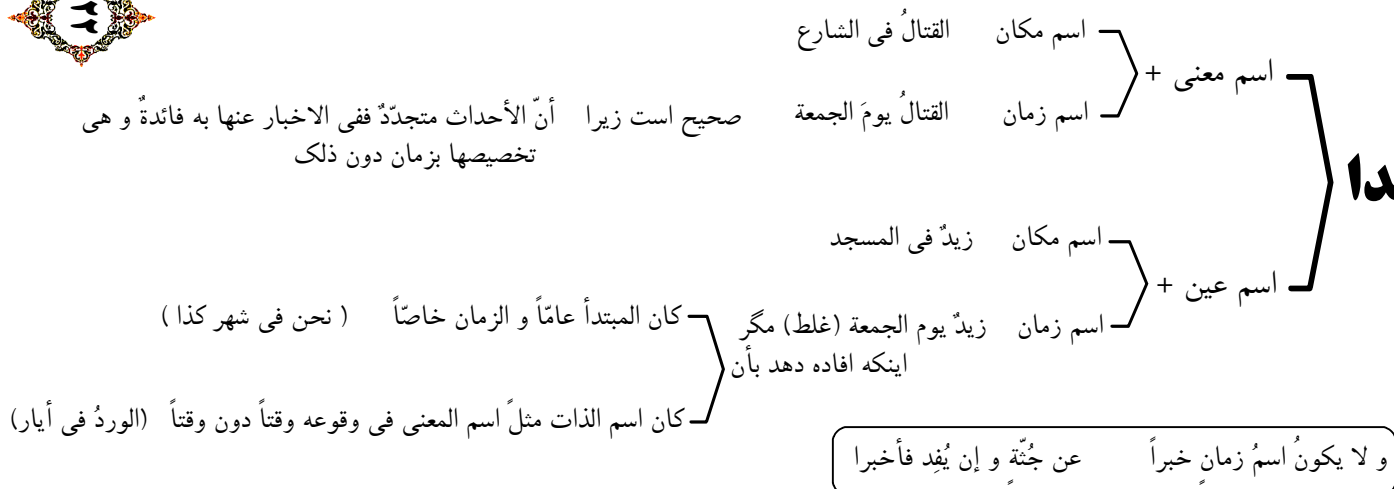
خبر

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

مبتدا

مسوغات ابتدا به نكره

- ۱- أن يتقدّم الخبر و هو ظرف أو مجرورٌ محتصّ (عند زيدٍ نمرّة - في الدار رجلٌ)
- ۲- أن يتقدّمها استفهامٌ (هل فتى فيكم)
- ۳- أن تكون
 - موصوف بوصفٍ { مذكور (رجلٌ من الكرام عندنا) / مقدر (شرُّ أهرّ ذا نابٍ)
 - فيها معنى الوصف (رجيلٌ عندنا)
 - خلفاً من موصوف (مؤمنٌ خيرٌ من كافرٍ)
- ۴- أن يتقدّمها نفى (فما خلّ لنا)
- ۵- أن تكون عاملةً فيما بعدها (رغبةٌ في الخير خيرٌ)
- ۶- أن تكون مضافة (عملٌ برّ يزين)
- ۷- أن يكون فيها معنى التعجّب (ما أحسن زيداً) ← برخی مانند ابن هشام گفته اند مسوغ در اين قسم آنستکه نكره از قبيل نكره موصوفه بوصف معنوی است مانند: رجيلٌ جائتي
- ۸- أن تكون دعاءً (سلامٌ على آل ياسين) (ويلٌ للمطّفين) ← و بالجمله یکی از مسوغات به معنای فعل بودن نكره است. و در اين قسم به معنای «سَلِّمْتُ سَلاماً» و «هَلَكْتُ هَلاکاً» می باشد.
- ۹- أن تكون شرطاً (مَنْ يَقمُ أقم معه)
- ۱۰- أن تكون جواب سؤال (رجلٌ لِمَنْ قال: من عندك؟)
- ۱۱- أن يكون نكرة عامة (كلُّ يموت)
- ۱۲- أن يكون تاليةً لإذا الفجائية (خرجت فإذا أسدٌ بالباب)
- ۱۳- أن تكون تاليةً لواو الحال
 - بدون فاصله (سَرِينَا و نجمٌ قد أضاء فمُدّ بَدَا)
 - با فاصله (الذئبُ يطرقها في الدهر واحدة و كلُّ يومٍ تراني مديّةً بيدي)
- ۱۴- أن تكون دون شيء مما ذكر مع الإفادة (شجرةٌ سجدت) (تمرةٌ خيرٌ من جرادة) این مثال در واقع داخل در شماره ۱۱ می باشد زیرا معنایش آنست که هر خرمائی بهتر از هر ملخ است.

ولا يجوزُ الإبتدا بالنكرة ما لم تُفد كعندَ زيدٍ نمرّة

و هل فتى فيكم؟ فما خلّ لنا و رجلٌ من الكرامِ عندنا

و رغبةٌ في الخير خيرٌ و عملٌ برّ يزين، و ليقس ما لم يُقل

وجوب تقديم ابتدا

فامنعهُ حينَ يستوى الجزءَ آن
عُرفاً و نُكرأً عادِمى البيان

يستوى الجزآن عُرفاً و نُكرأً مع عدم القرينة (زيدٌ صديقك) بخلاف (بنونا بنو أبنائنا)
 یعنی مبتدا و خبر از نظر معرفه و نکره بودن در یک رتبه باشند.

كذا إذا ما الفعلُ كان خبرا

إذا الفعلُ الرفعُ لضمير المستتر كان خبرا (زيدٌ قامٌ) بخلاف (و أسرؤا النجوى الذين ظلموا)
 یعنی هنگامی که خبر، فعلی باشد که فاعل آن، ضمیر مستتری باشد که به مبتدا برمی گردد.

أو قُصدَ استعمالُ الخبرِ محصوراً فيه

قُصدَ استعمالُ الخبرِ محصوراً فيه (إنما زيدٌ شاعرٌ) (ما زيدٌ إلا شاعرٌ: زيد، نیست مگر شاعر)
 یعنی خبر، محصوراً فيه باشد یعنی مبتدا منحصر در آن خبر می باشد.

أو كان مسنداً لذی لام ابتدا

كان الخبرُ مسنداً لمبتدأ فيه لامُ ابتدا (لزيدٌ قائمٌ)
 شارح می گوید: اگر این مالک این قسم را ترک می نمود و ذکر نمی کرد، از شماره بعد فهمیده می شد و در واقع این قسم زائد می باشد.
 یعنی خبر، مسند باشد برای مبتدایی که لام ابتدا دارد. خلاصه تر اینکه بر سر مبتدا لام ابتدائیت وارد شده باشد.

أو لازم الصدرِ كمن لي مُنجدا؟

كان الخبرُ مسنداً لمبتدأ لازم الصدر
 یعنی خبر مسند باشد برای مبتدایی که صدرات طلب می باشد.
 بنفسه (من لي مُنجدا؟)
 بسبب فتى من وافدا؟
 لزيدٌ قائمٌ

و نحو عندي درهمٌ و لي و طر
 مُلتزماً فيه تقدّم الخبر

۱- مبتدا نکره و خبر
 طرف (عندی درهم)
 جار و مجرور (لی و طر)
 جمله (قصدک غلامه رجل)

كذا إذا عادَ عليه مُضمرٌ ممّا به عنه مبيناً يُخبرُ

۲- إذا عاد ضميرٌ من المبتدأ على الخبر (في الدار صاحبها)
 یعنی هنگامی که در مبتدا ضمیری باشد که به خبر بازمی گردد.

كذا إذا يستوجب التصديرا كآين من علمته نصيرا؟

۳- إذا كان الخبرُ يستوجب التصديرا (أين من علمته نصيرا)
 یعنی هنگامی که خبر، صدارت طلب باشد.

و خبرُ المحصورِ قَدّمُ أبدا كما لنا إلا اتباعُ احمدا

۴- إذا كان المبتدأ محصوراً فيه (ما لنا إلا اتباعُ أحمد ص)
 یعنی هنگامی که مبتدا محصوراً فيه باشد یعنی خبر فقط برای آن مبتدا باشد.

و الأصلُ في الأخبارِ أن تُؤخّرَ و جَوّزوا التقديمَ إذا لا ضرا

جواز تقديم خبر ← در غیر موارد فوق

لَوْلَا امْتِنَاعِيهِ } امتناعيه غاليه: لولايي كه خير آن، «موجود» باشد كه واجب الحذف است. لولا علي لهلك عمر
 دو قسم مي باشد } امتناعيه غير غاليه: لولايي كه خير آن غير از «موجود» باشد. و

نباشد، حذف خير جايز نيست، مانند: لولا قومك حديثوا عهد بالاسلام لهدمت الكعبة و جعلت لها باين.
 باشد، حذف خير جايز است، مانند: لولا زيد لهلكت در جواب كسي كه پرسیده «هل زيد محسن
 اليك؟» كه از سؤال روشن است كه منظور شما اين بوده: لولا زيد محسن لهلكت.

حذف

خير

جائز

بعد از لولای امتناعیه غیر غالبیه با قرینه و کلاً هر جایی که قرینه باشد.
 بعد از مبتدای قسمی که نص در قسم نباشد. (عَهْدُ اللَّهِ لِأَفْعَلَنَّ)

و حذف ما يُعلمُ جائزٌ كما
 تقول «زيد» بعد «من عندكما؟»

واجب

۱- بعد از لولای امتناعیه غاليه (لولا زيداً لأتيتك)

و بعد لولا غالباً حذف الخبر حتم...

۲- و في المبتدأ الواقع نص يمين (لعمرك لأفعلن كذا)
 يعني مبتدایي كه صريح در قسم باشد.

و في نص يمين ذا استقر

۳- إذا وقع بعد المبتدأ، واو عيبت مفهوم «مع» (كل صانع و ما صنع) أي مقترنان
 يعني هنگامی كه بعد از مبتدا، واو معیت آمده باشد و صريح در معیت باشد.
 بخلاف: و كل امرئ و الموت يلتقيان كه واو صريح در معیت نمی باشد.

و بعد «واو» عيبت مفهوم «مع»
 كمثل كل صانع و ما صنع

۴- إذا كان المبتدأ

مصدراً «ضربى العبد مسيئاً» أي حاصل إذا كان أو إذا كان مسيئاً
 یعنی: زدن من، عبد را در حالی كه بدكار است، حاصل می باشد.

أو مضافاً إلى مصدر «أتمت تبييني الحق منوطاً بالحكم» عني بهتر بيان كردن من، حق را،
 منوط است به حكم.

و هو (مصدر) قبل حال لا يصلح أن يكون خيراً عن المبتدأ بخلاف: «ضربى زيداً شديداً» كه حال (شديداً) صلاحيت خبر
 شدن را دارد، پس خبر (شديداً) واجب الذكر است.

و قبل حال لا يكون خيراً عن الذي خبره قد أضمر
 كضربى العبد مسيئاً و أتمت تبييني الحق منوطاً بالحكم

مبتدا

جائز

← تمام مواردی که قرینه داریم.

و في جواب كيف زيداً؟ قل ديف زيداً أستغني عنه إذ عرف

واجب

۱- إذا أخبر عنه بنعتٍ مقطوع (مررتُ بزيدِ الكريم) أي هو الكريم

و ارفع أو انصب إن قطعت مضمراً
 مبتدأ أو ناصباً لن يظهر

۲- إذا أخبر عنه بمخصوص «نعم» (نعم الرجل زيد) أي هو زيد

و يذكر المخصوص بعد مبتدا
 أو خبر اسم ليس يبدو أبداً

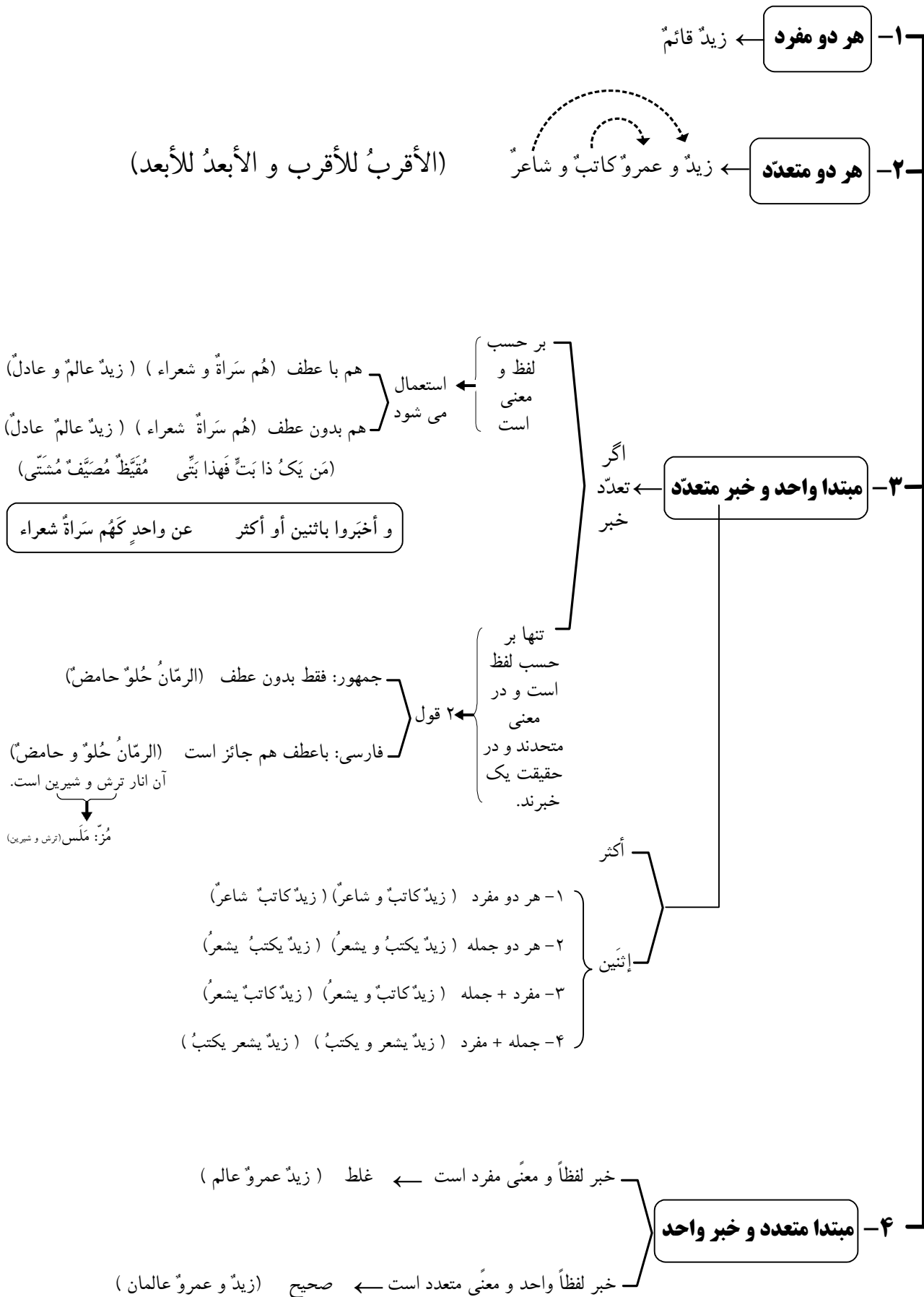
۳- إذا أخبر عنه بمصدر بدل من التلغظ بفعله (صبر جميل) أي صبري
 به جای اصبر آمده است.

۴- إذا أخبر عنه بصريح القسم (في ذمتي لأفعلن كذا) أي يمين

ذكرهما في الكافية

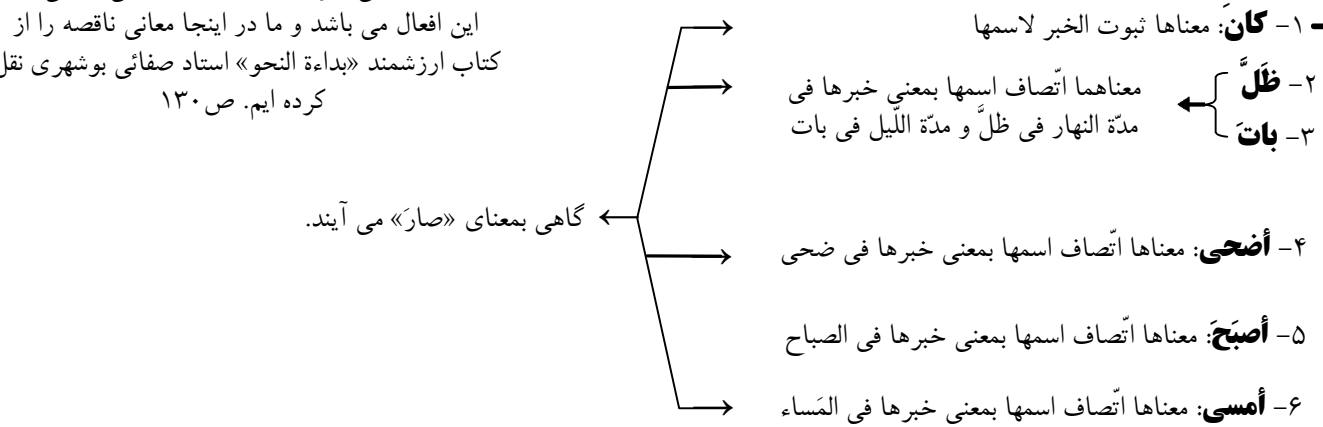

مبتدا و خبر به اعتبار تعدد

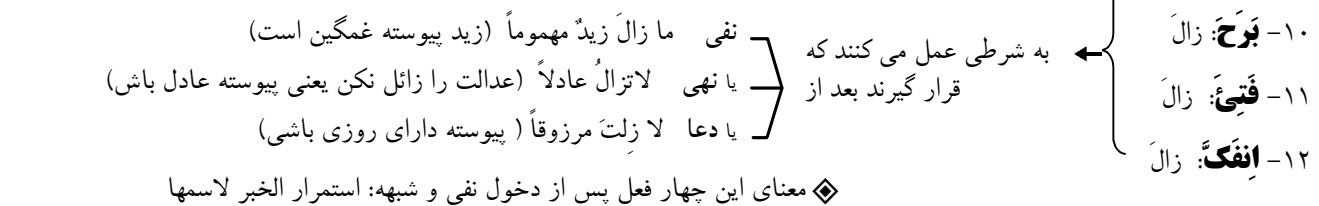
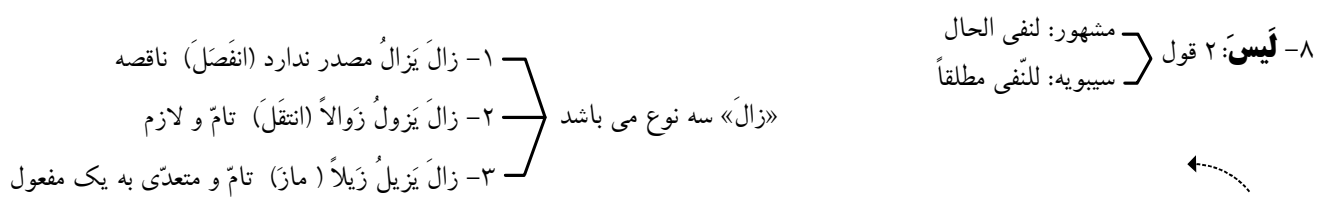

- ❖ أفعال ناقصة رفع به اسم و نصب به خبر می دهند.
- ❖ متأسفانه معانی ذکر شده در کتاب سیوطی، معانی تامه این افعال می باشد و ما در اینجا معانی ناقصه را از کتاب ارزشمند «بداة النحو» استاد صفائی بوشهری نقل کرده ایم. ص ۱۳۰

گاهی بمعنای «صار» می آیند.

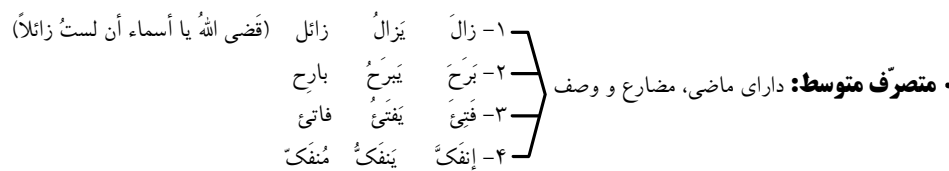
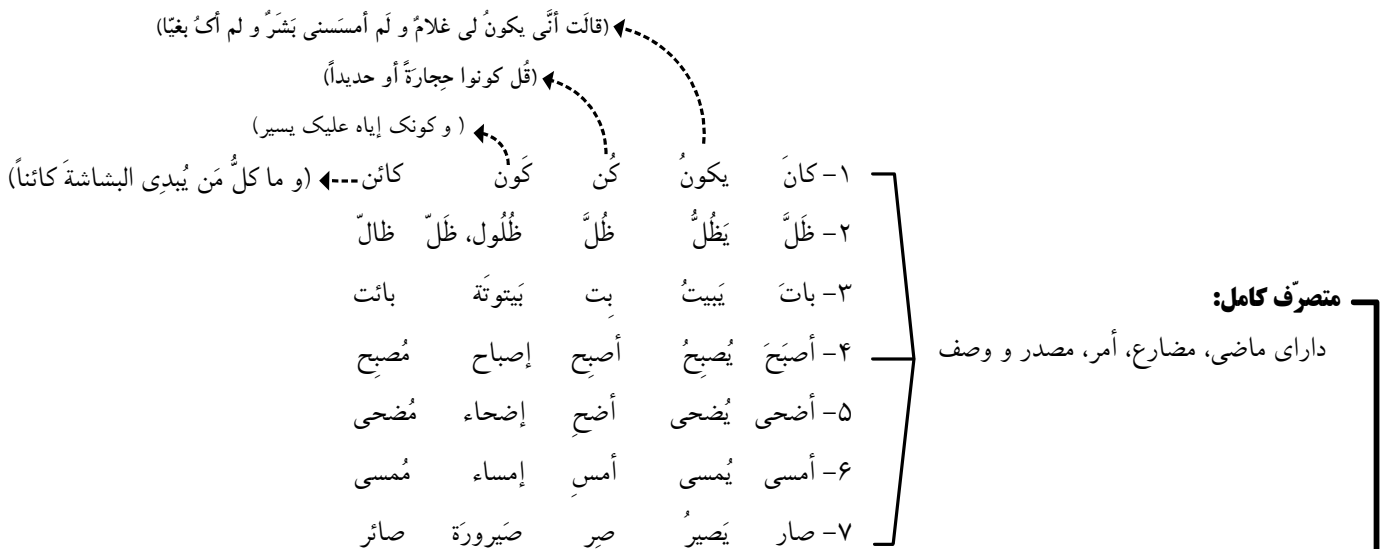

۷- صار: معناها تحوّل الاسم بمضمون الخبر الحقیق به: آض، رَجَع، عَادَ، اسْتَحَالَ، قَعَدَ، حَارَ، جَاءَ، ارْتَدَّ، تحوّل، غدا، راح ذكّرها في الكافية.

۱۳- دام: معناها توقیتُ فعلٍ مُدَّةً دوام حصول الخبر لاسمها

أفعال ناقصة

غير متصرف: فقط دارای ماضی ۱- دام ۲- لیس

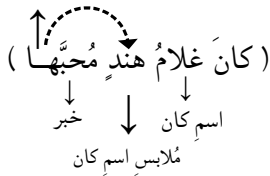
أفعال ناقصة

- ۱- جمهور: در تمام أفعال ناقصه جائز می باشد.
- ۲- ابن مُعط: جائز مگر در «دام» ← ردّ می شود بواسطه: (لا طيبَ للعيشِ ما دامت مُنغَصَّةٌ لذاتُهُ...)
- ۳- بعض: جائز مگر در لیس ← ردّ می شود بواسطه: (و لیسَ سِوَاءَ عَالَمٍ وَ جَهْلٍ)

تقدّم خبر بر اسم

۳ قول

اعراب اسم و خبر تقدیری است، لذا اگر خبر مقدّم شود، معلوم نمی شود فلذا تقدیم خبر ممنوع است (ضمیری که به ملبس اسم کان باز میگردد.)

- ۱- خَيْفَ اللَّبِيسِ (كانَ صديقِي عدوِي) (ما كانَ زيدٌ إلا قائماً)
- ۲- إقْتَرَنَ الخَيْرُ بِإِلَّا
- ۳- كانَ الخَيْرُ مضافاً إلى ضميرِ يعودُ إلى مُلبسِ اسمِ كانَ ←
- یعنی خبر، به ضمیری اضافه شده که آن ضمیر به مضافِ إليه اسم بر می گردد. فلذا نباید خبر را مقدّم نمود زیرا تقدّم مرجع ضمیر بر ضمیر لازم میاید.

در ۳ مورد ممنوع می باشد

تقدّم خبر بر اسم

(فعل ناقصه + خبر + اسم)

- ۱- كانَ الاسمُ مضافاً إلى ضميرِ يعودُ إلى مُلبسِ الخبر (كانَ مُحَبّاً لِلبِليِ غلامُها) لعود الضمير على المتأخر لفظاً و رتبةً
- ۲- اسم محصورٌ فيه باشد. (ما كان قائماً إلا زيدٌ) این مورد را کتاب ذکر نکرده است.

در ۲ مورد واجب می باشد

در مابقی موارد جائز می باشد

جائز: در ۷ فعل (كان، صار، بات، أصبح، أمسى، أضحى، ظلّ)

- ۱- فعلی که اولش مای مصدریه باشد یعنی دام + كلُّ فعلٍ قارنه حرفٌ مصدریُّ (يُعجبني أن تكونَ عالماً)
- ۲- أفعالی که اولشان مای نافییه باشد، سواءً
- كانت شرطاً في عمل ذلك الفعل
- أم لم تكن

تقدّم خبر بر افعال ناقصه

ممتنع: در ۲ مورد

مصنّف در شرح کافیه: قیاساً علی عسی فإنّها مثلها فی عدم التصرّف و الاختلاف فی فعلیّتها اشکال بدرالدین به مصنّف: أن عسی متضمّنةً معنی ما له الصدر و هو لعلّ بخلاف لیس اشکال سیوطی به بدرالدین: «لیس» أيضاً متضمّنةً معنی ما له الصدر و هو «ما» النافیة.

مصنّف، کوفیون، میرد، ابن سراج، اکثر متأخرین:

مختلف فیه:

لیس

مستدلاً بتقدیم معموله فی قوله تعالی: أُجیبَ ← باتّساعهم فی الظرف

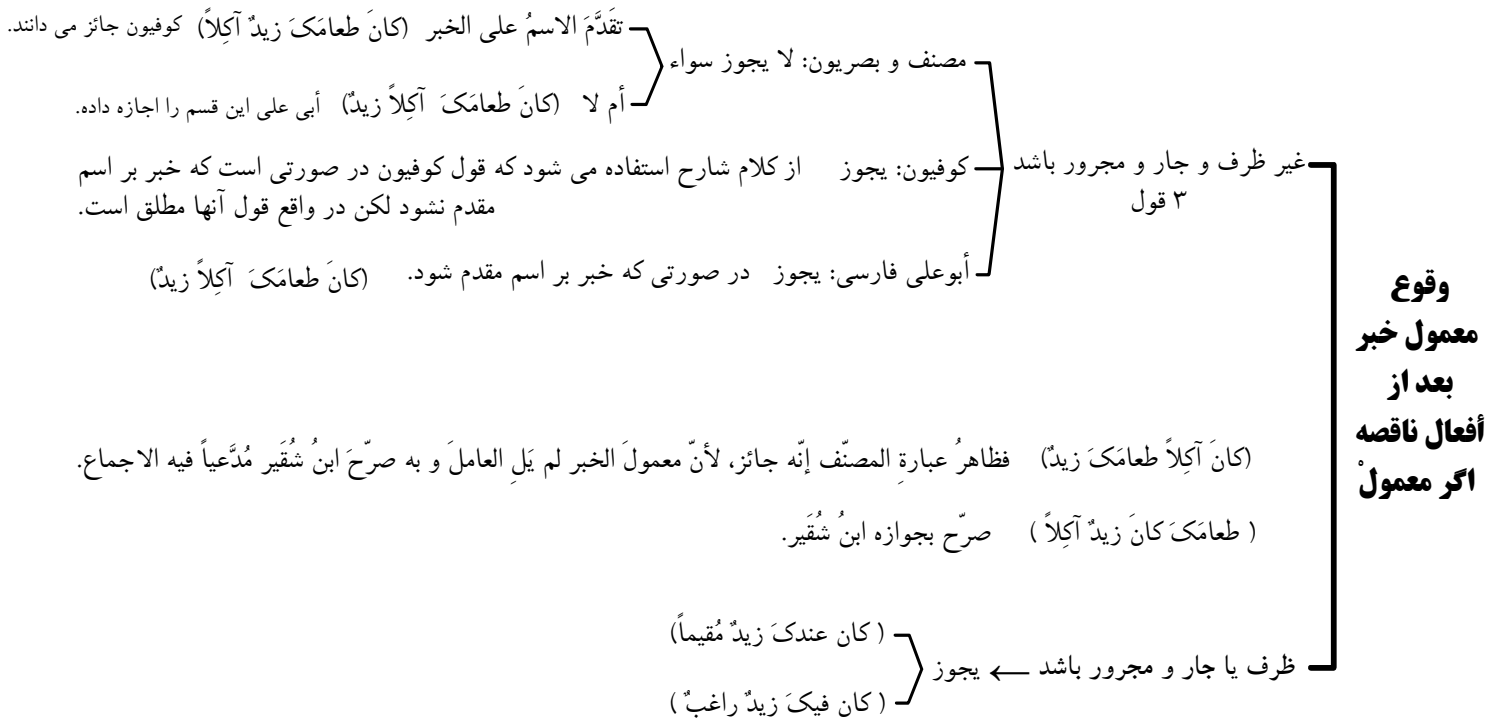
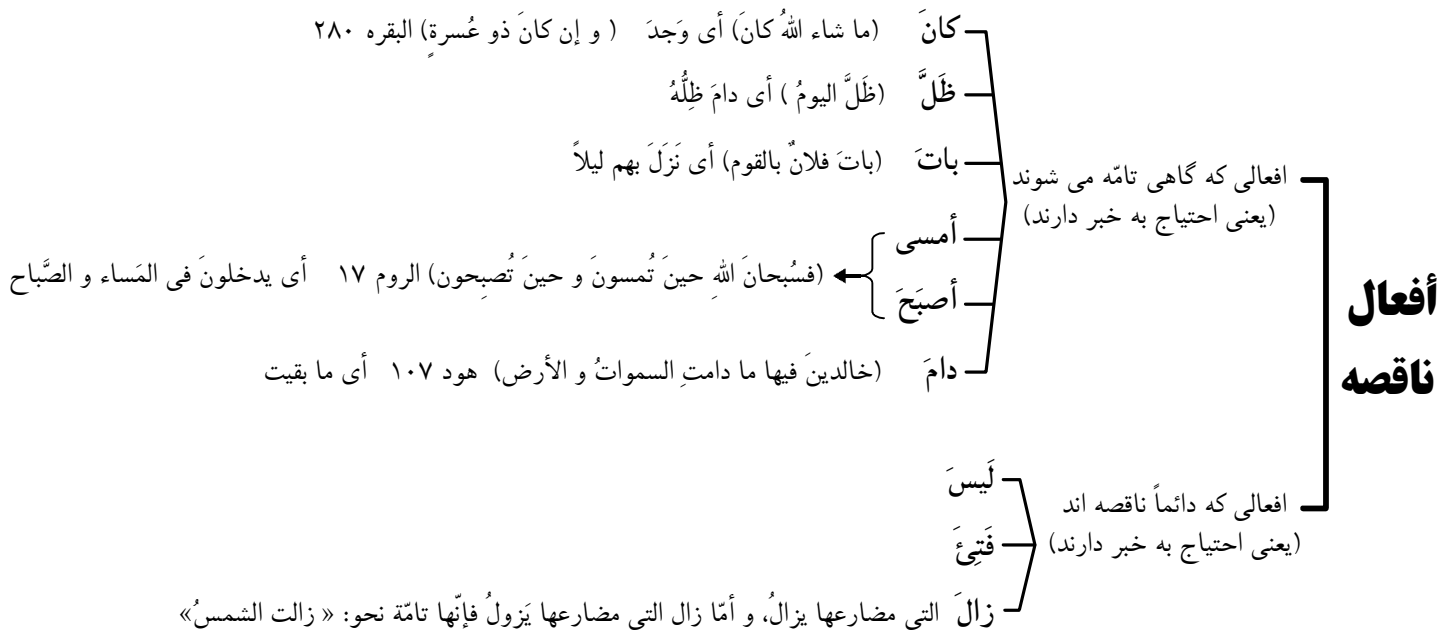
﴿ألا یوم یأتیهم لیس مصروفاً عنهم﴾

بعض: جائز

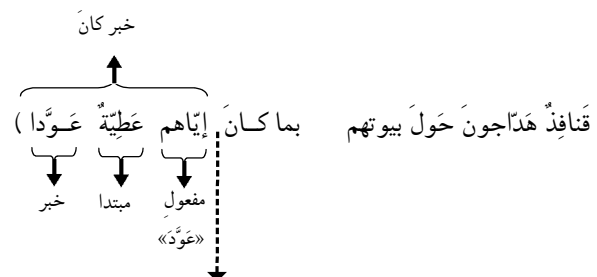
تقدیمه علی الفعل (کم کان مالک)

من الخیر ما یجب تأخیره عن الفعل (ما کان زیدٌ إلا فی الدار)

در جایی که توهم شد معمول خبر بلافاصله پس از فعل ناقصه واقع شده به عنوان اسم برای فعل ناقصه، ضمیر شأن در تقدیر می گیریم

ضمیر شأن در تقدیر می گیریم تا خلاف قاعده پیش نیاید در اینصورت ضمیر شأن اسم كان و جمله بعد خبر كان می شود، و بین كان و إِيّاهم فاصله می افتد.

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

ترجمه لغات و بیان نکات

باء در بسم الله: (۲ احتمال) ۱- مصاحبت ← اُبتَدِئُ باسم الله ۲- استعانت ← استعین باسم الله

نام کتاب ۲ قول: ۱- نُهْجَةُ المرضیة: حسن و صفایی که پسندیده شده ۲- نُهْجَةُ المرضیة: طریقه‌ی پسندیده شده (این قول خیری بهتر است).

إِسْم: (۲ قول) ۱- بصری ← مشتق از سُمِسُوْ به معنی غُلُوْ و ارتفاع ۲- کونی ← مشتق از سِمَمَة (وسم) به معنی علامت

حمد: ستودن و ستایش کردن. نِعْم: جمع نعمة. آلاء: جمع إلی، به معنی نعمت مانند [إلی ربها ناظرة]

خَاتِم: ما يُخْتَم به و همچنین به معنای انگشتری. خَاتِم: ختم کننده آل: خاندان

شرح: مراد هویدا ساختن است و به معنای کشف (پرده برداشتن از روی چیزی)

لطیف: چیزی است که در ابتداء فکر دانسته نمی‌شود بلکه نیازمند به دقت فکر و به کار بردن عقل است.

مَرْج: آمیزش دادن دو چیز با یکدیگر به حیثی که ممکن نباشد جدا نمودن مانند آمیزش شیر با آب به خلاف خَلَط که جدا کردن ممکن است

مانند به هم آمیختن گردو با فندق. مهْدَب: پاک کننده و خالص کننده از زوائد.

مقاصد: جمع مَقْصَد به معنی مراد. مسالک: جمع مسلک، به معنی راه. معالم: جمع معلم به معنی نشانه و علامت. حاو: دارنده.

تَفْوُح: می‌وزد. نُكْت: جمع نکته: امر باریک دقیق که به فکر و تدبر دانسته می‌شود. الطائی: منسوب به قبیله طی.

أندلس: شهری از شهرهای مغرب زمین جَبَّان: یکی از قریه های اندلس است.

شافعی: یکی از مذاهب چهارگانه که امام آن محمد بن إدريس شافعی است. (چهار مذهب: ۱- حَنَفِي، ۲- شافعی، ۳- مالکی، ۴- حنبلی)

أَحْمَدُ: اصفه بالجَمیل (سیوطی) مَصْلِيًّا: داعياً بالصلاة أی الرحمة.

النَّبُوَّة: در لغت به معنی زمین مرتفع است مانند (لا تصل على النبي)

بنی کنانه: یکی از اجداد رسول است و نیز اسم قبیله‌ای از عرب و به معنی جعبه‌ای که در آن تیر می‌نهند.

وُلْد: جمع وُلْد و گاهی جمع آن بر وزن وُلْدان می‌آید [و يطوفُ عليهم وُلْدانٌ مُخَلَّدُونَ] واقعه.

أرْجُوْرَة: قاصیده‌ای که از بحر رَجَز می‌باشد - و رَجَز یکی از بحور ۱۶ گانه دایره عروضیه است که وزنش ۶ یا ۸ مستفعلن می‌باشد.

شطر: جزء. الأَقْصَى: دورتر بدع: امر تازه‌ی بی‌مثال مانند [ما كنتِ بدعاً مِنَ الرُّسُلِ]

تقتضی: طلب می‌کند. سُخْط: ناخشنودی (رضا و سخط ضد یکدیگرند).

یشوبه: از شاب یشوب شوباً به معنی مخلوط نمودن. فائقه: دارای بلندی و برتری.

عصر: زمان ثناء: خوبی گفتن هبابة: جمع هبه به معنی آنچه عطا شده. يقضى: حکم می‌کند. وافرة: زیاد و بسیار

درجات: جمع درجه به معنی مرتبه؛ (اگر از پایین به بالا روند درجات گویند از این رو نردبان را *مِدْرَجَة* گویند و اگر از بالا به پایین روند درجات گویند چون بهشت در علو است تعبیر به درجات می‌شود و دوزخ چون در سفلی است تعبیر به درجات می‌گردد. [انّ المنافقین فی الدرک الأسفل من النار] شرح: تعریف، ترجمان و تفسیر **معاشر:** جمع معشر به معنی طائفه.

کَلَم: جرح از این جهت به کلمه و کلام این اسم را داده‌اند که مانند جراحی تأثیر در نفوس دارند.

لفظ: افکندن، انداختن مانند *أَكَلْتُ التَّمْرَةَ وَ لَفَطْتُ النِّوَاةَ*: خرما را خوردم و هسته را بیرون افکندم. - مراد صدایی که معتمد بر مخرج فم باشد. چون کلمات را از دهان بیرون می‌افکنیم به آن‌ها لفظ گفته‌اند. **سیبویه:** بوی سیب. (در اصل سیب بویه بوده است)

استقراء: ۱- معنی لغوی: جست‌وجو نمودن و گردش کردن

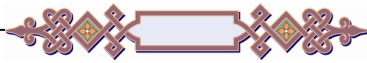
۲- در اصطلاح علم میزان: اثبات حکمی برای کلی به جهت ثبوت حکم در جزئیات.

فُضْلَة: زیادی مراد در اصطلاح نحوی چیزی است که رکن کلام یعنی مبتدأ و خبر نیست.

تمکن: او را تنوین تمکن و امکانیه و صرف می‌گویند و این تنوینی است که ملحق می‌شود بر غالب الفاظ منصرف.

صَه: طلب ساکت شدن علی‌الاطلاق و نامعین **صَه:** طلب سکوت مشخص و معین در مورد چیزی و یا در زمان خاصی.

المنسبک: از سبک به معنی ریختن به قالب و بوته زرگری و به معنی مطلق ریختن نیز می‌آید.

شعر شماره ۱:

أَلَامَ عَلِيٍّ لَوْ وَ إِنْ كُنْتَ عَالِمًا بِأَذْنَابِ لَوْ لَمْ تَفْتَنِي أَوَائِلُهُ (شاعر مشخص نیست)

الأم: سرزنش کرده می‌شوم (لوم: سرزنش کردن) لو: اسم برای مقاله لولو گفتن

سرزنش کرده می‌شوم بر گفتن «لو کان کذا لکان کذا» و اگر دانا بودم به اواخر (و عاقبت‌های) لولو گفتن فوت نمی‌شد عمرم در اوائل و ابتدای او. **أذنب:** جمع ذنب به معنی دم مراد در این جا اواخر است به قرینه‌ی با اوائل.

شعر شماره ۲:

أَفَائِلُنْ أَحْضَرُوا الشُّهُودَا أَيَا الْبَتَّةِ غَوِينْدَهَايَ كَه حَاضِرْ كَنِيْدَ شَاهِدَهَا رَا.

شاعر: رجل من هذيل - این شعر را شاعر خطاب به مردی گفته که ازدواج با همسرش را انکار می‌کرد. که شاعر به او می‌گوید اگر این زن، جوانی را بیاورد تا با او ازدواج کند آیا باز هم می‌گویی که حاضر کنید شاهد را برای عقد نکاح این زن با این جوان یا این که اقرار می‌کنی که این زن همسر توست.

تَسْمَعُ بِالْمُعَيْدِي خَيْرٌ مِنْ أَنْ تَرَاهُ: این کلام مثل است و آورده می‌شود برای کسی که خبرش بهتر از منظرش باشد و مانند این مثل فارسی (آواز دُهل شنیدن از دور خوش است) و گفته‌اند اول کسی که این کلام را گفته نعمان بن منذر بوده برای شقه ابن ضمیره و از او برای نعمان اخبار عجیب نقل می‌شد چون او را دید از منظره‌اش نفرت کرد و گفت تسمع....

يَنْجَلِي: آشکار می‌شود، تمیز داده می‌شود. هات: بیاور. تعال: بیا

حرف: در لغت به معنی طرف است و او را حرف گفته‌اند به جهت این که در کلام، در طرف واقع می‌شود زیرا مراد نیست به‌خلاف مسند و مسند الیه.

حَيَّرَ: جَنَّبَ يَشْمُ: بوییده است سِمٌ: علامت بگذار.

حِيَهْلُ: (۳ قسم) ۱- متعدی بنفسه ← بیاور ۲- متعدی بباء ← عجله کن ۳- متعدی بعلی ← أقبِل

شَتَّانَ: بَعُدَّ و افترَقَ أَوْه: أتوجَّعَ (دردمند می‌شوم).

لاَبَدًا: چاره‌ای نیست (بَدَّ به معنای مناص و مهرب و عوض یعنی چاره و فرار و نائب).- اسم لاء و خبر لاء محذوف است (لابدًا موجود)

أمالی: جمع إملاء از (املیت علیه الكتاب) هر گاه کتاب را بر او بخوانی. فواتح: جمع فاتحه یعنی آغاز

سُبْحَانَ: قیل من علم الجنس سبحان للتسبیح.

مضارع: در لغت به معنی مشابه از مضارعة مشتق از ضَرَعُ گویا هر دو شبیه، از یک پستان شیر خورده‌اند و به نام برادر رضاعی‌اند.

اعتوار: پیاپی آمدن بر سبیل بدلیت. یُرْعِنُ: می ترسد از راعِ یروعَ قُتِنَ: دیوانه شده.

شعر شماره ۳:

لَيْتَ شِعْرِي مُسَافِرٍ بِن أَبِي عَمِّ — و لَيْتَ يَقُولُهَا المَحْزُونُ لَيْتَ شِعْرِي: ای علمی حاصل

کاش دانا بودم از حال مسافر پسر ابی عمر و لفظ لیت (ای کاش) را کسی می‌گوید که غمگین باشد.

شاعر: ابوطالب که به‌وسیله‌ی این شعر مرثیه‌خوانی می‌کند برای مسافر بن ابی عمر که در زمان جاهلیت ندیم او بود که برای مداوای ورم شکمش

به حیره رفت و در آن‌جا مرد.

ثَقَلٌ: ضِدَّ خَفَتْ جَيَّرَ: نَعَمٌ أَجَلَ: نَعَمٌ شِ: فعل امر از وشى یشی و شیا به معنی نَمَامی کردن: سخن‌چیزی کردن.

لن اهابا: هرگز نخواهم ترسید (از هاب یهاب) يَسْرٌ: مسرور می‌گرداند.

أصْف: وصف بر ۲ قسم است: ۱- بیان ذات ۲- شرح حال و بیان صفات. (شارح أصف را به اذکر تفسیر کرد تا بفهماند منظور معنی اول است).

منقوص ۲ معنی دارد: ۱- معنی لغوی: آنچه که حرف آخر او حذف شده (در این‌جا مراد معنی اول است). ۲- معنی اصطلاحی: آنچه حرف

آخرش یاء ثابته ما قبل مسکور باشد.

امرء: مرد ابنم: در اصل ابن بوده و میم برای مبالغه بر او افزوده شد و در تشبیه و جمع او ابنمان و ابنمون گفته می‌شود.

حَم: خویشاوندان زن است و از طرف شوهر مانند ۱- عموی شوهر، ۲- برادر شوهر، ۳- پدر شوهر ۴- و مانند آن‌ها؛ اضافه نمی‌شود مگر به زن.

نَعَزَى: نسبت بدهد و مراد کسی است که مردم را می‌خواند تا خارج شوند برای جنگ در باطل.

عَضٌ: گزیدن عزاء جاهلیت: بعضی گفته‌اند مراد افتخار به آباء و اجداد است.

جاهلیت اولی: آن را جاهلیت قدیم و جاهلیت جهلاء نیز گویند و آن زمان حضرت ابراهیم بوده [و لا تبرجن الجاهلیة الأولى]

جاهلیت آخری: زمان بین حضرت رسول خاتم(صلی الله علیه وآله وسلم) و حضرت عیسی(علیه السلام).

یندر: تفسیر یندر به یقلُ برای آن است که بفهماند مراد قلت است نه شذوذ و خلاف قیاس.

شعر شماره ۴:

بَابِهِ اقْتَدَى عَدَى فِي الْكَرَمِ وَمَنْ يُشَابِهْ أَبَهُ فَمَا ظَلَمَ شاعر: رؤبه که مدح می کند عَدَى پسر حاتم طائی را.

ما ظَلَمَ: مراد از «ما ظلم» ستم نیست بلکه مراد «مانقص» می باشد یعنی: (فما نقص حق الشبهه) در مثل است (من اشبه أباه فما ظلم) یعنی ما نقص

حق الشبهه و در قرآن است [فَأَتَتْ أَكْلَهَا وَ لَمْ تَظَلْمْ مِنْهُ شَيْئًا] یعنی لم تنقص

عَدَى بن حاتم در جود و کرم به پدرش اقتدا کرده و هر کس به پدر خود شباهت داشته باشد در مشابهت نقصان نکرده.

شعر شماره ۵:

إِنَّ أَبَاهَا وَ أَبَا أَبَاهَا قَدْ بَلَّغَا فِي الْمَجْدِ غَايَتَاهَا شاعر: أبی النجم.

غایتاها: ضمیر راجع به مجد است و تأنیث آن به اعتبار تأویل مجد به خصلت است.

غایتان: مفعول بلغا می باشد و باید غایتین می شد اما شاعر طبق لغتی گفته که تشبیه را در حالت رفع و نصب و جر به الف می آورند. تشبیه غایتاها به

اعتبار جلد و پدر است. ترجمه شعر: به درستی که پدر و جلد او در بزرگواری به نهایت رسیده اند.

ص ۶۲- عیال: آن که انفاق بر او می شود از اهل.

ص ۶۳- دیوان: فیروزآبادی گفته به معنی مجتمع صُخْف و کتاب که اسم لشکریان و اهل عطیه در آن نوشته می شود. بر کتب شعر نیز گفته می شود.

تَقْلِين: مراد جن و انس می باشد. [سنفرع لکم ایها التَّقْلِين]

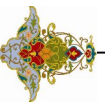
شعر شماره ۶:

طال لیلی و بتُّ کالمجنون وَاغْتَرَّتْني المَهمومُ بالمَاطرون شاعر: أبی ذهیل خزاعی

طال: بات بالماطرون: فی الماطرون المَهموم: جمع هم به معنی حزن

ماطرون: موضع بناحیه الشام. اِغْتَرَّتْ: عَشِيَتْ (فرا گرفت)

طول کشید شب من و شب را به روز آوردم مثل دیوانه و فرا گرفت مرا غمها در ماطرون.

شعر شماره ۷:

و لَهَا بِالْمَاطِرُونَ إِذَا أَكَلَ النَّمْلُ الَّذِي جَمَعَا

إِذَا أَكَلَ النَّمْلُ الَّذِي جَمَعَا: کنایه از زمستان لها: خبر مقدم و مبتدای آن (خِرْفَه) می باشد که در بیت بعد آمده

شاعر: یزید (درباره ی زنی نصرانی که در دیرِ خرابی در ماطرون رهبانیت می کرد)

و از برای آن زن نصرانیه غله و آذوقه است در ماطرون هنگامی که مورچه آن چه را که جمع کرده بخورد (یعنی آذوقه ی زمستان آن زن مهبیاست).

ص ۳۰ سَنَةَ: سال [و كِبَتْ فِي السَّجَنِ بَضْعَ سَنِينَ] سَنَةَ: چرت و مقدمه ی خواب [لَا تَأْخُذُهُ سَنَةٌ]

شعر شماره ۸:

دَعَانِي مِنْ نَجْدٍ فَإِنَّ سِنِينَهَ لَعِبْنُ بِنَا شَيْبًا وَ شَيْبَتْنَا مُرْدًا شاعر: صمة بن عبدالله (شاعر در نجد سختی های بسیاری کشیده است).

دَعَانِي مِنْ نَجْدٍ أَي مِنْ ذِكْرِ نَجْدٍ نجد: هر زمین مرتفع از تهامه تا عراق (نجد در لغت به معنای زمین مرتفع عکس تهامه)

دَعَانِي: ترک دهید مرا و منع کنید. شَيْب: جمع اُشَيْب (آن که مویش سفید شده).

شَيْبَتُ: پیر کردند مُرد: جمع اُمرد (کسی که هنوز مو در صورتش نرویده).

ترک دهید مرا از یاد کردن نجد همانا سال های او بازی کردند به ما در حالتی که پیر بودیم و پیر کردند ما را در حالتی که جوان بودیم.

شعر شماره ۹:

و ما ذا يبتغي الشعراءُ مِنِّي و قد جاوزتُ حدَّ الأربعين

شاعر: سحيم بن وثيل الرياحي ابتغاء: طلب حد: منتهی الشئ

چه چیزی طلب می کنند شعرا از من و حال آن که به تحقیق گذشته ام منتهای چهل سالگی را.

شعر شماره ۱۰:

عَلَى أَحْوَذِيْنَ اسْتَقَلَّتْ عَشْبَةٌ فَمَا هِيَ إِلَّا لَمْحَةٌ وَ نَغِيبٌ

شاعر: حميد بن ثور وصف می کند قَطَاة یعنی مرغ سنگ خوار را

أَحْوَذِيٌّ: بال استقلت: ارتفعت في الهواء عَشْبِيَّة: وقت العشاء لمحة: المنظره الواحدة

بر دو بال خود (قرار گرفت و) بلند شد آن قطاة در وقت شام پس نمی باشد به آن حالت مگر یک لحظه و پنهان می شود (بعد از آن نظر).

شعر شماره ۱۱:

أَعْرِفَ مِنْهَا الْجَيْدَ وَ الْعَيْنَانَ وَ مِنْخَرَيْنِ أَشْبَهَا ظُبْيَانَا

شاعر: رجلٌ من بني ضبّه

منها: اى من سلمى الجيد: در برخی نسخ انف دارد أَشْبَهَا ظُبْيَانَا اى أَشْبَهَا مِنْخَرِيَّ ظُبْيَانَا

جَيْد: گردن أَنف: بینی مِنْخَر: سوراخ بینی ظُبْيَان: اسم مردی

می شناسم از آن سلمی گردن و دو چشم او را و دو سوراخ بینی که شباهت دارند به دو سوراخ بینی ظبیان.

شعر شماره ۱۲:

يَا أَبْتَا أَرْقَنِي الْقِدَانُ فَالَنَوْمُ لَا تَأْلَفُهُ الْعَيْنَانُ

قِدَان: جمع قَدَّ به معنی برغوث یعنی كَيْك (كك) أَرْقَنِي: پیدا کردند

ای پدر من، بیدار (و بد خواب) کردند کیک ها مرا پس الفت نمی گیرد خواب دو چشم مرا

ترجمه لغات ص ۶۰ الی ۷۱

ص ۶۰- سیرافی: منسوب به سیراف اسم محلی است در شیراز.

سُرَادِق: خیمه، آنچه کشیده می شود بر فراز حیاط خانه [انا اعتدنا للظالمین ناراً أحاط بهم سُرَادِقُهَا] ← آتش تشبیه به خیمه شده که انسان را فرا می گیرد.

إِصْطَبَل: جایگاه حیوانات ص ۷۰- لغات: جمع لَعَة از لَعِي یلغی لغا به معنی تکلم نمودن

أذرعَات: جمع اذرعه جمع ذراع (از سر انگشتان تا بازو) - اسم محلی در شام

ص ۷۱- زكف: فعل متعدی الی واحد بمعنی تبع (حاشیه ابن عقیل)

عُكُوف: اقامت نمودن اعمی: كور اصم: کر، ناشنوا

شعر شماره ۱۳:

تَوَزَّتْهَا مِنْ أذْرَعَاتٍ وَ أَهْلِهَا يَثْرِبَ أَدْنَى دَارِهَا نَظْرُ عَالٍ

شاعر: امرء القیس

«ها» در تَوَزَّتْهَا و أَهْلِهَا و دارها به محبوبه شاعر بازمی گردد. يَثْرِبَ أَدْنَى فِی يَثْرِبَ نظر: به معنی مفعول است یعنی منظورُ الیه

تَوَزَّتْ النَّارَ: نگاه کرد به آتش أذرعَات: موضعی در شام العالی: دور

نگاه کردم (منظور نگاه قلبی) از اذرعَات به آتش آن (در شعر مقدر است) محبوبه درحالی که اهل آن محبوبه (و خود محبوبه) در یثرب هستند و نزدیک ترین مکان خانه اش منظر دوری می باشد.

شعر شماره ۱۴:

رَأَيْتُ الْوَلِيدَ بْنِ الْيَزِيدِ مَبَارِكاً شَدِيداً بِأَعْبَاءِ الْخِلَافَةِ كَاهِلُهُ

لِابْنِ عِبَادَةَ

در برخی نسخ به جای «أعباء»، أحناء (بمعنی أعباء) یا أعباء (به معنی مشقت) آمده است.

مبارک: اسم مفعول به معنی صاحب برکت

أعباء: جمع عبء به معنی سنگینی و مراد امور مشکل خلافت است. کاهل: مابین دو کتف

دیدم ولید پسر زید را با برکت در حالتی که صاحب قوت بود به برداشتن سنگینی های بار خلافت میان دو دوشش

ص ۷۰- لم تکونی لترومی مَظْلَمَةً: نبوده ای تو ای زن برای قصد کردن ظلم

ص ۷۳- مشی علیه: مستمر و ثابت است بر این قول.

شعر شماره ۱۵:

أَبَيْتُ أُسْرِي وَ تَبَيْتِي تَدْلُكِي وَجْهَكَ بِالْعَنْبِرِ وَ الْمِسْكِ الزَّكِي

«أُسْرِي» و «تَدْلُكِي» حال می باشند. آیت: من البیتوته (شب را به روز آوردن)

أُسْرِي: من السُّرِّي! (سیر کردن در تمام شب) تدلکی: من الدُّلک (مالیدن)

الزَّكِي: خالص (به تخفیف یا به جهت ضرورت)

شب را به صبح می رسانم در حالی که تمام شب را سیر می کنم (برای کسب روزی) و تو شب را به صبح می رسانی در حالی که می مالی صورتت را

به عنبر و مشک خالص (در مصراع دوم قلب صورت گرفته و مراد این است که می مالی عنبر و مشک خالص را بر روی خود).

ترجمه لغات ص ۷۴

ص ۷۴- المررتقی مکارما: بالا رونده است مکرمتها و درجات شرافت را.

یئوی: نیت به معنای در نظر داشتن معنای شیء است و تقدیر به معنای در نظر داشتن لفظ و معنی هر دو تا است و چون مراد از نیت در این مقام

تقدیر است او را به (بقدر) تفسیر نمود.

منقوص: او را منقوص نامند: ۱- یا برای آن که بعضی از حرکات از او نقص شده

۲- یا برای آن که لام او با تنوین حذف می‌شود، مانند: «قاضٍ» و حذف حرفی از کلمه نقص است.

تقص: ای تحکم، تفسیر تقص به تحکم برای آن است که بفهماند (حکماً) مفعول مطلق است نه مفعول به. اگر «تقص» را به معنی تودی (ادا می‌کنی) بگیریم (حکماً) مفعول به می‌باشد.

[الزبانیه]: مراد از زبانیه فرشتگان عذابند که موکلان بر دوزخند. «زین» به معنی دفع است و شاید از این جهت زبانیه گفته شده که انسان‌ها را به

آتش دفع و پرتاب می‌کنند. کِیسان: بکسر کاف و بعضی بفتح گفته‌اند خروف: فرزند پسر میش

اضمار: مخفی داشتن و پنهان ساختن (و به دل اضمار و ضمیر گفته می‌شود به واسطه‌ی پنهان بودن او)

کنایه: پنهان آوردن در مقابل تصریح کردن.

یلی: یقع بعد، نیکو آن بود که بگوید یقع بعد بلافاصله زیرا معنای یلی عقب آمدن بدون فاصله است.

شعر شماره ۱۶:

و ما تُبالی إذا ما كنت جارتنا ألا يجاورنا إلاك دياراً (شاعر مشخص نیست)

ماء دوم: زائده ألا يجاورنا: منْ مقدر است (من آن لا يجاورنا)

دیار: أحداً (دیار منسوب به دار است یعنی صاحب خانه)

و باک نداریم در وقتی که بوده باشی تو همسایه‌ی ما از این که همسایگی نکند ما را مگر تو احدی.

ترجمه لغات ص ۹۰

مَنَح: جمع مَنحة یعنی عطیه و هدیه نغبتط: غبطه می‌خوریم (یعنی مثل نعمتی که تو داری را آرزو می‌کنیم بدون این که آرزوی زوال آن را از

تو داشته باشیم) در صورتی که آرزوی زوال برای مخاطب داشته باشیم حسادت می‌باشد نه غبطه.

أثاث: اسباب خانه (أثاثاً و متاعاً إلی حین) نحل ۸۰ تأتی: ممکن باشد انتمی: انتسب

خَلَّتْ: خَلَّتْ اگر ۲ مفعولی باشد ۲ معنی دارد: ۱- عَلِمَتْ ۲- ظَنَنْتَ

لَبَسَ: اشتباه لبس: پوشیدن

شعر شماره ۱۷:

لَوْجِهَكَ فِي الْإِحْسَانِ بَسْطٌ وَ بَهْجَةٌ أَنَا لِهَمَاهِ قَفُوْ أكرمَ والدٍ (شاعر مشخص نیست)

بَسْطٌ: بشاشه بَهْجَةٌ: الحسن و السرور أَنال: رسانیده است

قَفُوْ: متابعت کردن مانند آیه شریفه: (وَلَا تَقْفُ مَا لَيْسَ بِكَ عِلْمٌ) تبعیت نکن از آنچه‌ی که به آن علم نداری.

برای روی توست در حال نیکی کردن گشایش و خوش حالی که رسانیده است آن گشایش و خوش حالی را به وجه تو پیروی کردن از والدی که

کریم‌تر است (که پدر می‌باشد). (یعنی چون در اخلاق از پدرت پیروی کرده‌ای در حال بخشش هم گشاده رو هستی)

شعر شماره ۱۸:

بالباعث الوارث الأمواتِ قد ضَمِنَتْ إياهم الأرضُ في دَهْرِ الدَّهَارِ

بالباعث: متعلق به حَلَقَتْ است که در بیت قبل مذکور می‌باشد. شاعر: فرزذق که با این ابیات تفاخر می‌کند و مدح می‌کند یزید بن عبدالملک را. ده‌اریر: شدید ضَمِنَتْ: اِشْتَمَلَتْ

قسم می‌خورم به کسی که برانگیزاننده و وارث مردگان است، به تحقیق در برگرفته است ایشان را زمین در روزگار سخت.

۹۸- بیبح: جایز می‌باشد وقایة: نگه‌داری (تقوی را از این جهت تقوی گفته‌اند که انسان خود را نگه می‌دارد از مخالفت فرمان خدا در واجب و حرام).

شعر شماره ۱۹:

عَدَدْتُ قَوْمِي كَعَدِيدِ الطَّيْسِ إِذْ ذَهَبَ الْقَوْمُ الْكَرَامُ لَيْسِي

كَعَدِيدِ: متعلق به كائناً، صفت برای مفعول مطلق محذوف (عدیداً) الْكَرَامُ: جمع کریم

شمردم قوم خود را همچون شمارش ریگ بیابان زمانی که قوم شریفم رفتند و من رونده نبودم.

نَدَر: ای شَدَّ تفسیر ندر به شَدَّ برای آن است که بفهماند مراد از ندرت شذوذ است یعنی برخلاف قانون نحو است اگر چه در قول عرب آمده.

شعر شماره ۲۰:

كَمُنِيَّةٍ جَابِرٍ إِذْ قَالَ لَيْتِي أَصَادِفُهُ وَ أَفْقِدُهُ جُلًّا مَالِي

كَمُنِيَّةٍ: صفت برای مفعول مطلق محذوف (تَمَنِّيًّا) أَصَادِفُهُ أَي أَصَادِفُ زَيْدًا أَفْقِدُهُ: أَتَلَفُ جُلًّا: بعض

شاعر: زید الخیل که پیغمبر اکرم ﷺ او را زید الخیر نامیدند. مزید و جابر از دشمنان زید بودند و آرزوی دیدار او را داشتند هنگامی که مزید، زید را دید از زید نیزه خورد و فرار کرد و همین‌طور جابر.

بیت قبل: تَمَنَى مَزِيدٌ زَيْدًا فَلَاقِي ' أَخَا ثِقَةٍ إِذَا اخْتَلَفَ الْعَوَالِي

جابر و مزید: اسم دو نفر از دشمنان زید مَنِيَّةٍ: آرزو أَصَادِفُ: می‌یافتم أَفْقِدُهُ: معدوم می‌ساختم جُلًّا: معظم از شیء

و کرد مزید آرزویی را که این صفت داشت که مثل آرزوی جابر بود در وقتی که گفت آن جابر کاش می‌یافتم زید را (و در راه کشتن او) معدوم می‌کردم معظم مالم را.

شعر شماره ۲۱:

فَقَلْتُ أَعِيرَانِي الْقَدُومَ لَعَلِّي أَحْطُّ بِهَا قَبْرًا لِأَبْيَضَ مَاجِدٍ (شاعر مشخص نیست)

بها ای بالقَدُوم (تیشه) أَعِيرَانِي: عاریه بدهید به من (عاریه به معنی گرفتن چیزی از کسی برای استفاده از آن به‌طور مجانی)

در بعض نسخ به جای أَحْطُّ ، أَحْطُّ دارد: (طبق هر روایت معنا متفاوت می‌شود):

۱- أَحْطُّ: بتراشم ← قبر: مراد غلاف شمشیر است ← أبيض: مراد شمشیر است ← ماجد: مراد اصیل است.

۲- أَحْطُّ بِكَمِّ ← قبر: گور ← أبيض ماجد: مراد برادر است.

ترجمه شعر بنا بر روایت «أَحْطُّ» که بهتر می‌باشد: پس گفتم عاریه بدهید مرا تیشه‌ای، امید دارم که بتراشم به‌واسطه‌ی آن تیشه‌ی غلافی را برای شمشیر اصیل.

شعر شماره ۲۲:

وَإِنِّي عَلَى لَيْلِي لَزَارٍ وَإِنِّي عَلَى ذَاكَ فِيمَا بَيْنَنَا مُسْتَدِيمَهَا (شاعر: قيس بن الملوح)

ذاک: زری (مُسْتَدِيمٌ)ها: زری زار: من الزری (عتاب کردن) المُسْتَدِيم: طالب الدوام

به درستی من بر لیلی هر آینه عتاب کننده ام و به درستی که من بر این عتاب کردن در آن چنان چیزی که در میانه ی ماست طلب دوام کننده ام آن را.

شعر شماره ۲۳:

أَيُّهَا السَّائِلُ عَنْهُمْ وَعَنِي لَسْتُ مِنْ قَيْسٍ وَلَا قَيْسٌ مِنِّي (شاعر مشخص نیست)

ای کسی که سؤال کننده ای از (نسب) ایشان و از (نسب) من، نیستم از قبیله ی قیس و نه قیس از قبیله ی من.

شعر شماره ۲۴:

۲۴- فِي فِتْيَةٍ جَعَلُوا الصَّلِيْبَ إِلَهُهُمْ حَاشَى إِنِّي مُسَلِّمٌ مُعْذِرٌ (لأقشر الأسدی)

فِي فِتْيَةٍ: خیر برای مبتدای محذوف (هو) فِتْيَةٍ: جمع فِتَى: الشَّابُّ (جوان) من الرجال معذور: ختنه شده

آن مرد در جوانانی چند است که قرار داده اند صلیب را خدای خود، سوای من همانا من مسلمانی هستم ختنه شده.

ترجمه لغات:

قَطُّ: (۳ نوع)

۱- ظرف زمان ماضی (ما رأیته قَطُّ: ندیده ام او را هرگز (تا به حال) ← الحاق نون غلط

۲- به معنای حسب (قَطُّ) ← الحاق نون جائز و بیش تر از اسقاط است.

۳- اسم فعل مضارع به معنی یکفی ← الحاق نون واجب

قَدُّ: (۳ نوع)

۱- حرف مانند (قد ضَرَبَ) ← الحاق نون غلط

۲- اسم به معنی حسب ← الحاق جائز و بیش تر از اسقاط است.

۳- اسم فعل مضارع به معنی یکفی ← الحاق واجب

شعر شماره ۲۵:

قَدْنِي مِنْ نَصْرِ الْخُبَيْبِ قَدِي لَيْسَ الْإِمَامُ بِالشَّحِيحِ الْمُلْحَدِ

حمید بن مالک مدح می کند عبدالملک بن مروان را و تعریض می کند به ابن زبیر)

قَدْنِي: حسبی شَحِيح: بخیل مانند آیه شریفه: [مَنْ يُوَقَّ شَحَّ نَفْسِهِ] نصر: عون (یاری)

خُبَيْب: تصغیر خَبِّ (خَدَاعٌ مَكَارٌ) و مراد از خُبَيْبِین: ۱- پسر عبدالله بن زبیر است که به او خُبَيْب می گفتند ۲- و خود عبدالله بن زبیر که به او

أبوخُبَيْب می گفتند. مُلْحَد: بیرون رونده از راه حق.

بس است مرا از یاری کردن عبدالله بن زبیر و پسرش، بس است. امام (عبدالملک بن مروان) بخیل و بیرون کننده از راه حق نیست.

ترجمه لغات:

قَطُّ قَطٌّ بَعْرَتِك: از اهل تَسَنُّن نقل شده است که جهنم در روز قیامت پیوسته می‌گوید [هل من مزید] تا این که خداوند پایش را در جهنم می‌گذارد و جهنم می‌گوید: کافی است کافی است به عزّت.

عَلَم: علامت و نشانه - بر کوه نیز اطلاق می‌شود - بر پرچم نیز گفته می‌شود. در اصطلاح: اسمٌ يُعَيِّنُ الْمُسَمَّى مطلقاً
جعفر: ۴ معنی دارد: ۱- زردک ۲- الاغ ۳- آدم ۴- نهر کوچک و همچنین اسم علم است برای نام مردی.

۴ معنی فوق در این شعر جمع است (جعفری دیدم بر جعفر سوار / جعفری می‌خورد و از جعفر گذشت)

خِرْتِق: در لغت به معنی بچه خرگوش و بعد علم شده برای زن شاعره‌ای

عَدَن: اسم شهریست در ساحل دریای یمن منسوب به عدن که یکی از ده پسر عدنان جد رسول اکرم ﷺ می‌باشد.

لَا حِق: (۲ احتمال) ۱- بعضی گفته‌اند اسم اسب معاویه ابن ابی سفیان علیه اللعنه بوده

۲- بعضی گفته‌اند اسم اسب معروفی در زمان جاهلیت بوده.

شَدَقَمٌ: اسم است برای شتر نری از شترهای «نعمان بن منذر» و به او نسبت داده می‌شود ابل شدقمیات

بعضی باذال روایت کرده‌اند که ظاهراً خطا است.

بَطَّةٌ: مرغابی، لقب شده برای آدم چاق شکم بزرگ و کله کوچک تَأْنَفٌ: از أَنْفَة (به معنی کراحت داشتن)

قَفَّةٌ: فرموک دان - اکنون علم شده برای رجل صغیر یا رجل قصیر ضعیف

شعر شماره ۲۶:

أَبْلَغُ هُذَيْلًا وَأَبْلَغُ مِنْ يَبْلَغَهَا عَنِّي حَدِيثًا وَبَعْضُ الْقَوْلِ تَكْذِيبٌ أَبْلَغُ: برسان

بَأَنَّ ذَا الْكَلْبِ عَمْرًا خَيْرَهُمْ نَسْبًا بِبَطْنِ شَرِيَّانٍ يَعْوِي حَوْلَهُ الذُّبُّ

بَأَنَّ: متعلق به حدیثاً یا بدل از او عمرواً: بدل نسباً: تمییز ببطن شریان: متعلق بمحذوف حال از عمرو

شاعر: لجنوب خواهر عمرو که به وسیله‌ی این شعر برای عمرو مرثیه خوانی می‌کند. شریان: اسم مکانی

برسان به قبیله‌ی هذیل به این که «ذا الکلب» که اسم او عمرو است بهتر از این قبیله است از حیث نسب در حالی که مدفون است در میان شریان

که صدا می‌کند در اطراف آن وادی گرگ.

ترجمه لغات:

ص ۱۱۲- کُرُز: خرچ چوپان که او را خرجین می‌گویند و حال لقب شخصی شده.

أَنْفُ النَّاقَةِ: لقب، جعفر بن قریع است، و سبب این لقب آن بود که پدر او شتری نحر نمود و آن را بین زن‌هایش قسمت نمود و مادر جعفر او را

فرستاد که از آن گوشت بیاورد. جعفر وقتی رسید که شتر تمام شده بود و گوشت او قسمت گشته بود. و فقط سر شتر باقی بود پدرش سر شتر را

به جعفر داد که به خانه برد و او دستش را در بینی شتر کرده و او را به زمین می‌کشاند تا به خانه رسید از آنجا ملقب شد به «انف الناقه» و از

این لقب جعفر و اهل او متنفر بودند و هر کس آن‌ها را به این لقب می‌خواند موجب غضب آن‌ها می‌شد تا این که خطیبه شاعر آن‌ها را به این

شعر مدح نمود: قومٌ هم الأنف و الأذنان غیرهم و من یسوی بأنف الناقه الذنبا

ترجمه: آنها بینی هستند و دنباله های بینی دیگران هستند و چه کسی است که برابر کند دنباله را با بینی شتر.

بعد از این شعر (انف الناقه) که لقب ذم بود، لقب مدح گردید و مایه افتخار آنها گشت.

۱۱۳- شَمَّرَ: در اصل به معنی دامن به کمر زدن و کوشش کردن است و بعد علم شده برای اسبی - گفته شده شَمَّرَ اسب حجاج بوده.

إِصْمِتْ: فعل امر است از صَمَتَ يَصْمِتُ و اکنون علم شده برای بیابانی - امر يَصْمِتُ می شود أَصْمِتُ و همزه ی آن وصل است. اما این علم را به صورت إِصْمِتْ با همزه قطع روایت نموده اند بنابراین از سه جهت با قانون امر مخالف است:

۱- قطع همزه ← جواب: هر فعل امری که همزه ی او وصل است اگر علم شود همزه ی آن قطع می گردد.

۲ و ۳- کسر همزه و کسر میم ← جواب: ممکن است صمت از دو باب باشد یکی نصر دوم ضرب و اصمت منقول از قسم دوم باشد و ممکن

است تغییر یافته باشد. حارث: اسم فاعل از حرث به معنی زراعت نمودن [من كان يُريدُ حرثَ الآخرة نَزِدْ له في حرثِهِ]

سُعاد: علم برای زنی است اُدد: علم برای مردی است.

ص ۱۱۴- تَأْبَطُ شَرًّا: علم است برای عمرو بن ثابت. در وجه تسمیه او گفته اند روزی دسته ی هیزم زیر بغل گرفته بود و ماری در میان هیزم ها بود

یکی گفت: تَأْبَطُ شَرًّا یعنی (أَخَذْتُ تحت، أبطه شراً) یعنی گرفته است زیر بغلش ماری را.

بعضی گفته اند جهت تسمیه آن بود که روزی شمشیر زیر بغل گرفت و از خیمه خارج شد از مادرش پرسیدند (أین ذهب) گفت: نمی دانم (غیر

آنه تَأْبَطُ شَرًّا ثم خرج) و غیر از این دو وجه، وجوه دیگری نیز گفته اند.

بعلبک: اسم شهری است در شام بَعْلُ: اسم بت قوم حضرت الیاس بوده [أَتَدْعُونَ بَعْلًا وَ تَذَرُونَ أَحْسَنَ الْخَالِقِينَ]

بَكْ: اسم صاحب شهری است که عابد آن بت بوده (عابد و معبود را مرکب نمودند و اسم شهر قرار داده اند).

۱۱۵- عبد شمس: اسم است برای برادر هاشم بن عبد مناف اَبی قحافة: کنیه است برای پدر ابوبکر.

حَدَام: علم است برای زنی. (اذا قالت حَدَامٌ فَصَدَّقُوها فانَّ القولَ ما قالت حدام)

مَيْسِرَة: به معنی قمار زدن و یسار و میسره اگر چه به معنای ثروت و غنی نیز آمده اند نظیر [فَنظَرَةُ الی ميسرة]

و میسره به معنای خلاف میمنه نیز آمده است ولی ظاهر آن است که در این جا به معنی قمار باشد.

فَجْرَة: عمل زشت کردن - فَجْرَة جمع فاجر است [أولئك هم الكفرة الفجرة] از این رو شارح گفت بسکون الجیم تا با جمع اشتباه نشود.

فَهْ: از فَاهَ يَفُوهُ یعنی نطق کن توصل: صله آورده می شود.

شعر شماره ۲۷:

رَأَيْتُ بَنِي غَبْرَاءَ لَا يُنْكِرُونَني وَ لَا أَهْلَ هَذَاكَ الطَّرَافِ المُمَدَّدِ شاعر: طرفه بن عبدالبکری

غَبْرَاء: به معنی زمین زیرا زمین دارای غبار است - مقصود از بنی غَبْرَاء فقراء هستند. طَراف: خیمه

مُمَدَّد: المنبسط - کنایه است از بزرگی خیمه و غنی بودن صاحبان خیمه.

دیدم فقراء را که انکار نمی کردند مرا (در شجاعت و سخاوت) و نه اهل این خیمه های کشیده شده (یعنی اَغْنیاء) (یعنی اغنیا هم سخاوت و

شجاعت مرا انکار نمی کردند)

فقط: تفتازانی گفته این فاء برای تزیین است و گویا این فاء جواب شرط مقدر است به تقدیر (ان وصلت بالمضارع فانتَه عن غیره)

شعر شماره ۲۸:

أَبْنَى كَلَيْبٍ إِنَّ عَمَى اللِّدَا قَتَلَا الْمُلُوكَ وَفَكَكَّا الْأَغْلَالَ شاعر: أخطل، هَجَوِ مِي كَنْد جَرِيرِ شَاعِرِ وَ قَبِيلَه اش رَا.

أَبْنَى: حرف ندا + منادا عَمَى: در اصل عَمَّيْنِ + ي متکلم اللِّدَا: خبر إن

بنی کَلَيْبِ: قبیله ی جریر. عَمَى: ۲ عموی من (منظور أحنس و عمرو بن کلثوم است).

مُلُوك: جمع مَلِك جمع غُلّ (غل و زنجیر که با آن اسیر را می بندند).

ای بنی کلب به درستی که دو عموی من أحنس و عمرو بن کلثوم کسانی هستند که کشتند پادشاهان را و برداشتند غل ها را (از اسیرانی که گرفتار بودند در بند آن پادشاهان).

شعر شماره ۲۹:

هُمَا اللَّئَا لَوْ وَاكَلَتْ تَمِيمٌ لَقِيلَ فخرٌ لَهُمْ صَمِيمٌ شاعر: أخطل که وصف می کند ۲ زن را

هُمَا: ۲ زن (هما: مفعول محذوف) لَهُمْ: قبیله ی تمیم صَمِيم: صفت فخر الصمیم: الخالص من کل شیء

آن دو زن کسانی هستند که اگر زاییده بود آن دو را قبیله ی بنی تمیم هر آینه گفته شده بود که فخری که خالص می باشد برای این قبیله است.

شعر شماره ۳۰:

و تُبْلَى الْأُولَى يَسْتَلْتُمُونَ عَلَى الْأُولَى تَرَاهُنَّ يَوْمَ الرَّوْعِ كَالْحِدَاءِ الْقَبْلِ

تُبْلَى: مرجع هی، مَنُون (مرگ) می باشد الْأُولَى: الدّین عَلَى الْأُولَى: حال از واو در یستلتمون

تُبْلَى: من الإبلاء بمعنی الإفناء يَسْتَلْتُمُونَ: یلبسون اللامه (زره) رَوْع: حَرْب

حِدَاء: جمع حِدَاءَة (مرغ موش گیر) قُبَل: جمع قَبَلَاء: لوج، أحوّل، یعنی کسی که سیاهی چشمش مایل به بینی یا ابروی اوست.

و فانی می کند آن مرگ جماعتی را که زره می پوشند در حالی که (سوار می باشند) بر اسب های ماده که می بینی آن اسب ها را در روز جنگ مثل مرغ های موش گیری که لوج هستند. (اسب وقتی می ترسد چشم هایش شبیه شخص لوج می شود).

شعر شماره ۳۱:

نَحْنُ اللَّدُونُ صَبَّحُوا الصَّبَا حَا يَوْمَ النَّخِيلِ غَارَةٌ مَلْحَا حَا قِيلَ هُم لِرَجُلٍ جَاهِلِيٍّ مِنْ بَنِي عَقِيلٍ

الصَّبَا حَا: ظرف و ممکن است مفعول مطلق باشد. غَارَةٌ: مفعول له مَلْحَا حَا: صفت غارَة

نُخَيْل: محلی در شام مَلْحَا حَا: صیغه ی مبالغه و مشتق از الحاح به معنی بسیار اصرار نمودن

ما جماعت سواران آن چنان کسانی هستیم که آمدیم در وقت صبح در روز جنگی که در نخیل واقع شد به جهت غارت کردنی که با اصرار همراه بود.

شعر شماره ۳۲:

فَمَا أَبَاؤُنَا بِأَمْنٍ مِنْهُ عَلَيْنَا اللَّاءِ قَدْ مَهَّدُوا الْحَجُّورَا لِرَجُلٍ مِنْ بَنِي سَلِيمٍ

ضمیر در منه: ممدوح اللَّاء: صفت آباء أَمْنٌ: أَكْثَرُ نِعْمَةً

پس نیستند پدران ما مِنْعَمٌ تر از آن شخص بر ما، پدرانی که به تحقیق گهواره کردند دامن های خود را (یعنی آن شخص بشیر را پدران ما به ما ؟؟؟ داد).

شعر شماره ۳۳:

أَسْرَبَ الْقَطَا هَلْ مَنْ يَعِيرُ جَنَاحَهُ / لَعَلِّي إِلَى مَنْ قَدْ هَوَيْتُ أُطِيرُ

لعباس بن الاحنف

أ: حرف نداء مَنْ: مبتدا برای خبر محذوف (موجود) يُعِيرُ: صلّه هَوَيْتُ: مفعولش محذوف (هَوَيْتَهُ)

سِرْب: جماعت قَطَا: مرغ سنگ‌خوار که آواز او نیز قطاقا است. يُعِيرُ: عاریه بدهید (دادن شیء برای استفاده‌ی مجانی)

جَنَاح: بال هَوَيْتُ: أَحْبَبْتُ

ای گروه مرغان قِطَاة آیا کسی که عاریه بدهد به من بال خود را در میان شما موجود است، امید دارم به‌سوی کسی که دوست دارم او را پرواز کنم.

شعر شماره ۳۴:

فَإِنَّ الْمَاءَ مَاءٌ أَبِي وَجَدِّي بُرَى ذُو حَقَرْتُ وَذُو طَوَيْتُ

شاعر: سنام بن مخل که با قومش بر سر چاهی نزاع داشتند.

فَإِنَّ: فاء تعلیلیه بُرَى: عطف بر ماء ذُو: صفت بر

به‌علت آن‌که همانا آن‌آبی (که در آن نزاع هست) آب پدر و جدّ من است (که به میراث من رسیده است) و چاه من است آن‌چنان چاهی که کندم آن را و آن‌چنان چاهی که سنگ چیده‌ام دور آن را.

شعر شماره ۳۵:

فَمَا كَرَامٌ مُوسِرُونَ لَقِيَهُمْ فَحَسْبِي مِنْ ذِي عِنْدَهُمْ مَا كَفَانِيَا

شاعر: منظور بن سحیم که مردم را سه دسته کرده است.

پس (مردم) یا بزرگواران صاحب مال هستند که ملاقات کردم ایشان را پس بس است مرا از آن‌چنان چیزی که در نزد ایشان است آن‌چنان قدری که کفایت می‌کند مرا. (و یا بزرگواران فقیر و یا افراد لثیم و پست)

شعر شماره ۳۶:

جَمَعْتُهَا مِنْ أَيْتُقِ مَوَارِقِ ذَوَاتُ يَنْهَضْنَ بِغَيْرِ سَائِقِ

شاعر رؤبه که شترانش را وصف می‌کند.

جَمَعْتُهَا أَي جَمَعْتُ النُّوقَ (جمع ناقه) أَيْتُقِ: اصل آن أُنُوقَ (جمع ناقه) بوده است، واو مقدم بر نون شد به‌علت ثقیل بودن ضمه بر واو، سپس واو قلب به یاء شد. مَوَارِقِ: جمع مَارِقَة من مَرَقَ السَّهْمِ (یعنی تیر از کمان خارج و به سرعت دور شد) ← مراد شتران سریع‌السیر هستند.

جمع کردم شتران را که از (جنس) شتران تندرو هستند که برمی‌خیزند (از زیر بار) بدون آن‌که کشنده باشد کسی مهار آن‌ها را.

شعر شماره ۳۷:

أَلَا تَسْأَلَانِ الْمَرْءَ مَاذَا يُحَاوِلُ أَنْحَبُ فَيَقْتَضِي أَمْ ضَلَالٌ وَبَاطِلٌ

ألا: إستفتاحیه يُحَاوِلُ: مفعولش محذوف (يُحَاوِلُهُ) أَنْحَبُ: بدل ما نَحَبُ: نذر

بدانید و آگاه باشید آن دو سؤال می‌کنند آن مرد را که چه چیز است، چیزی که آن مرد در آن چیز تدبیر می‌کند - از امور دنیا - آیا نذر است که آن را انجام دهد یا ضلالت و گمراهی است.

شعر شماره ۳۸:

عَدَسٌ مَا لِبُعَادِ عَلَيْكَ إِمَارَةٌ أَمِنَتْ وَهَذَا تَحْمِيلِينَ طَلِيقٌ

تحمیلین: مفعولش محذوف (تحمیلینه) عَدَسٌ: اسم صوت است که برای حرکت دادن اسب به‌کار می‌رود.

شاعر: یزید بن زیاد است که هجو کرده است عُبَّاد بن زیاد را که از طرف معاویه والی خراسان بود و یزید بن زیاد به علت هجو و ذم او در بصره به زندان افتاده بود قومه او را نجات دادند و او بعد از بیرون آمدن از زندان خطاب به مرکب خود این شعر را سرود.
حرکت کن، نمی‌باشد برای عبَّاد بن زیاد بر تو سلطه و قدرتی، ایمن شده‌ای تو و این آزاده‌ای است در حالی که تو را حمل می‌کنی.

شعر شماره ۳۹:

فُو اللَّهِ مَا نَلْتُمْ وَمَا نَيْلَ مَنْكُمْ بِمَعْتَدِلٍ وَفَقِيٍّ وَلَا مُتَقَارِبٍ (شاعر مشخص نیست)

«ما» در ما نلتُم: نافیه ما نلتُم: آی ما الَذی نلتُم (الذی محذوف) «ما» در ما نیل: موصوله

پس قسم به خدا که نیست چیزی که عطا شدید و چیزی که عطا شد از جانب شما متوسط و مساوی و نزدیک به هم (منظور شاعر این است که عطا و بخشش شما به غیر بسیار بود و بخشش دیگران به شما کم بود در نتیجه این دو بخشش مساوی نبودند و نزدیک به هم نبودند و هیچ کدام معتدل نبود زیرا یکی زیاد و یکی کم بود).

شعر شماره ۴۰:

مَا أَنْتَ بِالْحَكَمِ التَّرْضَىٰ حُكُومَتُهُ وَلَا الْأَصِيلِ وَلَا ذِي الرَّأْيِ وَالْجَدَلِ

شاعر: فرزدق خطاب به یک اعرابی که حکم شده بود در حضور عبدالملک بن مردان بگوید که کدام یک، از فرزدق و اخطل و جریر زشت‌تر هستند و آن اعرابی هجو کرده بود فرزدق را.

نیستی تو حکم کننده‌ای که پسندیده شده باشد حکم او و نه صاحب استقلال در امر و نه صاحب رأی و نه خصومت و جنگ‌جویی با دشمن.

شعر شماره ۴۱:

مِنَ الْقَوْمِ الرَّسُولُ اللَّهُ مِنْهُمْ لَهُمْ دَانَتْ رِقَابُ بَنِي مَعَدٍ (شاعر مشخص نیست)

مبتدا (أنا) محذوف، یعنی: أنا من القوم.... رِقَاب: جمع رَقَبَة (گردن)

من از قومی هستم که رسول خدا ﷺ از آن قوم است و برای آن قوم خضوع کرده است گردن‌های (جمع عرب که) فرزندان معد بن عدنان هستند.

شعر شماره ۴۲:

مَنْ يُغْنِ بِالْحَمْدِ لَا يَنْطِقُ بِمَا سَفَهُهُ وَلَا يَحْدِثُ عَنِ سَبِيلِ الْحِلْمِ وَالْكَرَمِ (شاعر مشخص نیست) کسی که قصد می‌شود به ستایش

کردن (یعنی کسی که مردم او را ستایش می‌کنند) سخن نمی‌گوید به چیزی که او باطل و بیهوده است و میل نمی‌کند از طریق حلم و کرم.

شعر شماره ۴۳:

فَأَطَعَمْتُهُ مِنْ لَحْمِهَا وَسَنَامِهَا شِرَاءً وَخَيْرُ الْخَيْرِ مَا كَانَ عَاجِلَهُ (شاعر: حاتم طائی)

فَأَطَعَمْتُهُ: اطعام کردم مهمان را لَحْمِهَا و سَنَامِهَا: مرجع ضمیر: ناقه شِرَاءً: مفعول دوم اطعمته مَا كَانَ عَاجِلَهُ أَي مَا كَانَهُ عَاجِلَهُ

عاجله: در اصل «الخير العاجل» بوده صفت به موصوف اضافه شد (عاجل الخير) سپس به جای الخير ضمیر آمد شد عاجله.

خورانیدم آن مهمان را از گوشت آن شتر و از کوهانش بریان شده‌ای را و بهترین خیر آن چیزی است که خیر سریع او باشد.

خَيْرُ الْخَيْرِ مَا عَاجِلُهُ كَانَهُ

شعر شماره ۴۴:

ما الله مولىك فضل فاحمدنه به فما لدى غيره نفع ولا ضرر (شاعر مشخص نیست)

ما: موصول مولىك: مفعول دومش محذوف (مولیکه) ضمیر در «به» به «ما» بازمی گردد.

چیزی که خداوند عطا کننده است تو را آن چیز را نیکی و نعمت است پس به این علت ستایش کن البته آن خداوند را به سبب آن نعمت پس نیست نزد غیر خداوند نفعی و نه ضرری.

شعر شماره ۴۵:

ولقد جئتك أكمواً وعساقلاً ولقد نهيتك عن بنات الأوبر (شاعر مشخص نیست)

جئتك: یک لام محذوف است، یعنی: (جئت لک)

عساقل: جمع عسقول (نوعی از قارچ که بزرگ و سفید است) - عساقل در اصل عساقیل بوده که یاء آن به جهت ضرورت برای تخفیف حذف شده است.

أكمواً: جمع كمء به معنی قارچ بنات الأوبر: جمع ابن اوبر (نوعی قارچ سمی)

و محققاً چیدم برای تو قارچ‌هایی و قارچ‌های عسقول و محققاً نهی کرده‌ام تو را از (خوردن) قارچ‌های سمی بنات الاوبر.

بنات الأوبر: جمع ابن اوبر (نوعی قارچ سمی) زیرا مرکب اضافی که در اول آن ابن، أخ، ذی باشد و مضاف الیه آن غیر عاقل باشد در هنگام تشبیه و جمع تنها مضاف آن به صورت مؤنث جمع بسته می‌شود.

شعر شماره ۴۶:

رأيتك لماً أن عرفت وجوهنا صدذت وطبت النفس يا قيس عن عمرو

آن: زائده وجوهنا: أراد بالوجوه الأعيان الصدود: الإعراض

شاعر: رشید ابن شهاب که خطاب می‌کند قیس بن مسعود را و به او می‌گوید که ترس از ما سبب شده است که خون‌خواهی از دوستت عمرو که توسط ما

کشته شده است نکنی.

دیدم تو را که چون شناختی اعیان و بزرگان ما را (و دانستی که با ایشان نمی‌توانی مقاومت کنی) إعراض کردی (و گریختی از ما) و خوش حال

شدی از حیث نفست ای قیس از کشته شدن عمرو.

شعر شماره ۴۷:

خليلي ما واف بمهدي أنتما إذا لم تكونا لي على من أقطع (شاعر مشخص نیست)

خليلي: حرف ندا محذوف، (یا خلیلی) لام در «لی»: لانتفاع علی: أقطع مفعولش محذوف: (أقطعته)

ای دو دوست من نیستید وفا کننده به عهد من شما دو نفر هر گاه نباشید به نفع من بر ضرر کسی که دور می‌کنم او را.

ترجمه لغات ص ۱۳۰ الی ۱۵۷:

سنن: طریقه وهم: غلط (عبارت سیوطی را به صورت وهم نخوانید زیرا وهم به معنی توهم می‌باشد)

ذات چند معنی دارد: ۱- اسم موصول مفرد مؤنث (نزد قبیله‌ی سیوطی) (الكرامة ذات اكرمك الله به)

۲- مؤنث ذو به معنی صاحب [والسماء ذات الحُبُک] ۳- نفس و شخص ۴- حالت [و أصلحوا ذات بینکم] حالی که در میان خویش دارید را اصلاح کنید. ۵- جهة (تَراوَرُّ عن کَهِفِهِم ذات الیمین) ۶- زائده توانی: الوهن (ضعف و ناتوانی)

أبطح: در اصل به معنای رودخانه‌ی وسیع و سیل‌گاه بود و بعد علم شده برای مکان با وسعت - مکه را أبطح گویند چون وادی با وسعتی است و رسول اکرم ﷺ را أبطحی گویند چون از مکه بوده. نمط: جامه‌ای که بر هودج افکنده می‌شود (هودج کجاوه‌ای که زنان بر آن سوار شوند) اللات: اسم بت قبیله‌ی بنی ثقیف که در مکه بوده.

حارث: برزگر - علم شده برای شخصی و بعد ال بر او داخل شده، برای فال نیک گرفتن به اینکه زندگی می‌کند و زراعت می‌کند. نُعمان: خون - علم شده برای نعمان بن منذر که یکی از پادشاهان عرب بود - و بعد ال بر او داخل شد برای فال نیک گرفتن به این که زندگی می‌کند و سالم و تن‌درست می‌باشد و صورت او مانند خون قرمز می‌شود زیرا انسان مریض صورتش زرد است و شخص سالم صورتش قرمز است. عَبَادِلَة: جمع عبدالله عَقَبَة: اسم است برای هر راهی که در کوه است و بعد علم شده برای عقبه‌ی ایله و ایله اسم شهری است بین ینبع و مصر. أَعشى کسی که در شب نمی‌بیند بعد علم شده برای مردی و گفته‌اند این اسم علم برای ۱۷ نفر است.

عُیُوق: ۱- گفته‌اند عیوق اسم ملکی است که اختیار آب‌ها به‌دست اوست. (زان تشنگان هنوز به عیوق می‌رسد فریاد العطش ز بیابان کربلا) ۲- بعضی گفته‌اند: اسم کوکب کوچکی است که بسیار دور است واقع در نزدیک قطب شمال (آهم نفس گرفته به عیوق می‌رسد اشکم گذار بسته به جیحون همی شود)

شعر شماره ۴۸:

لک العزُّ إن مولاک عزٌّ و إنَّ یهنُّ فأتتَ لَدیٰ بُحیُوحَة الّهون کائن (شاعر مشخص نیست)
مؤلّی: مراد یاور یا هم‌قسم می‌باشد. البُحیُوحَة: مِنَ الشیء وسطه.

از برای توست عزت اگر یاور (یا هم‌قسم) تو عزیز باشد و اگر ذلیل و خوار شود پس تو نزد وسط خواری هستی.

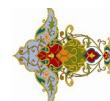

شعر شماره ۴۹:

سَرینَا و نجمٌ قد أضَاءَ فَمَدُّ بَدَا مُحَیَاکِ أَخْفَى ضَوْءُهُ کُلَّ شَارِقٍ (شاعر مشخص نیست)

ضَوْءُهُ أی ضَوْءُ مُحَیَاکَ سُرّی: سیر در تمام شب بَدَا: ظهر مُحَیَا: الوجه شارق: مُضیء

راه رفتن تمام شب را و حال آن که ستاره‌ای به تحقیق روشنایی می‌داد پس زمانی که ظاهر شد روی تو پنهان ساخت روشنایی روی تو هر روشنایی دهنده را.

شعر شماره ۵۰:

بُنُونَا بَنُو أَبْنَانِنَا و بناتُنَا بَنُوهُنَّ أَبْنَاءُ الرَّجَالِ الْأَبَاعِدِ شاعر عمر بن خطاب بعضی گفته‌اند برای فرزندق است و بعضی گفته‌اند شاعرش معلوم نیست.

أَبَاعِد: جمع أبعد (در این جا به معنی بعید)

فرزندان پسران ما همچون فرزندان ما هستند و دختران ما، فرزندان آن‌ها، فرزندان مردانی هستند که از ما دور هستند (از حیث نسب) اگر بگویید در این شعر تشبیه معکوس است می‌گوییم:

۱- تشبیه معکوس نادر الوقوع در زبان عرب است.

۲- این ترکیب مخالف اصل اولی در کلام تشبیه است که آن اصل عبارت است از عدم مبالغه و تأکید در کلام و عدم تشبیه معکوس.

شعر شماره ۵۱:

فيا رب هل الابدك النصرُ يُرتجى^۱ عليهم و هل إلا عليك المَعْوَلُ

«هل» در هر دو مورد: حرف استفهام انکاری به معنی نفی المَعْوَلُ: مصدر میمی به معنای اعتماد

پس ای پروردگار من آیا مگر به وسیله‌ی تو یاری، امید داشته می‌شود بر این دشمنان و آیا به جز بر تو اعتماد کردن می‌باشد.

شعر شماره ۵۲:

تَمَنُّوا إِلَى الْمَوْتِ الَّذِي يَشْعَبُ الْفَتَى^۱ و كُلُّ امْرَأٍ و الْمَوْتُ يَلْتَقِيَانِ شاعر: فرزددق

آرزو کردند آن جماعت (و رساندند) به سوی من مرگ را مرگی که پراکنده می‌کند جوانی مرد را و هر مردی و مرگ ملاقات خواهند کرد. دو روایت وجود دارد اگر:

روایت اول: تَمَنُّوا إِلَى: در اینصورت باید «تَمَنُّوا» را متضمن معنای وصول بگیریم یعنی آرزو کردند و رساندند به سوی من مرگ را.

روایت دوم: تَمَنُّوا لِي: در اینصورت ترجمه می‌شود: آرزو کردند برای من مرگ را

شعر شماره ۵۳:

من يك ذابت فهذا بتي مَقِيظٌ مُصَيِّفٌ مَشْتَى^۱ شاعر: رؤبة

بَت: الكساء الغيظ المربع

هر کس بوده باشد صاحب عبای کلفت مربع، پس این است عبای کلفت مربع من که تابستانی و بهاری و زمستانی است.

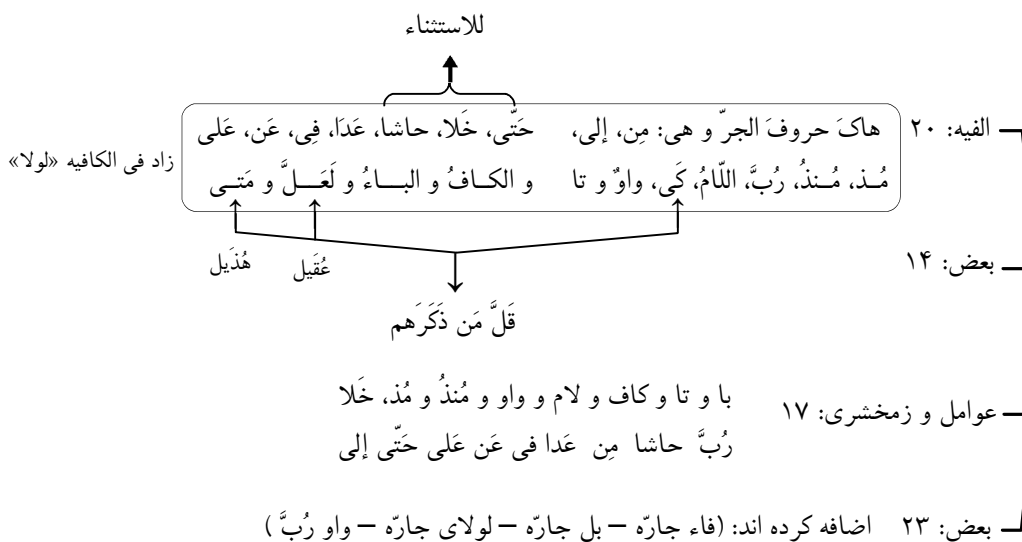
تابستانی است یعنی مرا از گرما حفظ می‌کند. زمستانی است یعنی مرا از سرما حفظ می‌کند.

أَمَّا يَتَقَبَّلُ اللَّهُ مِنَ الْمُتَّقِينَ

خداوند اعمال خیر را فقط از اهل تقوا قبول می‌کند (کسانی که واجبات را انجام می‌دهند و محرّمات ترک می‌کنند)

من يتق الله يجعل له مخرجا و يرزقه من حيث لا يحتسب.

حروف جرّ

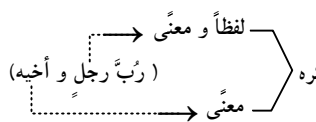
در این باب از سه جهت درباره حروف جرّ بحث خواهد شد

۲- مدخول حروف جرّ

ظاهر و ضمیر را جرّ می دهد:

من، إلى، عن، على، في، باء، لام، حاشا، خلا، عدا

بالظاهرِ اخصّص مُنذُ، مُد و حتّى و الكاف و الواو و رَبّ و التّاء

فقط اسم ظاهر را جرّ می دهد:

مُد، مُنذ، حتّى، کاف، واو، رَبّ، تاء

وقتها غیر مستقبل

الله

رَبّ + {ی}

الرحمن (سَمِع)

وَ اخصّص بِمُد و مُنذ و قَتّاً و بِرَبّ مُنْكَراً و التّاء لِلّهِ و رَبّ

دخول «رَبّ» بر ضمیر، مانند: (رَبُّهُ فَتَى) از دو جهت شاذ می باشد [دخول «رَبّ» بر غیر اسم ظاهر
دخول «رَبّ» بر معرفه
دخول «کاف» بر ضمیر، مانند: (... و إن یک انساناً کها الإنسانُ یفعل) (... کهُ و لا کهُنّ إلا حاطلاً)
دخول «حتّى» بر ضمیر، مانند: (... فَتَى حتّاک یابن أبی زیاد)

وَ مَا رَوَوْا مِن نَحْوِ رَبِّهِ فَتَى نَزَرَ کَذَا کَهَا وَ نَحْوَهُ أَتَى

اسم مؤول و مای استفهامیه را جرّ می دهد: کی

۳- معانی حروف جرّ

۱- مختصر شده «کیف»

«کی» ۳ استعمال دارد ۲- مانند «أن» مصدریه معنی و عملاً (لِکَيْلَا تَأْسُوا عَلَيَّ مَا فَاتَكُم)

۳- بمنزله «لام» علت لفظاً و عملاً ← اسم صریح و معرب را

جرّ نمی دهد بلکه فقط ۳ چیز را جرّ می دهد

۱- مای مصدریه و صلّه اش (جِتُّکَ کَيْمَا تَقُوم)

۲- آن مصدریه و صلّه اش (جِتُّکَ کَيَّ أَنْ تَقُوم)

۳- مای استفهامیه (این قسم در وقت سؤال از علت شیء است و گفته می شود: «کَيْمَه» به حذف الف و الحاق هاء سکت)

معانی حروف جر

مِن

- ۱- **تبعض** (لَنْ تَنَالُوا الْبِرَّ حَتَّى تُنْفِقُوا مِمَّا تُحِبُّونَ) علامت من بعضیه، صحت وقوع کلمه بعض در جای آن است. (بعض ما تُحِبُّونَ)
- ۲- **بیان جنس** (فَاجْتَنِبُوا الرِّجْسَ مِنَ الْأَوْثَانِ) علامت من بیانیه، صحت وقوع موصول در جای آن است. (الذی هو الأوثان)
- ۳- **ابتداء غایت مکانی** (سُبْحَانَ الَّذِي أَسْرَى بِعَبْدِهِ لَيْلًا مِنَ الْمَسْجِدِ الْحَرَامِ إِلَى الْمَسْجِدِ الْأَقْصَى) علامت این قسم آن است که صحیح باشد که «إلى» در مقابل آن آورده شود.
- ۴- **ابتداء غایت زمانی** (لَمَسْجِدًا أُسَسَ عَلَى التَّقْوَى مِنْ أَوَّلِ يَوْمٍ) بیشتر بصریون وجود این قسم را منکر هستند. کوفیون، أخفش، مبرد و ابن درستویه آنرا جایز دانسته اند. (مذهبُ الصحيح لصحة السماع بذلك)
- ۵- **زائده** به ۳ شرط
 - ۱- مسبوق باشد به { نهی (لا تضرب من أحد) یا نفی (ما لباع من مفر) یا استفهام به «هل» (هل من خالق غير الله) }
 - ۲- مجرورش نکره باشد ← **أخفش** این شرط را قبول ندارد بدلیل وجود: (و يكثر فيه من حنين الأباغر)
 - ۳- مجرورش در اصل مبتدا یا فاعل یا مفعول به باشد (این شرط در مغنی ذکر شده است)
- ۶- **بدل** (أَرْضَيْتُمْ بِالْحَيَاةِ الدُّنْيَا مِنَ الْآخِرَةِ)

بَعْضٌ وَبَيْنَ وَابْتَدَى فِي الْأَمْكَنَةِ بَعْنٌ وَقَدْ تَأْتِي لِبَدءِ الْأَزْمِنَةِ وَزَيْدٌ فِي نَفْسِي وَشِبْهِهِ فَجَرٌّ نَكْرَةً كَمَا لِبَاعٍ مِنْ مَفْرٌ

لَام

- ۱- انتهاء غایت (سُقْنَاهُ لِبَلَدٍ مَيْتٍ)
- ۲- ملك (لِلَّهِ مَا فِي السَّمَاوَاتِ وَمَا فِي الْأَرْضِ) عاقل بودن مالک شرط است
- ۳- شبه ملك (اختصاص) (السَّرْحُ لِلذَّابَةِ: زین برای آن چهارپا است)
- ۴- تعدیه (فَهَبْ لِي مِنْ لَدُنْكَ رَحْمَةً)
- ۵- تعلیل (لِإِيلَافِ قُرَيْشٍ) (إِنِّي لَتَعْرُونِي لِذَكَرَاكَ هِزَّةً)
- ۶- زائده (و لا لِيْلِمَا بِهِمْ أبدأ دواء)
- ۷- تقویت برای قوت دادن عامل ضعیف که ضعف آن
 - یا بواسطه تأخیر آن عامل از معمول است. (إِنْ كُنْتُمْ لِلرُّؤْيَا تَعْبُرُونَ)
 - یا بواسطه شبه فعل بودن عامل است. (فَعَالَ لَمَّا يُرِيدُ)

و اللَّامُ لِلْمَلِكِ وَشِبْهِهِ وَفِي تَعْدِيَةٍ أَيْضًا وَتَعْلِيلٍ قُفِي وَزَيْدٌ ...

مصنف در شرح کافیّه گفته است که تقویت بواسطه این لام در فعل دو مفعولی اعمال نمی شود زیرا آمدن لام بر دو مفعول با هم از عرب شنیده نشده است و بر یک مفعول نیز ممکن نیست زیرا مرجحی وجود ندارد.

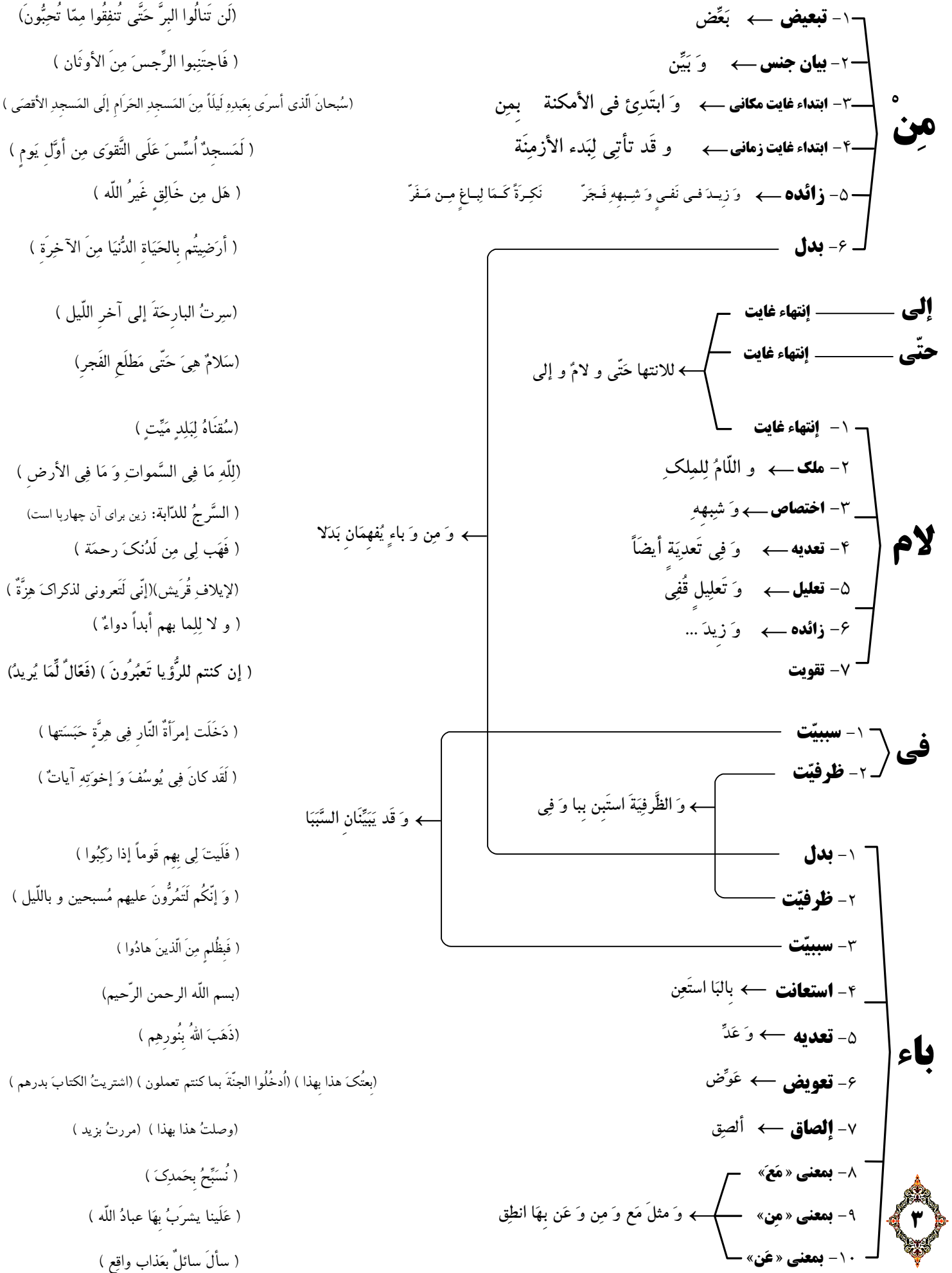
بَاء

- ۱- بدل
 - حقیقیه { زمانیه (وَإِنَّكُمْ لَتَمُرُّونَ عَلَيْهِمْ مُسْبِحِينَ وَبِاللَّيْلِ) مکانیه (وَمَا كُنْتَ بِجَانِبِ الْغَرْبِيِّ)
- ۲- ظرفیه
 - مجازیه (بِأَيْكُمُ الْمُفْتُونَ) (وَلَقَدْ أَنْذَرْتُمْ كُمْ بَطْشَنَا فَنَمَارُوا بِالْأَنْدُرِ)
- ۳- سببیه (فَيُظْلَمُ مِنَ الَّذِينَ هَادُوا) (وَدَخَلَتْ امْرَأَةُ النَّارِ فِي هِرَّةٍ حَبَسَتْهَا)
- ۴- استعانت (بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ) داخل می شود بر آلت شیء
- ۵- تعدیه (ذَهَبَ اللَّهُ بِنُورِهِمْ) باء تعدیه با همزه باب افعال جمع نمی شود.
- ۶- تعویض (بِعِتْكَ هَذَا بِهَذَا) (أَدْخُلُوا الْجَنَّةَ بِمَا كُنْتُمْ تَعْمَلُونَ) داخل می شود بر امر خارج زائل از تصرف (اشتریت الكتاب بدرهم)
- ۷- الصاق عبارتست از لصوق امری به مجرور باء و آن دو قسم است:
 - ۱- حقیقی: ما قبل باء ملصق به ما بعد باء شود (وصلت هذا بهذا)
 - ۲- مجازی: ما قبل باء ملصق می شود به چیزیکه قریب به مجرور باء میباشد (مررت بزید)
- ۸- بمعنی مع (نُسِخَ بِحَمْدِكَ)
- ۹- بمعنی من (عَلَيْنَا يَشْرَبُ بِهَا عِبَادُ اللَّهِ)
- ۱۰- بمعنی عن (سَأَلَ سَائِلٌ بِعَذَابٍ وَاقِعٍ) سَأَلَ بَا عَنْ مَتَعَدَى مِي شُود. (لَا تَسْأَلُوا عَنْ أَشْيَاءٍ ...)

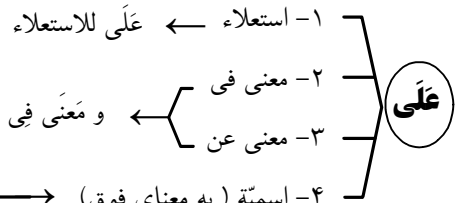
... وَ الظَّرْفِيَّةُ اسْتِئْنَاءٌ بِبَاءٍ وَ «فِي» وَ قَدْ يُبَيِّنَانِ السَّبَبَا بِالْبَاءِ اسْتِئْنَاءً وَ عَدَّ عَوْضَ الْأَصِقِ وَ مِثْلَ مَعٍ وَ مِنْ وَ عَنِ بِهَا أَنْطِقَ

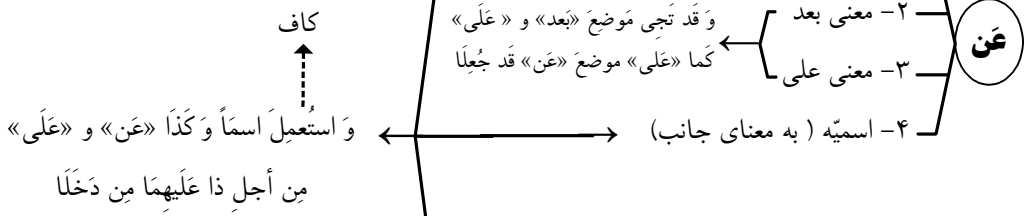
معاني حروف جر

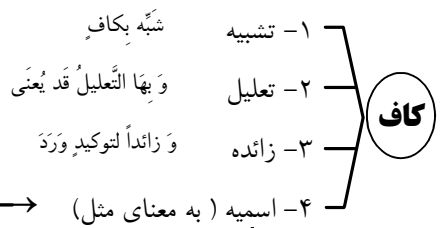
(وَ عَلَيَّهَا وَ عَلَى الْفُلْكِ تُحْمَلُونَ)
 (وَ اتَّبِعُوا مَا تَتْلُوا الشَّيَاطِينُ عَلَىٰ مُلْكِ سُلَيْمَانَ)
 (إِذَا رَضِيَتْ عَلَيَّ بَنُو قُشَيْرٍ)
 (غَدَتْ مِنْ عَلِيهِ بَعْدَ مَا تَمَّ ظَمُّوْهَا)

(رَمَيْتُ السَّهْمَ عَنِ الْقَوْسِ)
 (لَتَرْكَبُنَّ طَبَقًا عَن طَبَقٍ)
 (عَنِّي وَ لَا أَنْتَ دِيَانِي فَتُخْرُونِي)
 (مِنْ عَنِ يَمِينِ الْحَبِيْبَا نَظْرَةً قَبْلَ)

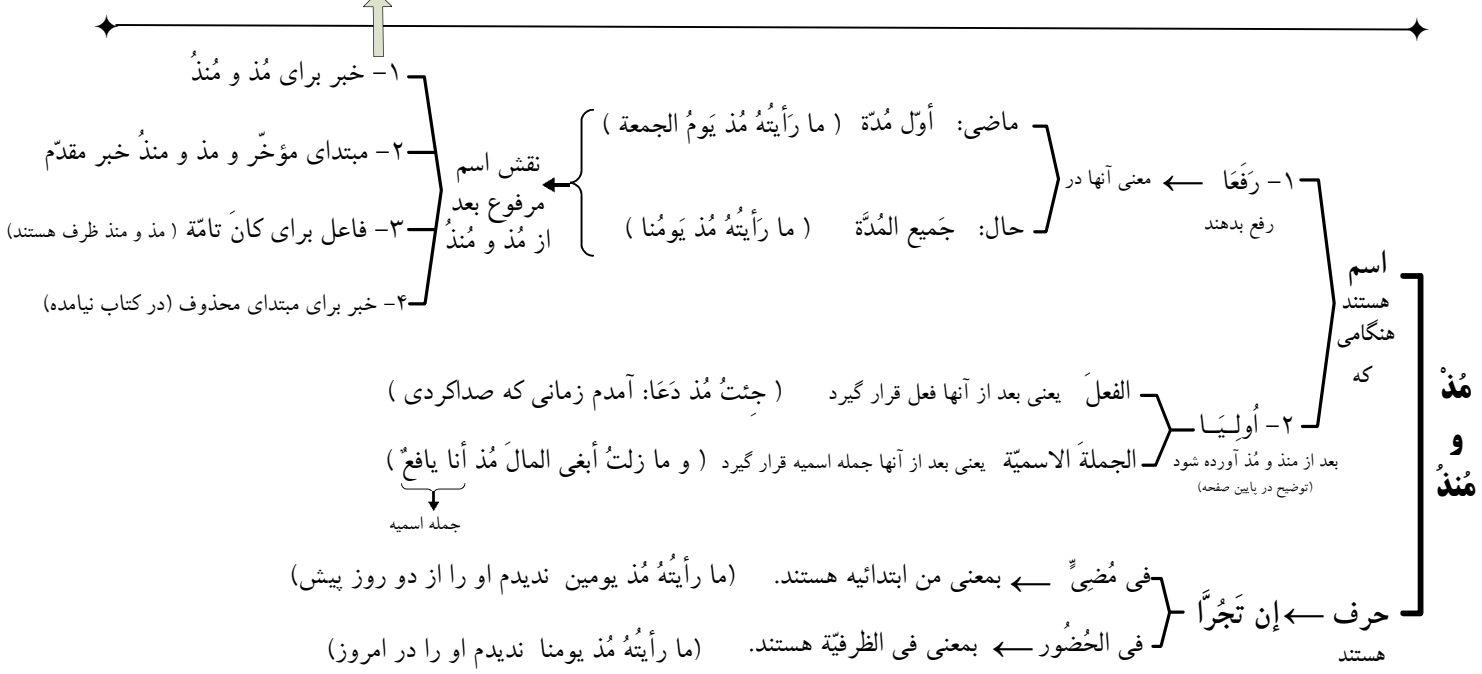
(زَيْدٌ كَالْأَسَدِ)
 (وَ اذْكُرُوهُ كَمَا هَدَاكُمْ)
 (لَيْسَ كَمِثْلِهِ شَيْءٌ)
 (أَبَدًا كَالْفِرَاءِ فَوْقَ ذُرَاهَا)

۳ نوع می باشد

- مبتدا
- فاعل (أَ تَنْتَهُونَ وَ لَنْ يَنْهِيَ ذَوِي شَطَطٍ كَالطَّعْنِ يَذْهَبُ فِيهِ الزَّيْتُ وَ الْفُتْلُ)
- مجرور باسم (فَضَيِّرُوا مِثْلَ كَعَصْفٍ مَأْكُولٍ)
- بحرف (بِكَالْقُوَّةِ الشَّعْوَاءِ جُلَّتْ فَلَمْ أَكُنْ)

۲ معنای مذکور یعنی «أول المدة» و «جميع المدة» فقط در صورت ترکیب اول می باشند.

وَ مُدَّ وَ وَ مُدُّ اسْمَانِ حَيْثُ رَفَعًا أَوْ أُولِيَا الْفِعْلِ كَجِئْتُ مُدَّ دَعَا
 وَ إِنْ يَجْرَأُ فِي مُضِيٍّ فَكَمِنْ هُمَا وَ فِي الْحُضُورِ مَعْنَى «فِي» اسْتَبْنِ

ماضی معلوم ثلاثی مجرد= وِلِيَ الْفِعْلُ مُدَّ وَ مُدُّ : فعل بعد از مُدَّ وَ مُدُّ قرار گرفت.
 ماضی معلوم باب افعال= أُولِيَا الْكَاتِبِ الْفِعْلُ مُدَّ وَ مُدُّ: كاتب، فعل را بعد از مُدَّ وَ مُدُّ قرار داد.
 ماضی مجهول باب افعال= أُولِيَا الْفِعْلُ : فعل بعد از مُدَّ وَ مُدُّ قرار داده شد. در عبارت «أُولِيَا الْفِعْلُ» كلمه «الفعل» مفعول اول می باشد و الف در «أُولِيَا» نائب فاعل می باشد و در اصل مفعول دوم بوده است.
 بهتر بود مصنف می گفت: أُولِيَا الْفِعْلُ إِنِّيَاهُمَا زَيْبَا در افعال دو مفعولی بهتر این است که مفعول اول، نائب فاعل قرار گیرد البته نائب فاعل شدن مفعول دوم نیز چنانچه شارح در باب نائب فاعل گفته، جائز می باشد.

وَبَعْدَ «مِنْ» وَ «عَنْ» وَ «بِأَنَّ» زَيْدٌ «مَا»
فَلَمْ يُعَقِّعْ عَنْ عَمَلٍ قَدْ عَلِمَا

پس از دخول ما، از عمل جرّ منع نمی شوند و به این ما، مای زائده توکیدیه گفته می شود.

- عَنْ (عَمَّا قَلِيلٍ)
- مِنْ (مِمَّا خَطَبْتَهُمْ)
- بِأَنَّ (فِيمَا نَقَضْتَهُمْ)

گاهی «ما» زائده داخل می شود بر

و زَيْدٌ بَعْدَ «رُبِّ» وَ «الْكَافِ» فَكَفَّ

از عمل منع کافّه باشد ← می شوند و بر جمله داخل می شوند:

- رُبِّ (ماضی (رُبُّمَا أَوْفَيْتُ فِي عِلْمٍ)
- مضارع (رُبُّمَا يُوَدُّ الَّذِينَ)
- اسمیه (ربما الجامل المؤمن فيهم)
- کاف (كما سيف عمرو لم تخنه مضاربه)

اگر ماء زائده

- رُبِّ
- كاف

غیر کافّه باشد ← از عمل منع نمی شوند، مثال

- رُبِّ (یا ماوی یا ربتما غارة)
- کاف (كما الناس مجروم علیه و جارم)

وَقَدْ يَلِيهِمَا وَ جَرَّ لَمْ يُكْفَ

وَحُذِفَتْ رُبٌّ وَ جَرَّتْ بَعْدَ «بَل» وَ «الفا» وَ بَعْدَ «الواو» شَاعَ ذَا الْعَمَلِ

- بَل بَلْدِ مِلْءِ الْفِجَاجِ قَتْمُهُ
- فَمِثْلِكَ حُبْلَى قَدْ طَرَقَتْ وَ مُرْضِعٍ
- وَلَيْلٍ كَمَوْجِ الْبَحْرِ أَرْخَى سُدُولُهُ
- رَسْمِ دَارٍ وَقَفْتُ فِي طَلَلِهِ

- بعد بل
- بعد فاء
- بعد واو
- غیر موارد فوق ← شاذ

جرّ دادن در حالت حذف توسط

حذف سماعی: مانند قول رؤبه که به او گفته شد: «كَيْفَ أَصْبَحْتَ؟» و او در جواب گفت: «خَيْرٌ وَ الْحَمْدُ لِلَّهِ» یعنی علی خیر

تمییز «کم» استفهامیه هنگام دخول حرف جرّ بر سر «کم» مانند: (بکم درهم اشتریت؟ ای: بکم من درهم اشتریت؟) قیاسی است زیرا مجرور بودن تمییز کم استفهامیه در صورت مجرور بودن «کم» شایع و صحیح است.

حذف قیاسی و شایع

ساختار مقابل: مررت برجل صالح إلا صالح فطالِح فعل + حرف جرّ + مجرور + إلا + مجرور + ف + مجرور
ای: إن لا أمرٌ بصالح فقد مررت بطالِح

وَقَدْ يُجْرُ بِسَوَى «رُبِّ» لَدَى حَذْفٍ وَ بَعْضُهُ يُرَى مُطْرِدًا

والتاني اجرو وانو «من» أو «في» إذا لم يصلح إلا ذاك و«اللام» خدا
لما سوي ذينيك و اخصص اولاً أو اعطيه التعريف بالذی تلا

در اضافه معنوی، مضاف هیچگاه «أل» نمی گیرد

- قول اول: حرف مقدر (مصنف و زجاج و بعضی)
- قول دوم: مضاف (سیبویه و جمعی)
- قول سوم: إضافة (أخفش و سهيلي و أبي حيان)
- قول چهارم: حرف مقدر بواسطة نیابت از مضاف نه بالأصالة (ابن بابشاذ)

مضاف إليه مجرور است به

- لام** در صورتی که مضاف إليه از جنس مضاف نباشد و ظرف برای او نباشد غلامٌ زید (أكثر)
- من** در صورتی که مضاف إليه از جنس مضاف باشد. خاتمٌ فضةٌ (كثير)
- فی** در صورتی که مضاف إليه مابین با مضاف و ظرف برای او باشد. (مكر اللیل و النهار) (قليل)

در نیت است

اضافة

«غلامٌ رجل» معرفه نمی باشد اما نکره باشد ← مضاف از مضاف إليه کسب تخصیص می کند (غلامٌ رجل) نسبت به «غلام» مصادیق کمتری را شامل می شود و تخصیص، به همین معناست یعنی دایره آن کوچکتر می شود به خلاف تعریف که دایره را آنقدر کوچک می کند که متعین در یک مصداق خاص می شود.

اگر مضاف نکره و مضاف إليه معرفه باشد ← مضاف از مضاف إليه کسب تعریف می کند (غلامٌ زید)

لفظی إضافة الوصف إلى معموله حال كونه ----- فعن تنكيره لا يعزل

معنی اضافه شدن یک عامل مشتق به معمولش در حالی که زمان آن مشتق حال یا استقبال باشد.

مرادا به الحال أو الاستقبال

یعنی مضاف بواسطه اضافه «لفظی» به معرفه از تکبیرش خارج نمی شود.

وَصِفَ به النكرة

نُصِبَ على الحال

دَخَلَ عليه رَبٌّ

وإن يُشابه المضاف يفعلُ وصفاً فعن تنكيره لا يعزل كُربٌ راجينا عظيم الأمل مُروَع القلب قليل الحيل و ذی الأضافة اسمها لفظية و تلك محضة و معنوية

در اضافه لفظی، «أل» گرفتن مضاف در 5 مورد صحیح است

- 1- إن وُصِلَتْ «أل» بالمضاف إليه (یعنی مضاف إليه «أل» داشته باشد) (الجعد الشعر)
 - 2- إن وُصِلَتْ «أل» بالذی له أُضِيفَ «المضاف إليه» (یعنی مضاف إليه مضاف إليه «أل» داشته باشد) (زيد الضارب رأس الجاني)
 - 3- إن وُصِلَتْ «أل» بما يعود «المضاف إليه» إليه إن كان المضاف إليه ضميراً (یعنی مضاف الیه ضمیری باشد که مرجع آن، دارای «أل» باشد)
(مررت بالضارب الرجل و الشاتيم) گذر کردم از زننده و فحش دهنده زید.
(مضاف الیه، مرجع ضمیر: الرجل)
 - 4- إن وَقَعَ المضافُ مُتْنِي (مررت بالضاربي زید)
 - 5- إن وَقَعَ المضافُ جمعاً (مررت بالضاربي زید)
- مضاف «أل» گرفته زیرا «مضاف إليه»، ضمیری است که باز میگردد به یک کلمه دارای «أل» یعنی «الرجل»

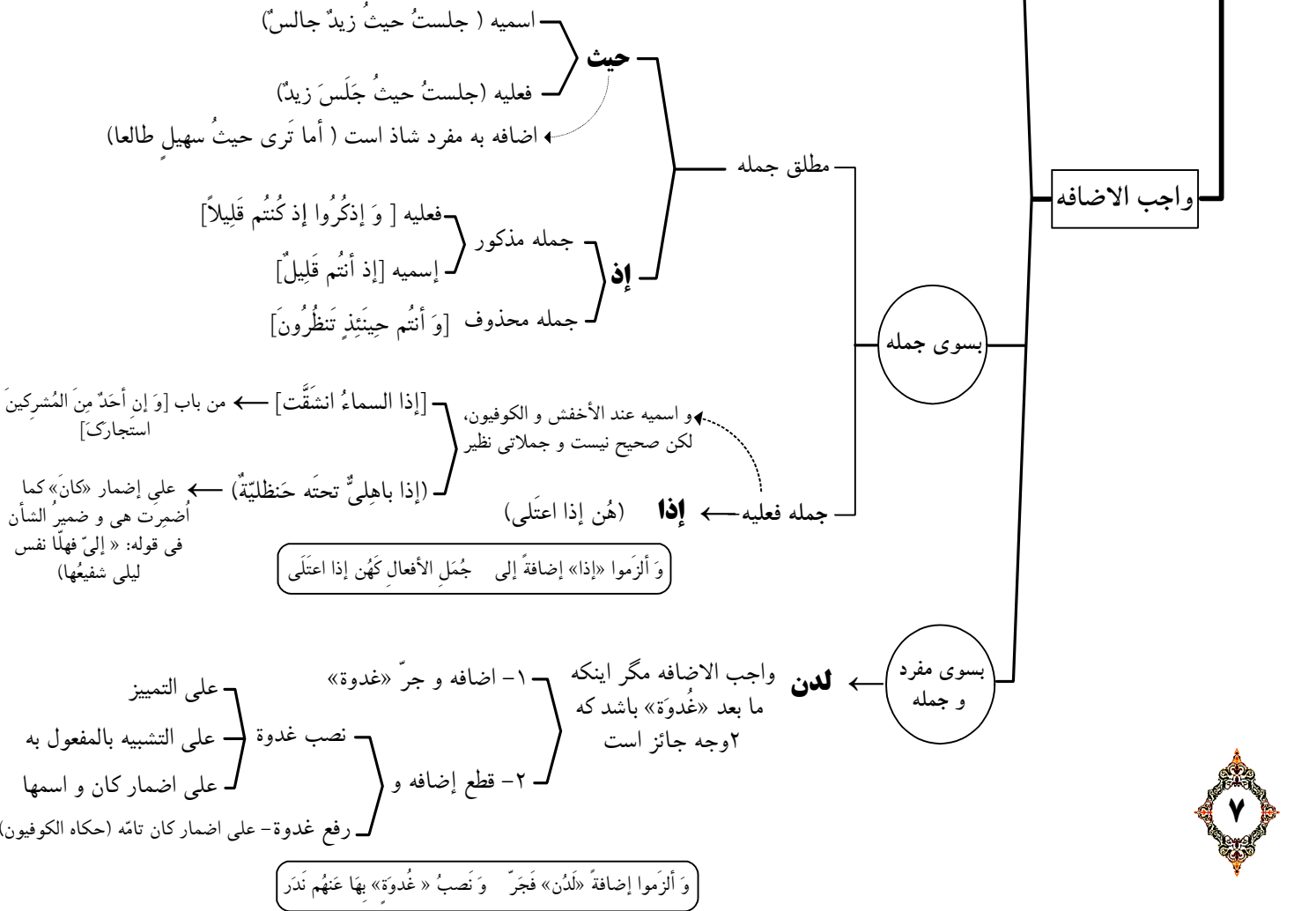
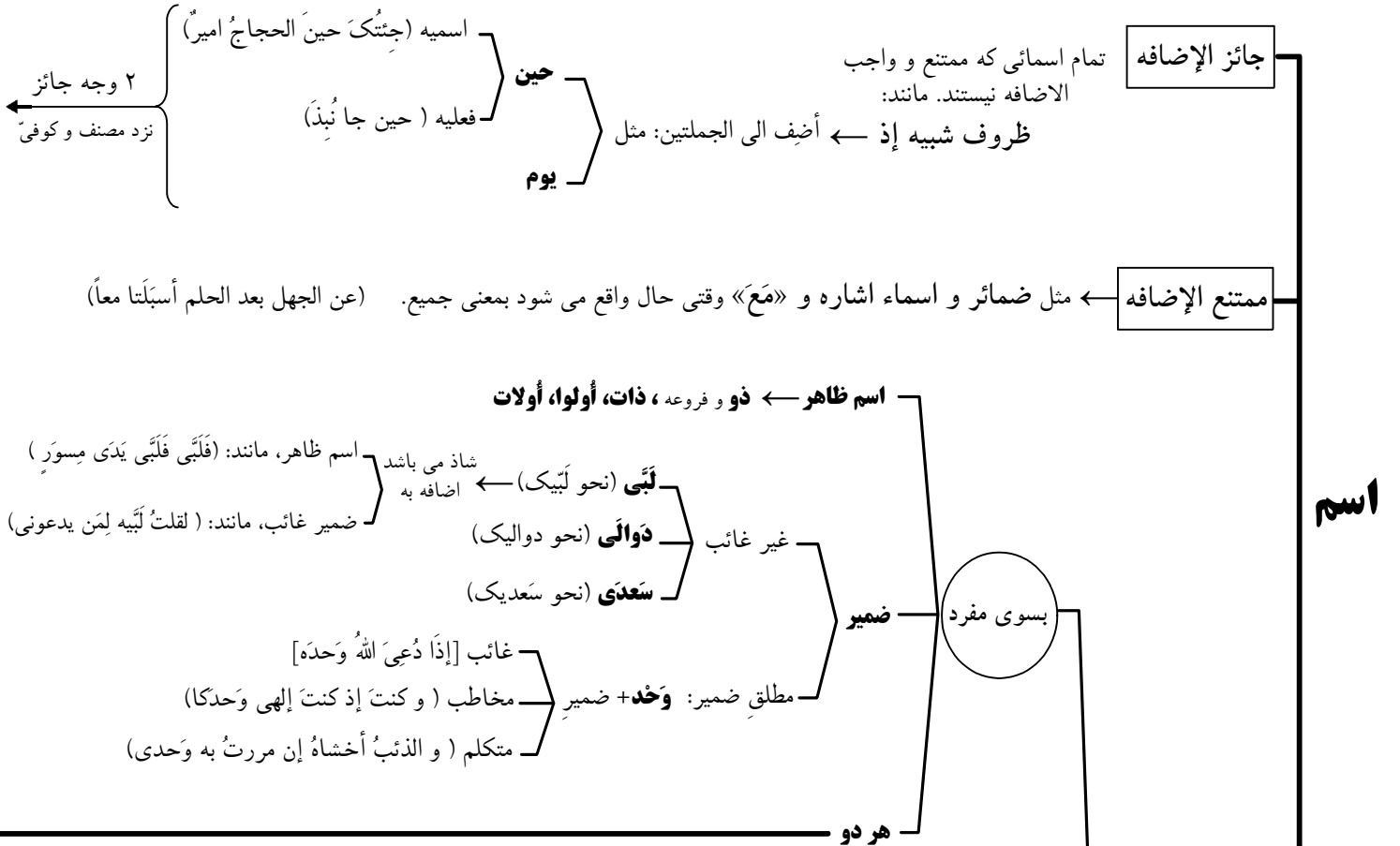
و وصل «أل» بدأ المضاف مُتَنَفِرٌ أو بالذی له أُضِيفَ التاني كزيد الضارب رأس الجاني و كونها في الوصف كاف إن وقع متني او جمعاً سبيله أتبع

- 1- ال + مضاف + مضاف إليه علم (الضارب زید)
- 2- ال + مضاف + مضاف إليه موصول (الضارب الذي رأيتہ)
- 3- ال + مضاف + مضاف إليه اسم اشاره (الضارب هذا الرجل)
- 4- ال + مضاف + مضاف إليه ضمير (الضاربك) (الجاعلنا من خير أمة أخرجت للناس)

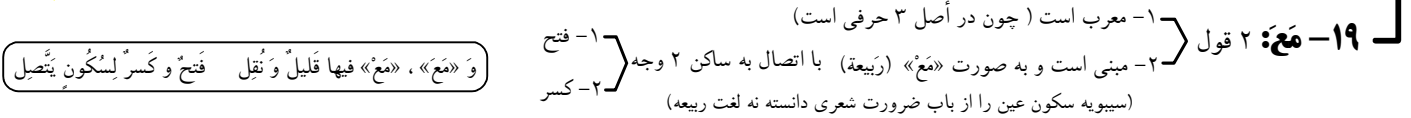
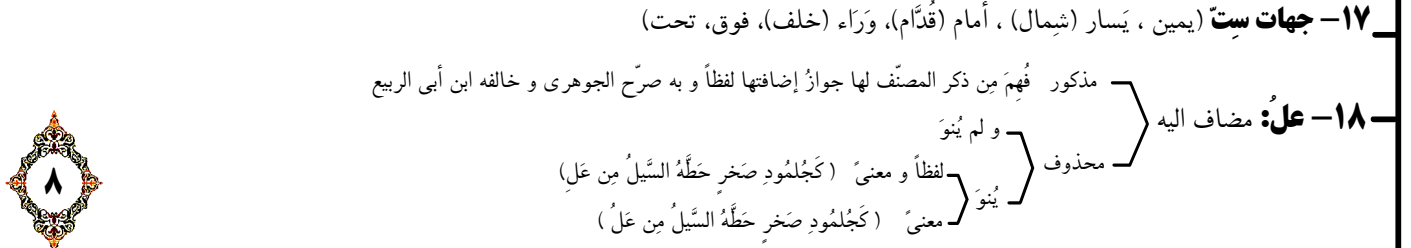
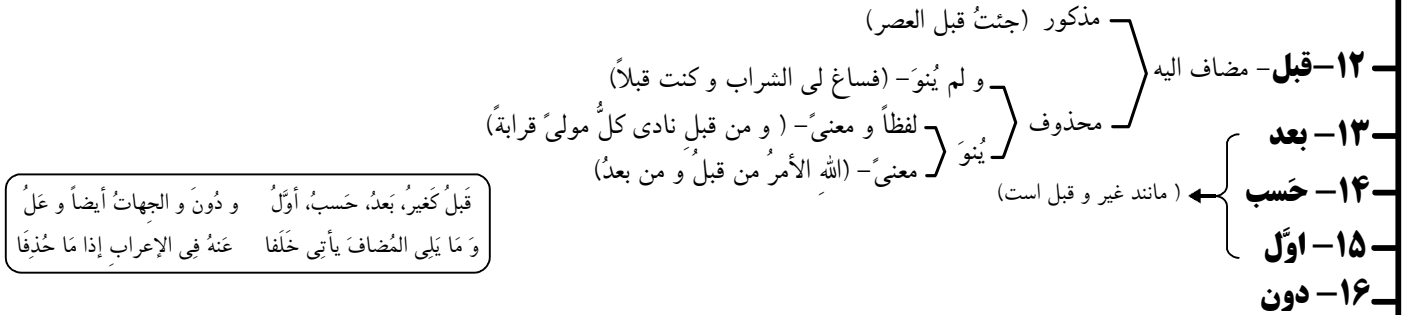
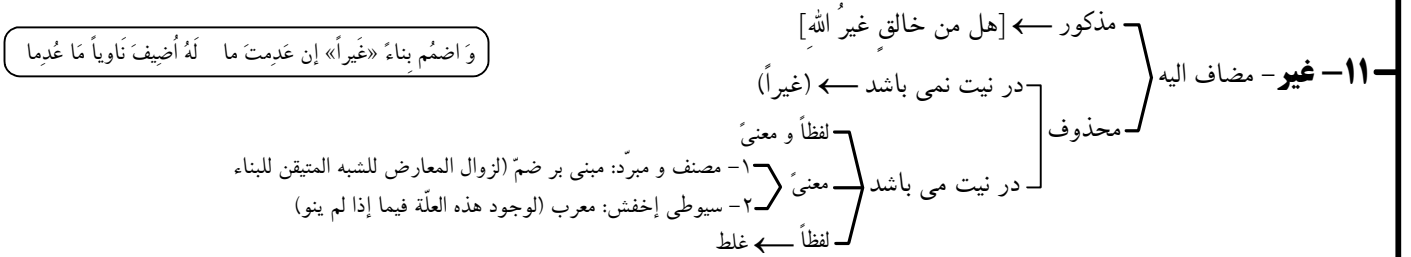
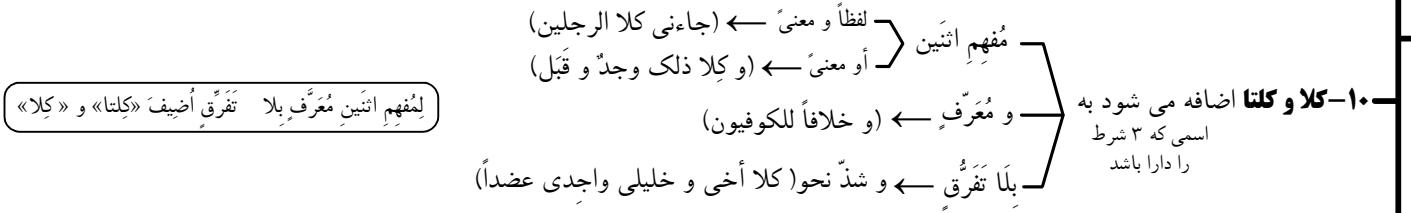
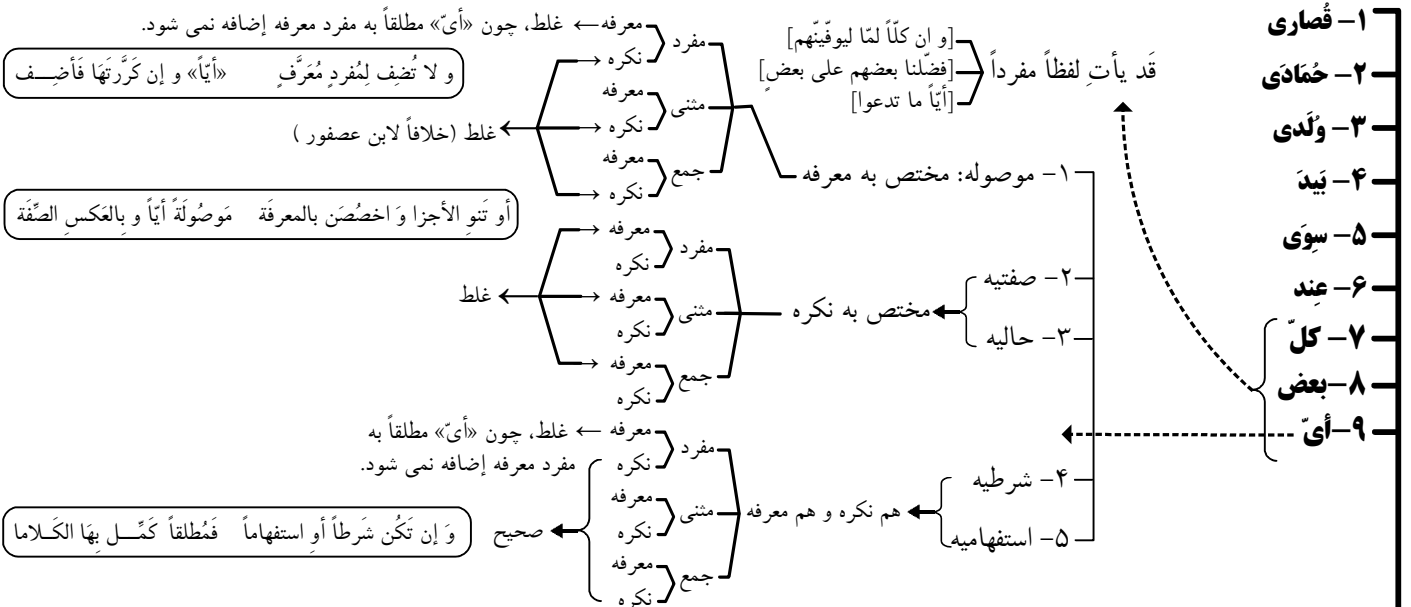
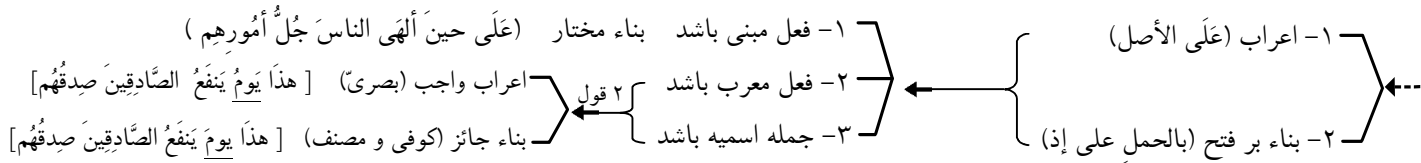
♦ **فراء كويد:** اگر مضاف الیه معرفه باشد کافی است و نیازی نیست که حتماً معرفه به ال باشد. در نتیجه جایز است

وَأَلْزَمُوا إِضَافَةً إِلَى الْجُمْلِ «حَيْثُ» وَ «إِذْ» وَ «إِنْ يُتَوَّنَ يُحْتَمَلُ إِفْرَادُ «إِذْ»، وَ مَا كِإِذَ مَعْنَى كِإِذَ أَضِفَ جَوَازاً نَحْوُ «حِينَ جَاءَ نَبِيذٌ»

و ابنِ أوِ اعرَبِ ما كاذِ قدِ أُجْرِيَا وَ اخْتَرِ بنا متلوِّ فَعِلِ بُنِيَا وَ قَبِلَ فَعِلِ مُعْرَبِ أوِ مَبْتَدَا اعرَبِ وَ مَنْ بَنَى فَلَنْ يُقْنَدَا

وَاضْمُ بِنَاءٍ «غَيْرًا» إِنْ عَدِمَتْ مَا لَهُ أُضِيفَ نَاوِيًا مَا عُدِمَا

یعنی: مبنی بر ضم کن «غیر» را، اگر مضاف إليه آن را حذف نمودی و معنای آن را در نیت گرفتی.

مذکور

معرب

(رأيتُ غيرَ زيدٍ) خرج بقوله «إن عديمَ الخ» ما إذا لم يعدم المضاف إليه. یعنی مصنف بواسطه عبارت «عدم ما...» خارج ساخت «غیر» را در حالی که مضاف إليه آن مذکور باشد.

«غیر»
مضاف إليه

مضاف إليه محذوف
در نیت نمی باشد

معرب

خرج بقوله «إن عديمَ الخ» ما إذا عُدِمَ و لم يَنَوَ و سيأتى تصريحه بهذا الحالة فى قوله: (و أعربوا نصباً إذا ما نُكِّرَا قبلا و ما من بعده قد دُكِّرَا)

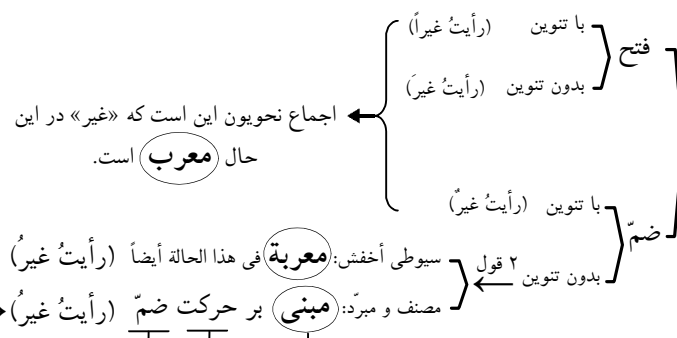
محذوف

معرب

عبارت شارح «كذا إذا نُوى لفظه دون معناه» مربوط به این قسم است، اگر «دون» را به معنای «عند» بگیریم نه به معنای «غیر».

لفظاً و معنئ

معرب

لفظاً

این استعمال غلط می باشد.
عبارت شارح «كذا إذا نُوى لفظه دون معناه» مربوط به این قسم است، اگر «دون» را به معنای «غیر» بگیریم نه به معنای «عند».
و أخرجه تقييدى المنوى بالمعنى فقط.
یعنی: این قسم اخیر از قسم مدّ نظر مصنف خارج شد بواسطه تقييد من که بعد از کلمه «ناویاً» کلمه «معنی» را اضافه نمودم تا این قسم خارج شود.

ابن هشام برای حذف مضاف إليه «غیر» شرط کرده که غیر بعد از «لیس» واقع شود. ابن سراج و غیر او گفته اند که بعد از «لا» هم واقع شده است. بیشتر نحویین فقط معلوم بودن مضاف إليه را شرط دانسته اند.

علت مبنی شدن: قال فى شرح الكافية: لزوال المعارض للشبه المقتضى للبناء و هو عدم الاستقلال بالمفهومية

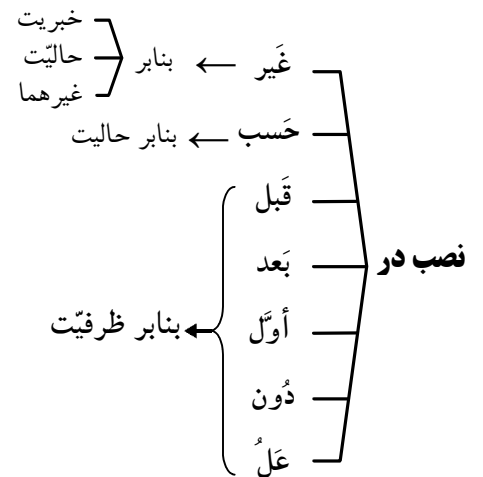
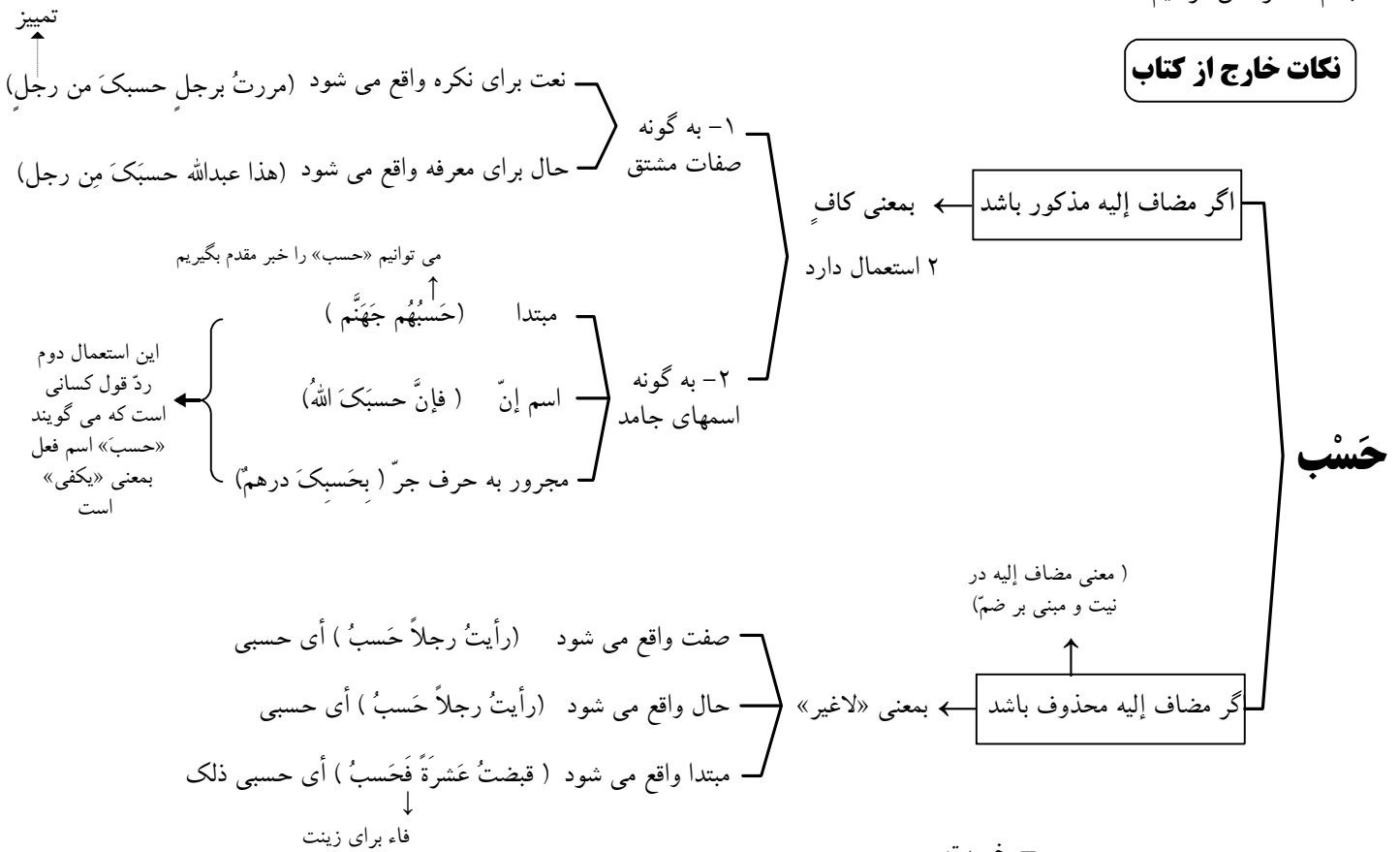
قلت: و هى نظيرة «أى» فىأتى فى هذه ما قلته فيها و هو وجود هذه العلة فيما إذا لم يُنَو المضاف إليه

علت حرکت دار شدن: لأن لها أصلاً فى التمكن و لولاه لم يفارقها البناء. و یا به علت التقاء ساكنين

علت ضمه دار شدن: و كانت ضمة لثلا يلتبس الإعراب بالبناء (قاله فى شرح التسهيل)

نکات خارج از کتاب

آیا لفظاً اضافه می شود؟ فُهِمَ مِنْ ذِكْرِ الْمَصْنَفِ لَهَا جَوَازُ إِضَافَتِهَا لِفِظًا وَ بِه صَرَحَ الْجَوْهَرِيُّ وَ خَالِفَهُ ابْنُ الرَّبِيعِ.
 آیا اعراب نصب می گیرد؟ شمل ذلك «عل» و به صرح بعضهم لكن قال ابن هشام: «ما أظنُّ نصبها موجوداً»

أسماء الجهات

- فوق و تحت** و هم معنی این دو: غیر متصرف و فقط نصب آنها بنا بر ظرفیت و یا جرّشان که شبیه ظرف است جایز می باشد.
- یمن و یسار** و هم معنی این دو: مصنف در کتاب تسهیل آنها را داخل در ظروفی کرده که تصرف زیادی دارند. محقق رضی معتقد است که از عرب شنیده نشده که مضاف إليه «یمن» و «یسار» حذف شود.
- أمام و خلف** و هم معنی این دو: تتصرف تصرفاً متوسطاً نصب بنا بر ظرفیت و رفع بنا بر ابتدائیت، خیریت و فاعلیت

معانی دون

- ۱- ظرف مکان بمعنی: عند (جلستُ دون زید) که غالباً به معنای نزدیکترین مکان مربوط به مضاف إليه می آید.
- ۲- در رتبه مفضول استعمال می شود (زیدٌ دون عمرو فی الرئاسة)
- ۳- در مطلق تجاوز از شیء به شیء (أعطیتُ زیداً دون بکر)
- ۴- أمام (مَشَى دونه)

مضاف

وَمَا يَلِي الْمِضَافَ يَأْتِي خَلْفًا عَنْهُ فِي الْإِعْرَابِ إِذَا مَا حُذِفَا

غالباً مضاف إليه
جانشین مضاف

محذوف می شود در

رفع (وَجَاءَ رَبُّكَ) (وَجَاءَ رَبُّكَ)
نصب (وَتَجْعَلُونَ رِزْقَكُمْ أَنْكُمْ تَكْذِبُونَ) (وَتَجْعَلُونَ رِزْقَكُمْ أَنْكُمْ تَكْذِبُونَ)
جر مثال ندارد زیرا تحصیل حاصل می شود.

تذکیر و إعراب (يَسْقُونَ مَنْ وَرَدَ الْبَرِيصَ عَلَيْهِمْ بَرْدَى يُصَفِّقُ...)
ای ماء بردی («بردی» ابتدا مضاف إليه و مجرور بوده که پس از حذف مضاف یعنی «ماء» جانشین او و تقدیراً منصوب شد و برای او فعل مذكر (يُصَفِّقُ) استعمال شد

تأنيث و إعراب (وَ الْمِسْكُ مِنْ أَرْدَائِهَا نَافِحَةٌ) (وَ الْمِسْكُ مِنْ أَرْدَائِهَا نَافِحَةٌ)
حریر و ذهب

إفراد و إعراب (إِنَّ هَذِينَ حَرَامٌ عَلَى ذُكُورِ أُمَّتِي) (إِنَّ هَذِينَ حَرَامٌ عَلَى ذُكُورِ أُمَّتِي)
جمعیة و إعراب و عاقل بودن (تِلْكَ الْقَرْيَةُ أَهْلَكَنَاهُمْ) (تِلْكَ الْقَرْيَةُ أَهْلَكَنَاهُمْ)
تنکیر و إعراب (تَفَرَّقُوا أَيَادِي سِبَاً) (تَفَرَّقُوا أَيَادِي سِبَاً)

* جانشینی در تعریف وجود ندارد زیرا حالتی نداریم که مضاف معرفه و مضاف إليه نکره باشد.

حذف

بشرطیکه مضاف

محذوف عطف

شده باشد بر

مضافی که

مضاف إليه آن با

مضاف الیه او

گاهی هم مضاف إليه جانشین
مضاف محذوف نمی شود و بر
جرش باقی می ماند

مماثل باشد أَكُلُّ امْرِئٍ تَحْسِبِينَ امْرَأً و نَارٍ تَوَقَّدُ بِاللَّيْلِ نَاراً
یا مقابل باشد (تُرِيدُونَ عَرَضَ الدُّنْيَا وَاللَّهُ يُرِيدُ الْآخِرَةَ)

وَرَبِّمَا جَرُّوا الَّذِي أَبْقَوْا كَمَا قَدْ كَانَ قَبْلَ حَذْفِ مَا تَقَدَّمَ لَكِنْ بِشَرْطِ أَنْ يَكُونَ مَا حُذِفَ مُمَاتِلًا لِمَا عَلَيْهِ قَدْ عُطِفَ

مضاف إليه محذوف

مضاف
مضاف إليه

(قَطَعَ اللَّهُ يَدَ وَرَجُلٍ مَنِ قَالَهَا) (قَطَعَ اللَّهُ يَدَ وَرَجُلٍ مَنِ قَالَهَا)
بشرطیکه

عطف شده باشد بر مضاف یک

مضافی که مضاف الیه آن با آن

مضاف الیه محذوف مماثل باشد

مضاف بر همان
حال قبل از حذف
باقی می ماند

مضاف إليه

گاهی بدون شرط (أَوْفَوْا تَنَامُ أَمْ أَسْفَلُ؟) (أَوْفَوْا تَنَامُ أَمْ أَسْفَلُ؟)
بشرط عطف و إضافه إلى

و يُحَذَفُ التَّانِي فَيَبْقَى الْأَوَّلُ كَحَالِهِ إِذَا بِهِ يَتَّصِلُ بِشَرْطِ عَطْفِ وَإِضَافَةِ إِلَى مِثْلِ الَّذِي لَهُ أَضْفَتِ الْأَوَّلَا

۱- مضاف مبنی می شود (بَضْتُ عَشْرَةَ لَيْسَ غَيْرُ)

۲- مضاف منون می شود (كُلًّا ضَرَبْنَا لَهُ الْأَمْثَالَ)

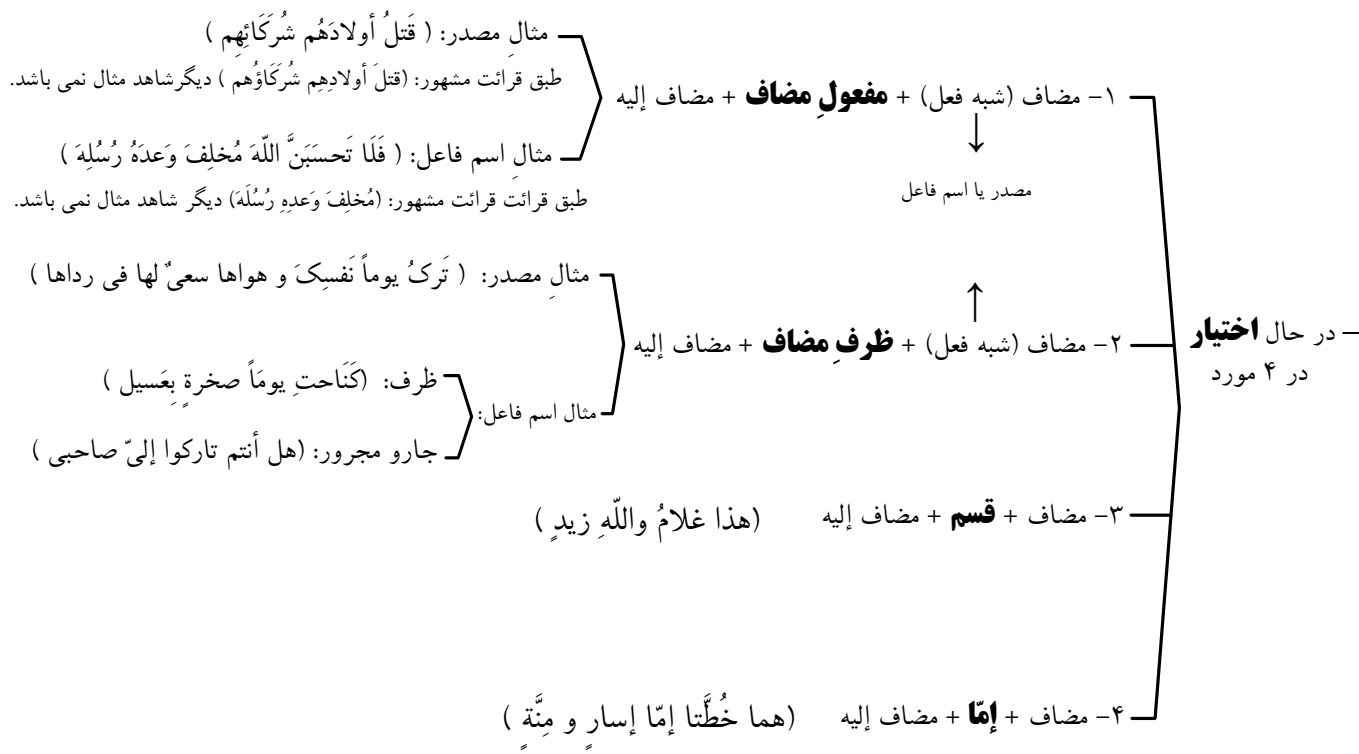
۳- مضاف به اعراب قبل از حذف و بدون تنوین باقی می ماند

حذف مضاف إليه
و بقاء مضاف
قسم ۳

بحث ما در این قسم است

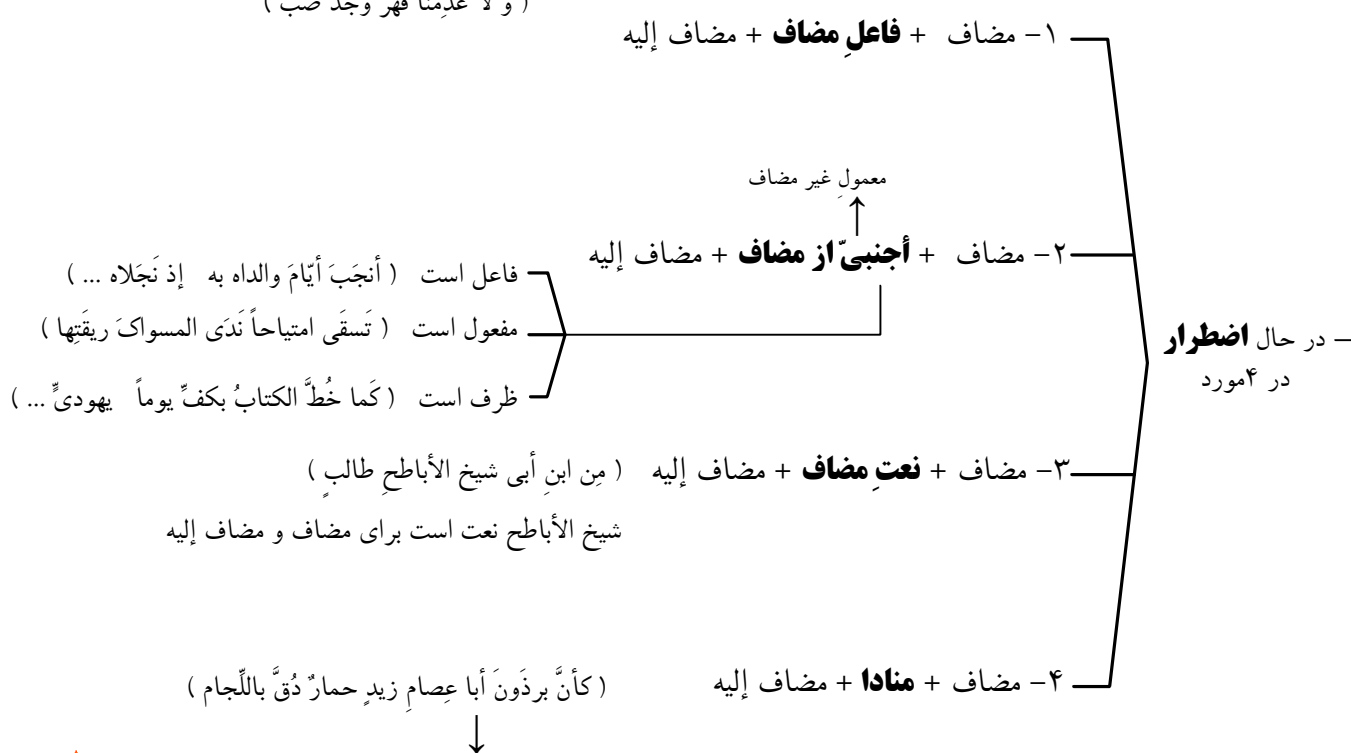
فَصَلَ مَاضٍ شَبِيهَ فِعْلِ مَا نَصَبَ مَفْعُولًا أَوْ ظَرْفًا أَجْزَ وَ لَمْ يُعَبَّ
فَصَلَ يَمِينٍ وَ اضْطِرَارًا وَجِدًا بِأَجْنَبِيٍّ أَوْ بِنَعْتٍ أَوْ نِدَا

جدایی
افتادن
بین
مضاف و
مضاف إليه

سیوطی اشتباهاً این مثال را برای شماره ۲ ذکر کرده و برخی برای توجیه آن «وجد» را فاعل گرفته اند و چنین توجیحی اشتباه می باشد زیرا فاعل هیچگاه بر عامل مقدم نمی شود.

(وَ لَا عَدِمْنَا قَهْرًا وَجِدًا صَبًّا)

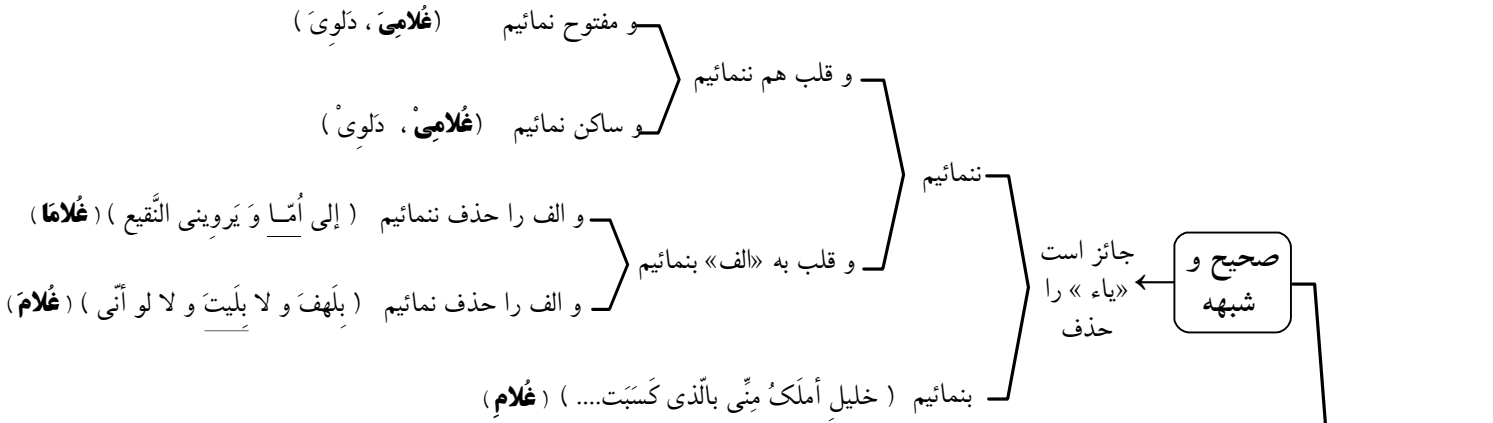
یچتمل علی لغه إجراء «أب» بالألف علی کلّ حال و «زید» بدل منه أو عطف بیان یعنی احتمال دارد که این مثال از باب فصل بین مضاف و مضاف الیه نباشد بلکه طبق لغتی باشد که «أب» را در هر اعرابی با «الف» استعمال می کنند. در این صورت، «أبا عصام» مضاف الیه می باشد و مجرور و «زید» بدل یا عطف بیان، برای آن می باشد.

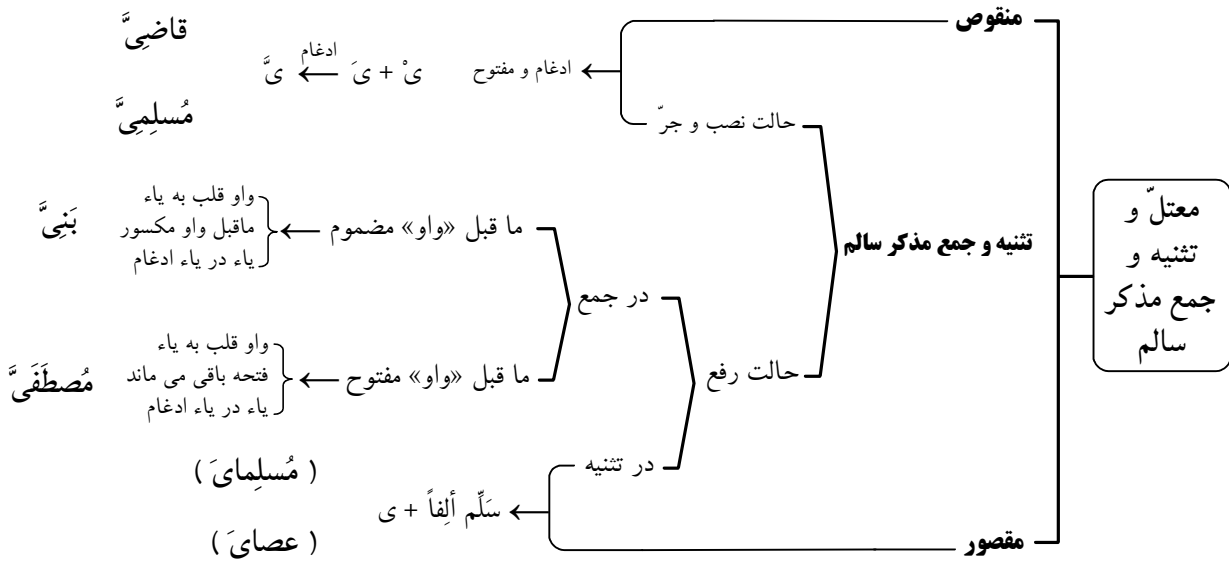
- قول صحیح: أنه معرب لإعراب المضاف إلى «الكاف» و «الهاء» و المثنى المضاف إلى الياء.
- قول ابن خشاب و جرجانی: أنه مبنيٌ مردود زیرا در اینصورت باید مثل «غلامک» و «غلامه» نیز مبني باشد.
- قول بعض: ليس بمبني لعدم الشبهه و لامعرب لعدم تغيّر حرکتہ

اسم مضاف به ياء متکلم

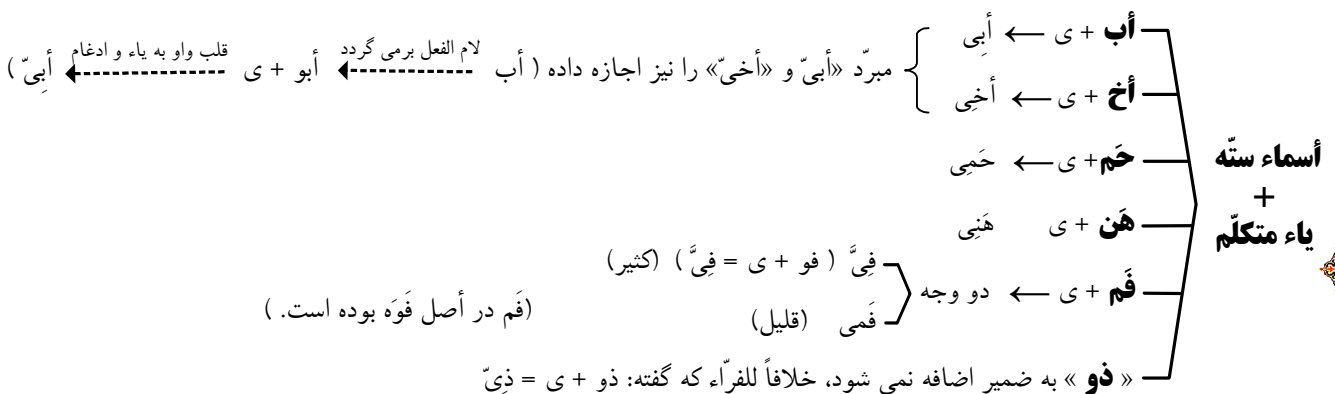
آخِرَ مَا أُضِيفَ لِلْيَا أَكْسَرُ إِذَا لَمْ يَكُ مُعْتَلًّا كَرَامٍ وَ قَدَى

اسم مضاف به ياء متکلم

أَوْ يَكُ كَابِنِينَ وَ زَيْدِينَ قَدَى جَمِيعُهَا «الیا» بَعْدَ فَتْحِهَا اِحْتَدَى وَ تُدْعَمُ «الیا» فِيهِ وَ «الواو» وَ إِن مَّا قَبْلَ وَاُو ضَمًّا فَأَكْسَرُهُ يَهْنُ وَ «أَلْفَا» سَلَّمَ وَ فِي الْمَقْصُورِ عَن هُدَيْلٍ اِنْقِلَابُهَا «يَاءٌ» حَسَنٌ

- عمل می کند به ۴ شرط
- ۱- ضمیر نباشد بخلاف (ضربكُ المَسیءَ حَسَنٌ و هو المحسن قبیحٌ)
 - ۲- محدود نباشد بخلاف (عجبتُ من ضربتِك زیداً) و شَدَّ (بِضْرَبَةٍ كَفِيهِ المَلا نفسَ راکبٍ)
 - ۳- مجموع نباشد و شَدَّ (تركتُهُ بملا حِسِ البقرِ أولادها)
 - ۴- اَن یا مای مصدریة با فعل در محل مصدر حلول کند.

- در این حالت اگر تابع بیاید برای
فاعل	۱- مجرور
	۲- مرفوع (مشى الهلوك عليها الخيعل الفضل)
مفعول	۱- مجرور
	۲- منصوب (مخافة الإفلاس و اللیانا)
	۳- مرفوع (عجبتُ من اكل اللحم و الخبز)

- ۱- مضاف ← أكثر [لولا دفعُ الله الناس] اگر فعل آن لازم باشد اضافه بسوی فاعل واجب است. متعدی باشد جائز است اضافه شود به

فاعل (أعجبنى ضربُ زیدٍ بكَراً) استعمالش بسیار

مفعول ← فاعل محذوف (كثیر) [لا یسأَمُ الانسانُ من دُعائِ الخیر]

مذکور (اندک) و خَصَّهُ بعضهم بالشعر ← و رَدُّ بقوله تعالى [لله على الناس حج البيت من استطاع] بعضی جواب داده اند که من در محل جر بدل از الناس است و عائد منهم محذوف است - و ابن هشام گفته کسائی اجازه داده من مبتدا و اگر موصوله باشد خبرش محذوف و اگر شرطیه باشد جوابش محذوف باشد بتقدیر (من استطاع فليحج)

- ۲- مجرد از اضافه با تنوین ← أقیس [أو إطعامٌ فی يومِ ذی مَسْعَبَةِ تیمما]

- ۳- با أل ← أندر (ضعیفُ النکایةِ أعداءُهُ)

(چون مصدر به تأویل آن و فعل است و همانگونه که أل بر آن و فعل داخل نمی شود سزاوار است که بر مصدر مؤول به آن نیز داخل نشود)

- بدل از فعل نیست ← عمل برای فعل است
زیرا با وجود فعل قوی در کلام، عمل کردن مصدر ضعیف جائز نیست.	}	چه مذکور باشد (ضربتُ ضرباً زیداً)
		چه محذوف به طور جواز (ضرباً زیداً)

ابن عقیل این مثال را زده و گفته مصدر عمل کرده.

- بدل از فعل است مانند سقیاً لک ۲ وجه
- ۱- عمل کردن فعل چون اصل است.
 - ۲- عمل کردن مصدر چون نائب است.

- ۱- آنکه نه علم است نه میمی (عطاء) ← عمل می کند بمذهب کوفیین و بغدادیین (و بَعَدَ عَطَائِكَ الْمَائَةَ..)
- ۲- آنکه علم است (فَجَارٍ) ← عمل نمی کند بالاتفاق
- ۳- آنکه میمی است (مُصَابٍ) ← عمل می کند اجماعاً (أُظْلِمُوا إِنَّ مُصَابَكُمْ رَجُلًا..)

اسم مصدر

كَفَعِلِهِ اسْمٌ فَاعِلٌ فِي الْعَمَلِ إِنْ كَانَ عَنْ مُضِيِّهِ بِمَعْرَلٍ
وَأُولَى اسْتِفْهَامًا أَوْ حَرْفَ نِدَاءٍ أَوْ نَفْيًا أَوْ جَا صِفَةً أَوْ مُسْنَدًا

۱- حال یا استقبال باشد (کسائی این شرط را لازم نمی داند)

نصبی: ۲ شرط

- ۱- حرف استفهام (أضارب زيداً عمراً)
- ۲- حرف ندا
- ۳- حرف نفی
- ۴- موصوف (مذکور (مررت برجل ضارب زيداً) محذوف (و من الناسِ و الدوابِّ و الانعامِ مختلف الوانُه)

۲- معتمد باشد بر یکی از

وَقَدْ يَكُونُ نَعْتٌ مَحذُوفٌ عَرَفَ فَيَسْتَحِقُّ الْعَمَلَ الَّذِي وَصِفَ

۵- ذو الحال (جاء زيد ضارباً عمراً)

- ۶- مبتدا (زيد ضارب عمراً)
- (كان العبد محبباً مولاه)
- (إنَّ زيدا مكرماً عمراً)
- (ظننتُ عمراً ضارباً خالداً)

۱ شرط (معتمد باشد بر یکی از ۶ مورد فوق)

بدون ال: برای عمل

اسم فاعل

رفعی: ۱ شرط

۱- جمهور: يعمل مطلقاً (زیرا در اینصورت بتقدیر فعل است زیرا صلّه موصول باید جمله باشد).

۲- رمائی: يعمل فی غیر الحال (و الاستقبال)

۳- بعضهم: لا يعمل مطلقاً و أن ما بعده باضمار الفعل (گفته اند قائل این قول أخفش است و ال را حرف تعریف می داند و از این رو شباهت بفعل تضعیف می شود.)

با ال: ۳ قول

وَأِنْ يَكُنْ صِلَةً «أَل» فِي الْمُضِيِّ وَغَيْرِهِ إِعْمَالُهُ قَدْ ارْتَضَى

اسم فاعل اگر موصوف یا مصغر باشد أصلاً عمل نمی کند

کذا اسم مفعول و صیغه های مبالغه

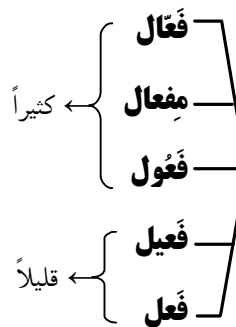
(فَعَالٌ صِيغَةٌ نَسَبَتْ هِيَ مِنْ مِثْلِ ظَلَّمَ بِمَعْنَى ذُو ظَلَمٍ)

(مِفْعَالٌ اسْمٌ آلَةٌ هِيَ مِنْ مِثْلِ مِقْرَاضٍ)

(فَعُولٌ صِفَةٌ مَشْبَهَةٌ هِيَ مِنْ مِثْلِ ذَلُولٍ)

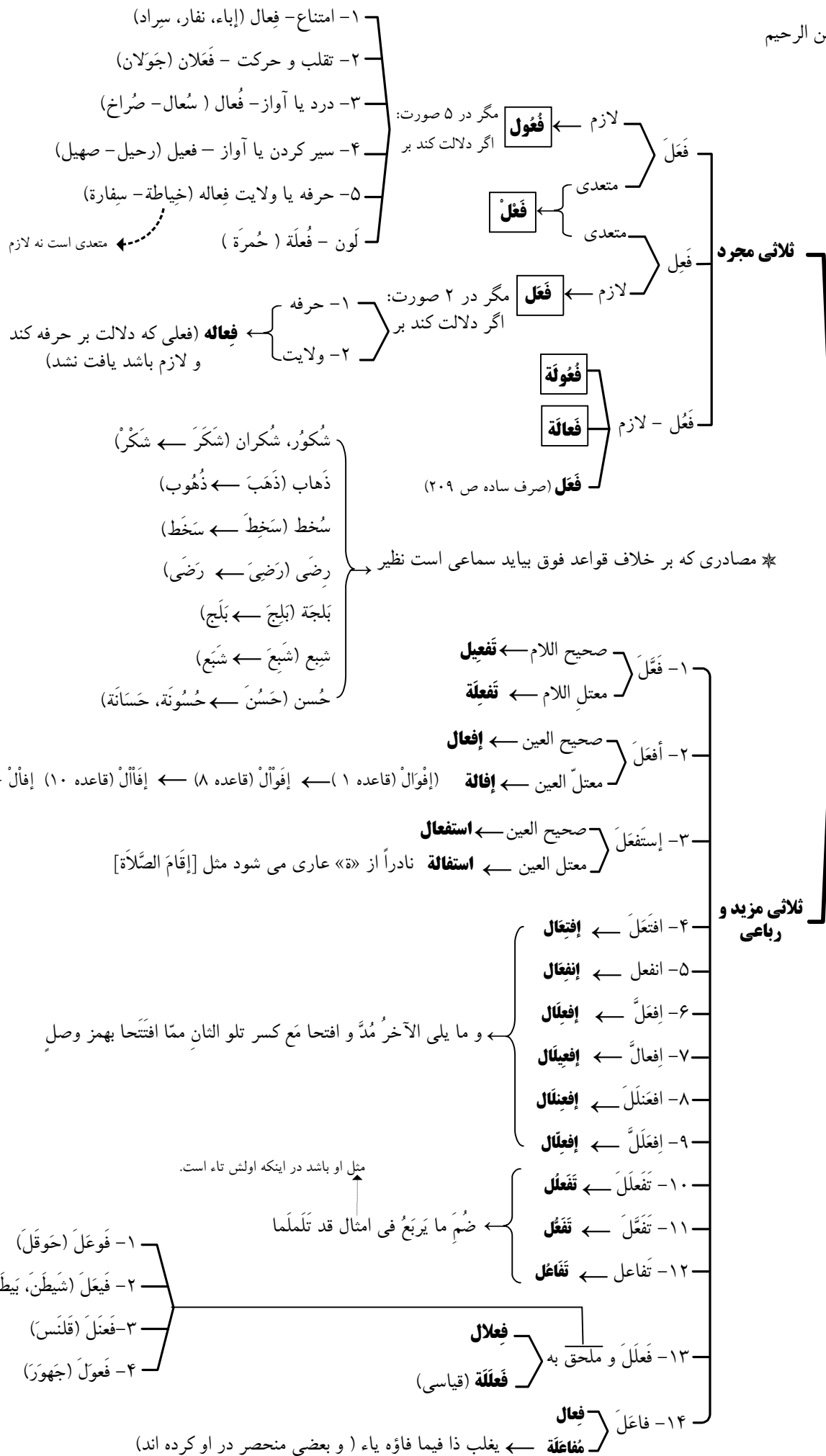
(فَعِيلٌ صِفَةٌ مَشْبَهَةٌ هِيَ مِنْ مِثْلِ كَرِيمٍ)

(فَعِلٌ صِفَةٌ مَشْبَهَةٌ هِيَ مِنْ مِثْلِ خَشِينٍ)

فَعَالٌ أَوْ مِفْعَالٌ أَوْ فَعُولٌ فِي كَثْرَةِ عَنِ فَاعِلٍ بَدِيلُ
فَيَسْتَحِقُّ مَا لَهُ مِنْ عَمَلٍ وَفِي فَعِيلٍ قَلٌّ ذَا وَفَعِلٍ

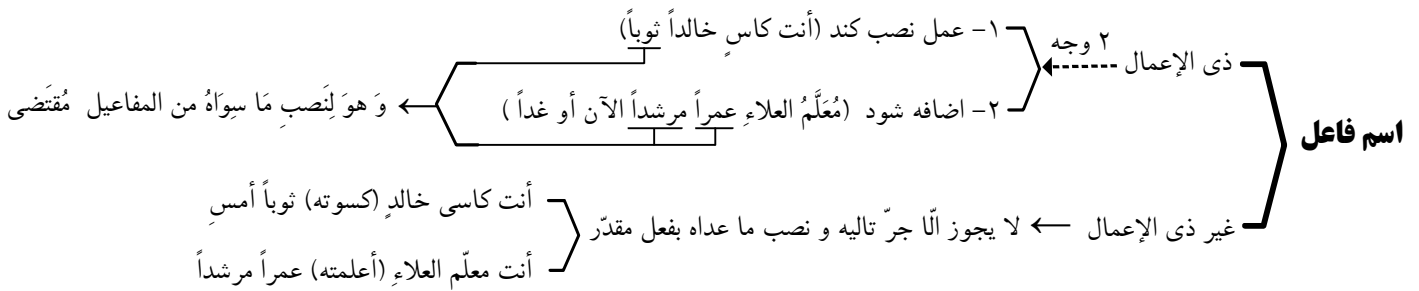
أوزان مصدر

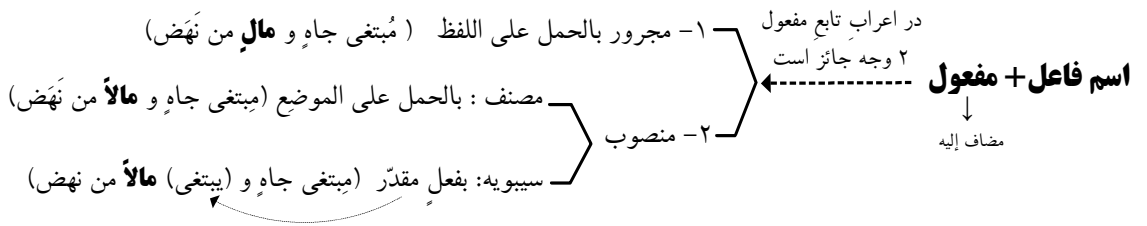
* غیر موارد فوق سماعی است نظیر

- كَذَبَ كِذَابًا
- نَزَى نَزْيًا
- تَمَلَّقَ تَمَلِّقًا

وَ انصِبْ بِذِي الْإِعْمَالِ تَلَوًّا وَ اخْفِضْ وَ هُوَ لِنَصْبِ مَا سِوَاهُ مُقْتَضَى

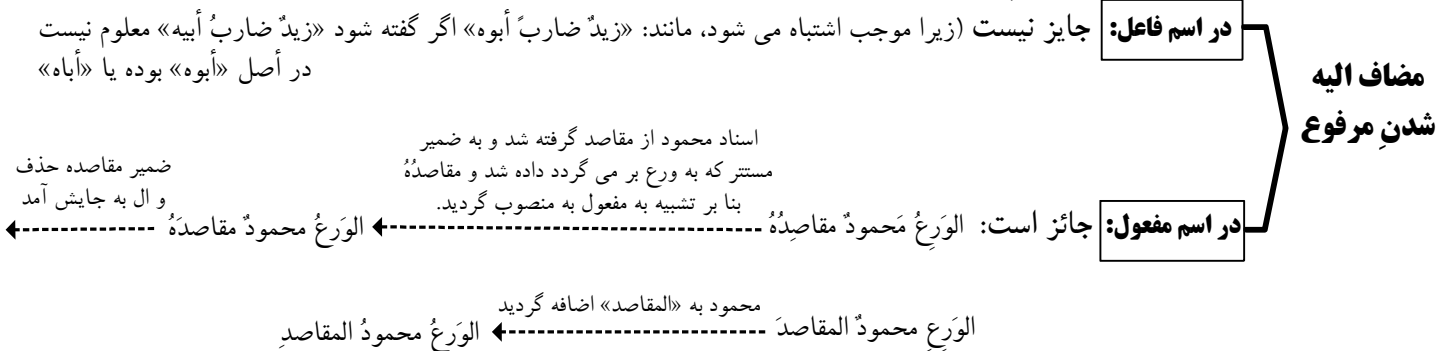

وَ اجرُرْ أَوْ انصِبْ تَابِعِ الَّذِي انخَفَضَ كَمُبْتَغِي جَاهٍ وَ مَالاً مَنْ نَهَضَ

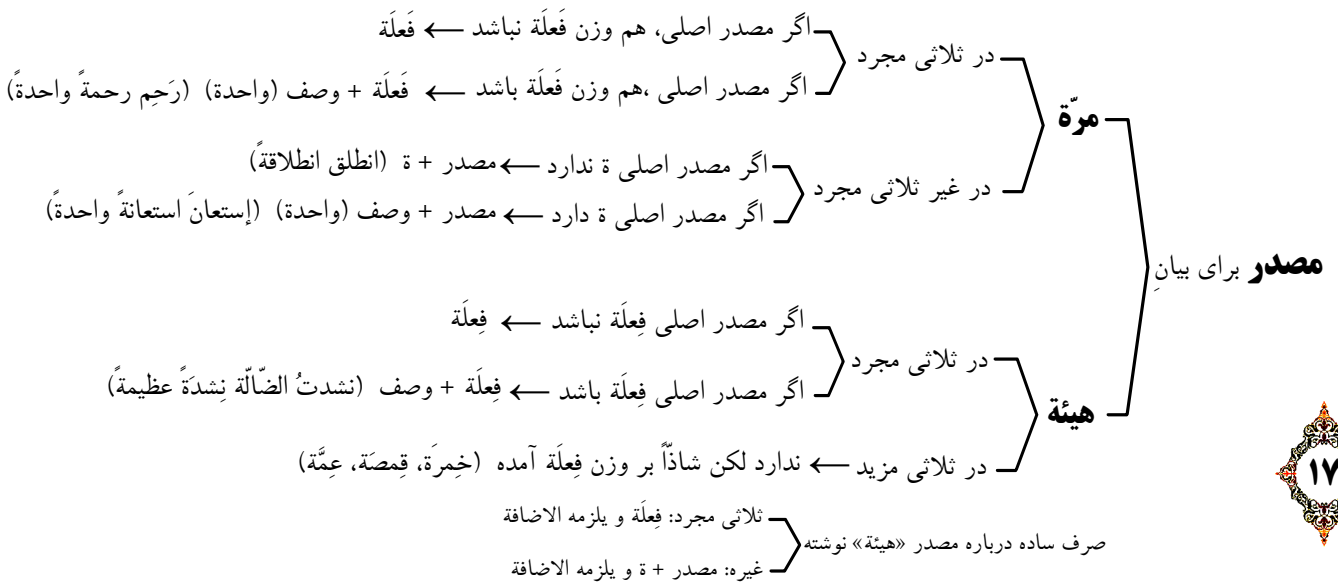

وَ قَدْ يُضَافُ ذَا إِلَى اسْمٍ مُرْتَفِعٍ مَعْنَى كَمَحْمُودٍ الْمَقَاصِدِ الْوَرَعِ

الا اذا كان بمعنى الثبوت نحو: «قائم الأب» لكنه حينئذ صفة مشبهة

وَ «فَعْلَةٌ» لِمَرَّةٍ كَجَلِيسَةٍ وَ «فِعْلَةٌ» لِهَيْئَةٍ كَجَلِيسَةٍ فِي غَيْرِ ذِي الثَّلَاثِ بِالتَّائِيَةِ الْمَرَّةِ وَ شَدَّ فِيهِ هَيْئَةٌ كَالْحَمْرَةِ

قیح
أحسن
أحسن
قیح
أحسن
أحسن

أحسن
حسن
ممتنع
أحسن
حسن
اختلافی

قیح
أحسن
ممتنع
قیح
أحسن
أحسن

**معمول
صفت
مشبهه**

صفت مشبهه **معمول صفت مشبهه**

اعراب معمول صفت مشبهه →

و دُونَ «أل» مَصْحُوبٌ «أل» وَ مَا اتَّصَلَ
فَارْفَعُ بِهَا وَ انْصَبْ وَ جُرِّ مَعَ «أل»
تَجْرُرُ بِهَا مَعَ «أل» سُمًّا مِنْ «أل» خَلَا
لَمْ يَخَلْ فَهِيَ بِالْجَوَازِ وَسِيمًا
وَمِنْ إِضَافَةِ لِتَالِيهَا وَ مَا

الجميل الوجهه
الجميل الوجهه
الجميل الوجهه
جميلاً الوجهه
جميلاً الوجهه
جميل الوجهه

۱- رفع
۲- نصب
۳- جرّ
۴- رفع
۵- نصب
۶- جرّ

«أل» دارد

ضعيف

الحسن وجهه الاب
الحسن وجهه الاب
الحسن وجهه الاب
حسناً وجهه الاب
حسناً وجهه الاب
حسن وجهه الاب

۷- رفع
۸- نصب
۹- جرّ
۱۰- رفع
۱۱- نصب
۱۲- جرّ

**مضاف إلى
ما فيه «أل»**

يعني اضافه شده
به «أل» دار

ضعيف

زيرا لازم ميآيد
اجراء وصف
لازم مجرای
متعدی با
ضعف وصف

الحسن وجهه
الحسن وجهه
(الحسن وجهه)
حسناً وجهه
حسناً وجهه
حسن وجهه

۱۳- رفع
۱۴- نصب
* - جرّ
۱۵- رفع
۱۶- نصب
۱۷- جرّ

**مضاف إلى
الضمير**

ضعيف

زيرا صفت دارای
ال می باشد در
نتیجه مشتمل بر
اضافه معرفه به
نکره می شود.
(لازم به ذکر است
که چون مضاف
الیه، اضافه به
ضمیر می شود که
مرجع آن ذو اللام
است، چنین اضافه
ای جائز است
خلافاً للبرد)

الحسن وجهه أبيه
الحسن وجهه أبيه
(الحسن وجهه أبيه)
حسناً وجهه أبيه
حسناً وجهه أبيه
حسن وجهه أبيه

۱۸- رفع
۱۹- نصب
* - جرّ
۲۰- رفع
۲۱- نصب
۲۱- جرّ

**مضاف إلى
مضاف إلى
الضمير**

ضعيف

الحسن وجهه أب
الحسن وجهه أب
(الحسن وجهه أب)
حسناً وجهه أب
حسناً وجهه أب
حسناً وجهه أب

۲۲- رفع
۲۳- نصب
* - جرّ
۲۴- رفع
۲۵- نصب
۲۶- جرّ

**مضاف إلى
مجرد من «أل»**

ممتنع

زيرا مشتمل بر تجوز است
بواسطه تحويل اسناد از اسم
ظاهر بضمير مستتر چنانکه
بعضی گفته اند و بجهت
اشتمال بر اضافه شیء بنفس
چون مراد از حسن و وجه
یک چیز است چنانکه بعض
دیگر گفته اند.

الحسن وجهه
الحسن وجهه
(الحسن وجهه)
حسناً وجهه
حسناً وجهه
حسن وجهه

۲۷- رفع
۲۸- نصب
* - جرّ
۲۹- رفع
۳۰- نصب
۳۱- جرّ

مجرد از «أل»

زيرا صفت در لفظ خالی از ضمی می است که به
موصوف بر می گردد.

- مطلق**
- ۱- [كَيْفَ تَكْفُرُونَ بِاللَّهِ وَكُنْتُمْ أَمْوَاتًا فَأَحْيَاكُمْ] ۲۸ بقره
 - ۲- [أَلَمْ تَرَ إِلَى رَبِّكَ كَيْفَ مَدَّ الظِّلَّ] فرقان ۴۵ (مکررات ج ۳ ص ۷۳۹)
 - ۳- (سبحان الله إن المؤمن لا ینجس)
 - ۴- (واهأ للیلی ثم واهأ واهأ واهأ هی المئی لو آتتا نلناها)
 - ۵- شَدَّ ← (شَدَّ ما یفتخر اللئیم بأصوله إن کان له أصول و یتمدح بفعاله إن کان له فعل محمود)
 - ۶- عَجَبَ و مشتقات ← (عجبت لمن یشتری الممالیک بماله، و لا یشتری الاحرار بکریم فعاله)
 - ۷- لام تعجیبیه + منادا (قتی کسی از کیفیت یا کمیت چیزی تعجب کند آن را منادا قرار می دهد و لام تعجیبیه بر آن قرار می دهد مانند یا للماء)
- غیر منادا (الله دره فارساً متعجبم از مهارت او در سوار کار بودن)

تعجب

- اصطلاحی**
- ۱- ما أفعال زیداً
- اسم است و در محل رفع و دربارہ آن ۴ قول موجود است
- ۱- سیبویه: نکره تامه بمعنای شیء و جمله بعد خبر است و در محل رفع
 - ۲- أخفش: (احتمال اول) معرفه ناقصه بمعنی الذی و جمله بعد صله و خبر محذوف است
 - ۳- أخفش (احتمال دوم): نکره ناقصه جمله بعد صفت و خبر محذوف است.
 - ۴- فرآء: استفهامیه و جمله بعد خبر (شیخ رضی گفته از حیث معنی قوی است)

- ۲- أفعال بزید
- مانند أحسن بزید ← مانند أحسن زید (بمعنی صار زیداً ذا حُسن)
- در اصل ↑ بمعنی واجدیت نه تعدیه
- سپس برای افاده تعجب ظاهراً به صورت امر در آمد ← أحسن زیداً
- سپس چون لفظ مرفوع بعد از امر حقیقی واقع نمی شود بعد از چیزی که به هیئت امر است نیز واقع نمی شود لذا برای اصلاح لفظ یک باء زائده لازمه می آوریم. ← أحسن بزید

در صورت وجود قرینه حذف متعجب منه جایز می باشد
مانند: (أبصر بهم و أسمع)

وَ حَذَفَ مَا مِنْهُ تَعَجَّبْتَ اسْتَبِيحَ إِنْ كَانَ عِنْدَ الْحَذَفِ مَعْنَاهُ يَضِحُ

بِأَفْعَلٍ أَنْطِقَ بَعْدَ مَا تَعَجَّبَا أَوْ جِيءَ بِأَفْعَلٍ قَبْلَ مَجْرُورٍ بِنَا
وَتَلَوُ «أَفْعَلٌ» انصِبْنَهُ كَمَا أَوْفَى خَلِيلِنَا وَ أَصْدَقَ بِهِمَا
وَفِي كِلَا الْفَعْلَيْنِ قِدْمًا لَزِمَا مَنَعُ تَصَرُّفٍ بِحَكْمٍ حُتِمَا

موارد شاذ

- ما أذرعها
- ما أخضره
- ما أعساه
- ما أحمقه
- ما أخصره

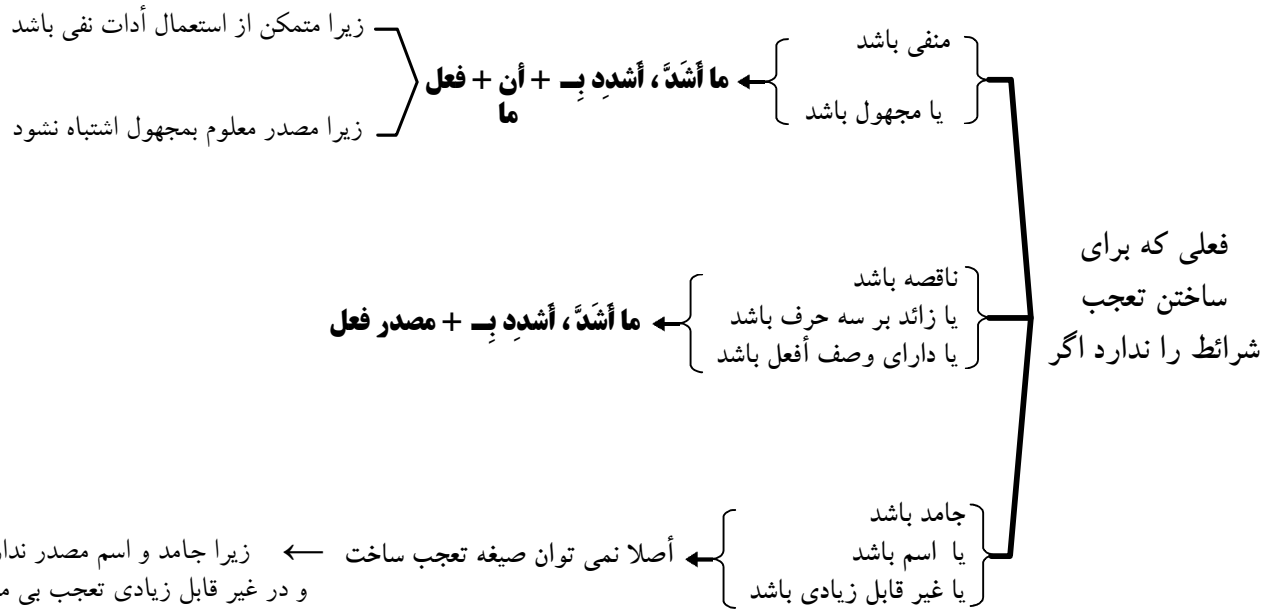
- کلمه ای که تعجب از آن ساخته می شود ۸ شرط دارد
- ۱- فعل باشد
 - ۲- ثلاثی باشد ← زیرا اگر رباعی باشد لازم می آید یک حرف اصلی از آن حذف شود و اگر ثلاثی مزید باشد پس از حذف زائد، معنایی که حرف زائده آن را می رساند نامشخص و مبهم می شود مثل مشارکت در تضارب
 - ۳- متصرف باشد ← بخلاف بئس و نعم زیرا ساختن تعجب از آنها موجب تصرف غیر متصرف می شود.
 - ۴- قابل زیادی باشد
 - ۵- تام باشد ← بخلاف کان و کاد زیرا دو اسم منصوب بعد از آنها ذکر نمی شود و صحیح نیست (ما أكون زیداً قائماً)
 - ۶- مثبت باشد ← برای آنکه بعد از ساختن تعجب مشخص نمی شود که در اصل منفی بوده.
 - ۷- وصفش بر وزن أفعال نباشد ← أفعال تفضیل از این قسم ساخته نمی شود چون موجب اشتباه است پس افعال تعجب هم ساخته نمی شود.
 - ۸- مجهول نباشد ← بخلاف ضرب زید زیرا اگر گفته شود (ما أضرب زیداً) توهم می شود زید زنده است نه خورنده.

وَصُعْمًا مِنْ ذِي ثَلَاثٍ صُرْفًا قَابِلِ فَضْلِ تَمَّ غَيْرِ ذِي انْتِفَا وَ غَيْرِ ذِي وَصْفٍ يُضَاهِي أَشْهَلًا وَ غَيْرِ سَالِكِ سَبِيلِ فِعْلًا

وَالْبَالِدُورِ أَحْكَمَ لِغَيْرِ مَا ذُكِرَ وَ لَا تَقَسَّ عَلَى الذِّي مِنْهُ أُثِرَ

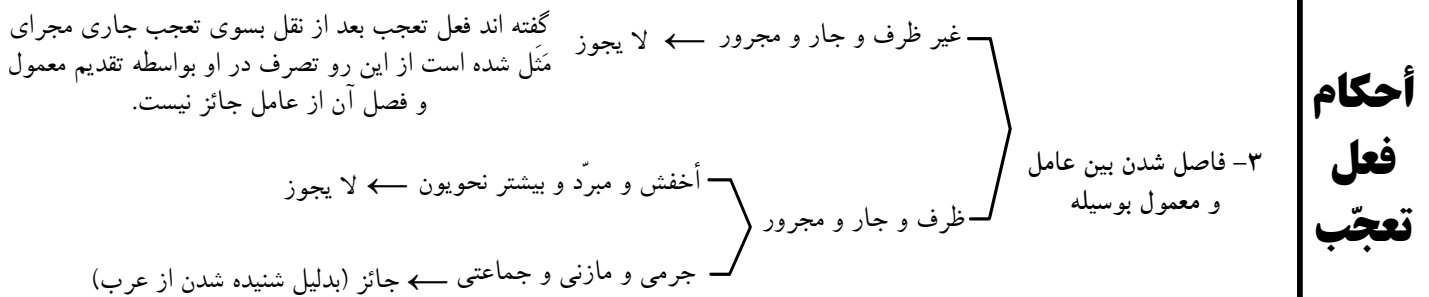

وَأَشَدُّ أَوْ أَشَدَّ أَوْ شَبِيهَهُمَا يَخْلَفُ مَا بَعْضَ الشُّرُوطِ عَدَمًا
وَمَصْدَرُ الْعَادِمِ بَعْدُ يَنْتَصِبُ وَبَعْدَ أَفْعَلٍ جَرُّهُ بِالْبَاءِ يَجِبُ

این الناظم به «ما أَفْجَعَ مَوْتَهُ» مثال زده که ابن هشام گفته لا يَتَعَجَّبُ مِنْهُ الْبَنَةُ. (لازم به ذکر است که در این مثال از فجیع بودن تعجب شده نه از موت)

- ۱- غیر متصرف می باشد → و فِي كِلَا الْفَعْلَيْنِ قِدَمًا لَزِمًا مَنَعُ تَصَرُّفٍ بِحَكْمِ حُتْمَا
- ۲- تقدیم معمول بر فعل جائز نمی باشد → وَ فِعْلٌ هَذَا الْبَابِ لَنْ يُقَدَّمَ مَعْمُولُهُ وَ وَصَلَهُ بِهِ الزَّمَا

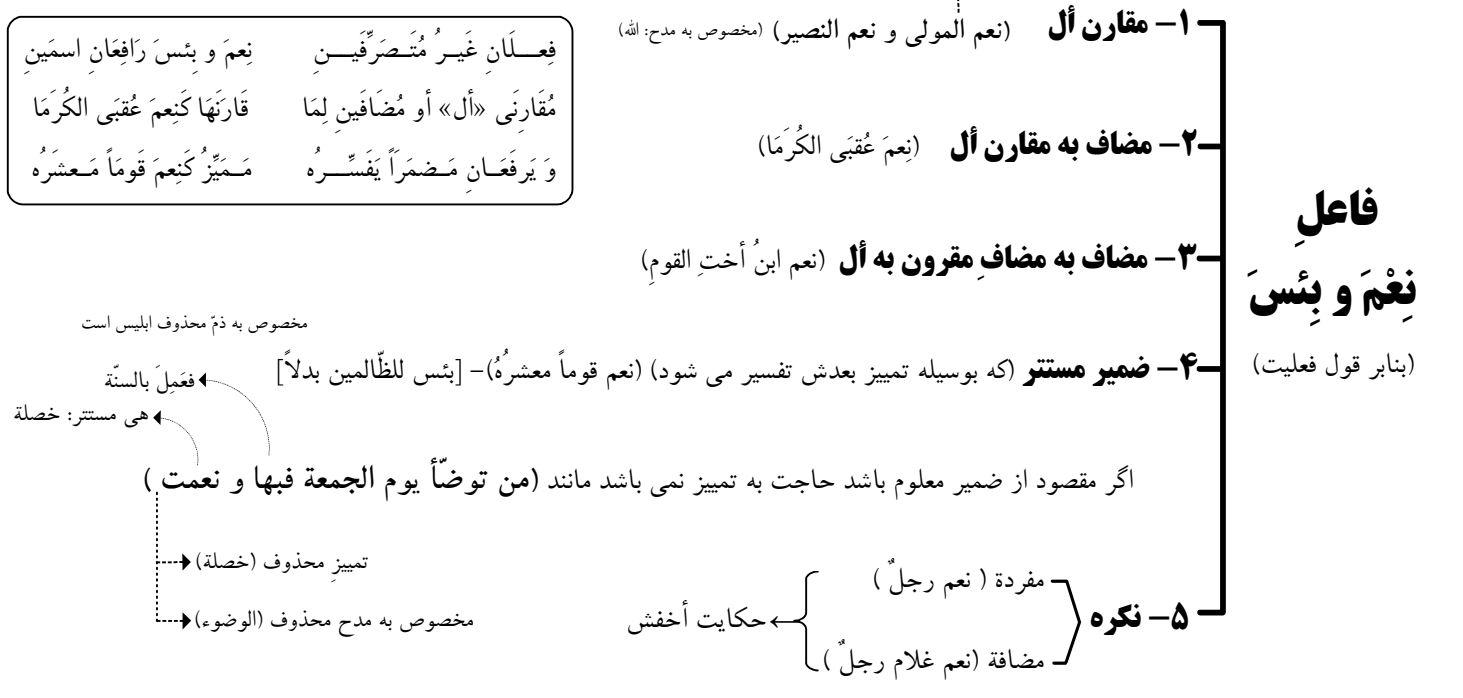
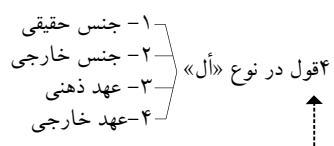
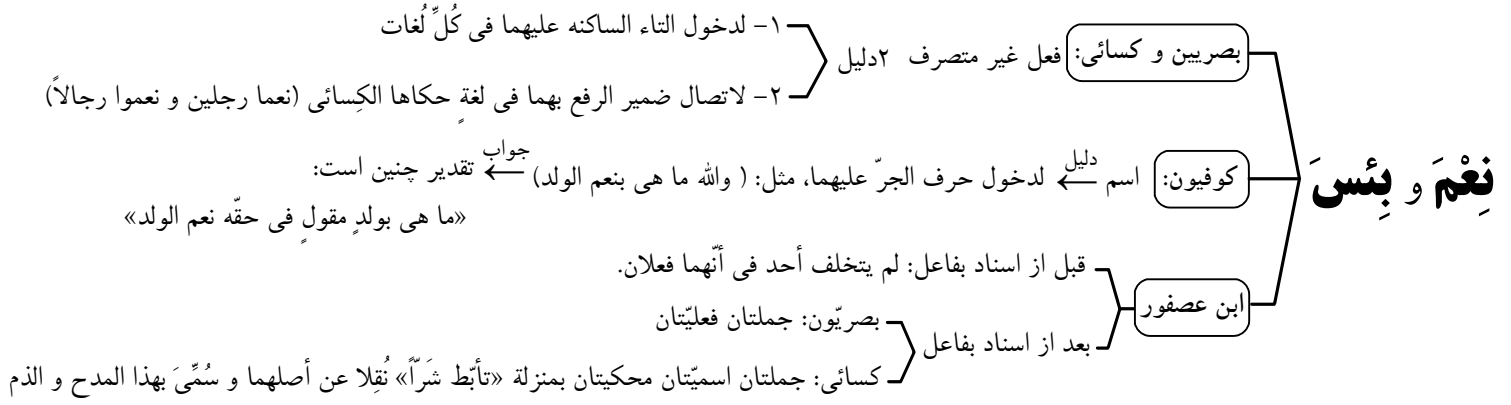
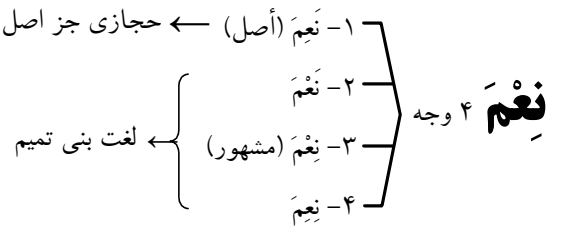
وَ فَصْلُهُ بِظَرْفٍ أَوْ بِحَرْفٍ جَرٍّ مُسْتَعْمَلٌ وَ الْخُلْفُ فِي ذَاكَ اسْتَقْرَرَّ

۴- فصل بین «ما» و «فعل تعجب» بیشتر نحاة قائل به جواز شده اند، مانند: (ما كان أحسن زیداً) و در باب افعال ناقصه مذکور است که زیادی کان بین ما و فعل تعجب مطرود است. بوسیله «کان»

۵- در عین الفعل صیغه تعجب قاعده اعلال جاری نمی شود، مانند: (ما أقومَ زیداً) (أقومُ بزید) (صرف ساده)

۶- در «أفعل به» قاعده ادغام جاری نمی شود، مانند: (أعزز بزید) (صرف ساده)

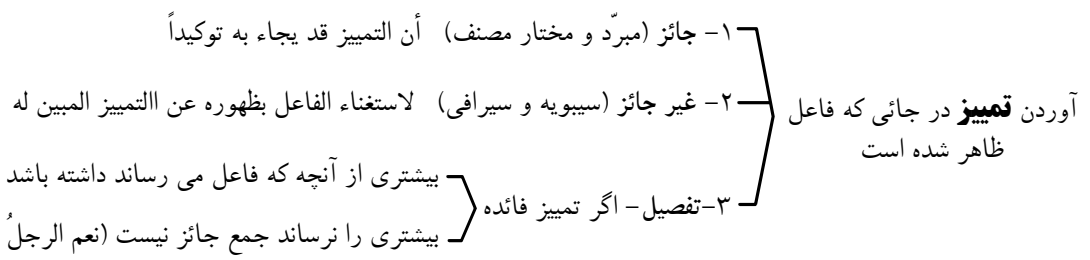

مخصوص به ذم محذوف ابليس است

تمییز محذوف (خصله) مخصوص به مدح محذوف (الوضوء)

اگر مقصود از ضمیر معلوم باشد حاجت به تمییز نمی باشد مانند (من تَوْضاً يَوْمَ الْجُمُعَةِ فِيهَا وَ نِعْمَتٌ)

تمییز محذوف (خصله) مخصوص به مدح محذوف (الوضوء)

وَ جَمَعُ تَمْيِيزٍ وَ فَاعِلٍ ظَهَرَ فِيهِ خِلَافٌ عَنْهُمْ قَدْ اشْتَهَرَ

- ۲ قول درباره «ما»
- ۱- فاعل (معرفه تامه) و مخصوص محذوف ← تقدیر: نعم الشيءُ الدقُّ
- ۲- تمییز (نکره تامه) و مخصوص محذوف ← تقدیر: نعم شيئاً الدقُّ

بعد از «ما» چیزی نیاید (دَقَّتْهُ دَقًّا نَعِمًا)

- ۱- فاعل (معرفه تامه) [إِنْ تَبَدُّوا الصَّدَقَاتَ فَنِعِمَّا هِيَ] فنعيم الشيءُ إبدائها
- ۲- تمییز (نکره تامه) [إِنْ تَبَدُّوا الصَّدَقَاتَ فَنِعِمَّا هِيَ] فنعيم شيئاً هي
- ۳- مرکبه مع الفعل قبلتها تركيب «ذا» مع «حب» فلا موضع لها و ما بعدها فاعل (فراء)

نِعْمَ + مَا

وَمَا مُمَيِّزٌ وَقِيلَ فَاعِلٌ فِي نَحْوِ «نِعْمَ مَا يَقُولُ الْفَاضِلُ»

- ۱- نکره موصوفه بالفعل بعدها و المخصوص محذوف (زمخشری و کبیر متأخرین)
- ۲- نکره تامه و الفعل بعدها صفة لمخصوص محذوف
- ۳- نکره تامه و المخصوص ما أخرى موصولة و الفعل صلة لما الموصولة المحذوفة

۱- تمییز
۳ قول درباره
نوع «ما»

- ۱- معرفه تامه و الفعل بعدها صفة لمحذوف (سبويه و ابن خروف)
- ۲- موصولة و الفعل صلتها و المخصوص محذوف
- ۳- موصولة و الفعل صلتها مكنتف بها و وصلتها عن المخصوص
- ۴- مصدریه سادّة وصلتها لاشتمالها على المسند و المسند اليه مسدّ الفاعل و الاسم المخصوص جميعاً
- ۵- موصوفه و المخصوص محذوف

۲- فاعل
۵ قول درباره
نوع «ما»

+ جمله

«نِعْمَ مَا يَقُولُ الْفَاضِلُ»
۴ قول درباره نقش «ما»

۳- مخصوص: أنها موصولة و الفاعل مستتر و ما أخرى محذوفة هي التمييز

۴- كافة: إن كَفَّتْ عن العمل كما كَفَّتْ «قل» و «طال» عنه فصارت تدخل على الجملة الفعلية

- ۱- مبتدا و جمله ما قبل خبر
- ۲- خبر برای مبتدای محذوف (بنا بر اینکه جمله (هو زيد) جمله مستأنفه و جواب سؤال مقدر باشد.)
- ۳- مبتدا و خبر محذوف (بتقدیر نعم الرجل زيد الممدوح) [ابن عصفور]
- ۴- بدل از فاعل

مخصوص به مدح یا ذم

مخصوص مقدم شود (العلمُ نعم المُقْتَنَى و المُقْتَنَى)
لازم است بعد از نعم و فاعل ذکر شود
کلامی که مُشعرٌ بمخصوص است مقدم شود [إِنَّا وَجَّهَ نَاهُ صَابِرًا نِعْمَ الْعَبْدُ]

وَيُذَكِّرُ الْمَخْصُوصُ بَعْدَ مُبْتَدَا أَوْ خَبَرِ اسْمٍ لَيْسَ يَبْدُو أَبْدَا
وَإِنْ يُقَدِّمُ مُشْعِرٌ بِهِ كَفَى كَالْعِلْمِ نِعْمَ الْمُقْتَنَى وَ الْمُقْتَنَى

- حَبْدًا** ۳ قول
- ۱- حَبَّ فَعْلٍ، ذَا فَاعِلٍ، زَيْدٌ مَخْصُوصٌ (سببویه و مختار مصنف)
 - ۲- مجموع اسم (مبتدا)، ما بعد خبر (مبرد، ابن السراج، ابن عصفور)
 - ۳- مجموع فعل، ما بعد فاعل (ابن درستویه) ← ابن عقیل گفته: هذا أضعف المذاهب

مصنف: فهو يضاهي المثلا (حَبْدًا زَيْدٌ مانند مَثَلٌ است آنطوریکه (الأمثال لا تتغیّر و لا تتبدّل) حَبْدًا نیز تغییر نمی کند.

- با تغییر مخصوص، «ذا» تغییر نمی کند، مانند صورتیکه فاعل نعم و بئس ضمیر باشد
- ابن کیسان: أن المشار إليه بذًا مفرد مضاف إلى المخصوص حَبْدًا حَسَنًا مثلاً
 - ۱- دلیلی بر این ادعا وجود ندارد (شرح اشمونی ج ۳ ص ۴۱)
 - حَذَفٌ و أُقِيمَ هُوَ مَقَامَهُ فَتَقْدِيرُ حَبْدًا هُنْدٌ: حَبْدًا حَسَنًا مثلاً
 - ۲- این مصدر و مفرد مضاف به مخصوص در هیچ کلامی ظاهر نشده (ابن عَلَج)
- ابوعلی فارسی: ذَا جِنْسٍ شَامِلٍ شَائِعٍ اسْتِ از این رو افراد او واجب شده مانند فاعل نعم در صورتیکه ضمیر باشد از این رو با تمییز آورده می شود چون (حَبْدًا زَيْدٌ رَجُلًا)

- تقدیم مخصوص در
- نعم ← جائز
 - حَبْدًا ← لا یجوز ۲ دلیل
 - ۱- لمضاهاته للمثل
 - ۲- لئلا يتوهم أن في حَبَّ ضميراً و ذَا مفعول (با بشاذ)
- این توهّم در مانند حَبْدًا الزیدان و حَبْدًا الزیدون و حَبْدًا هند جاری نیست.

- حَبَّ + سوی ذَا
- ۱- رفع (حَبَّ الرَّجُلُ زَيْدٌ)
 - ۲- جرّ بیاء زائده (و حَبَّ بِهَا مَقْتُولَةٌ حِينَ تُقْتَلُ)

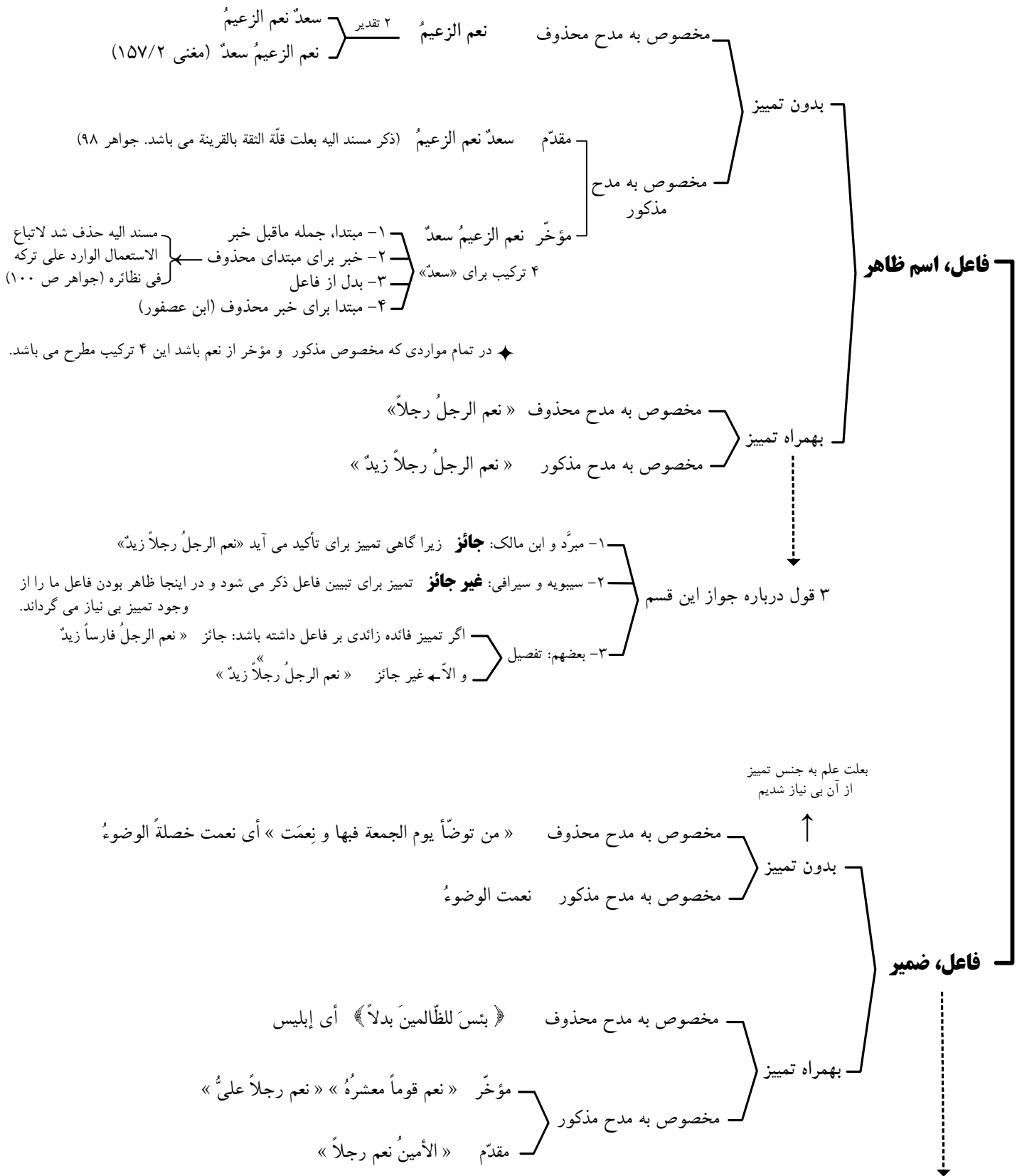
- اگر حَبَّ بِالْفِظِ ذَا
- بباید فتح حاء واجب (اگر ترکیب حقیقی و غیر اعتباری باشد زیرا ترکیب ثقیل است)
 - نیاید ۲ وجه
 - ۱- فتح (اندک) (فَحَبْدًا رَبًّا و حَبَّ دِينًا)
 - ۲- ضم (کثیر) (و حَبَّ بِهَا مَقْتُولَةٌ حِينَ تُقْتَلُ)

- اسم منصوب قبل یا بعد از حَبْدًا ۴ قول
- ۱- حال
 - ۲- تمییز
 - ۳- اگر مشتق باشد حال و اگر جامد باشد تمییز
 - ۴- اگر جامد باشد تمییز و اگر مشتق باشد اگر مدح مقید به او
- است ← حال (یا حَبْدًا الْمَالُ مَبْذُولًا بِلَا صَرْفٍ)
- نیست ← تمییز (حَبْدًا رَاكِبًا زَيْدٌ)
- حَالٌ یَا تَمَیِیْزُ بَرَاءِ فَاعِلٍ نَهْ مَخْصُوصٌ

باب نعم

ساختار های مختلف نعم

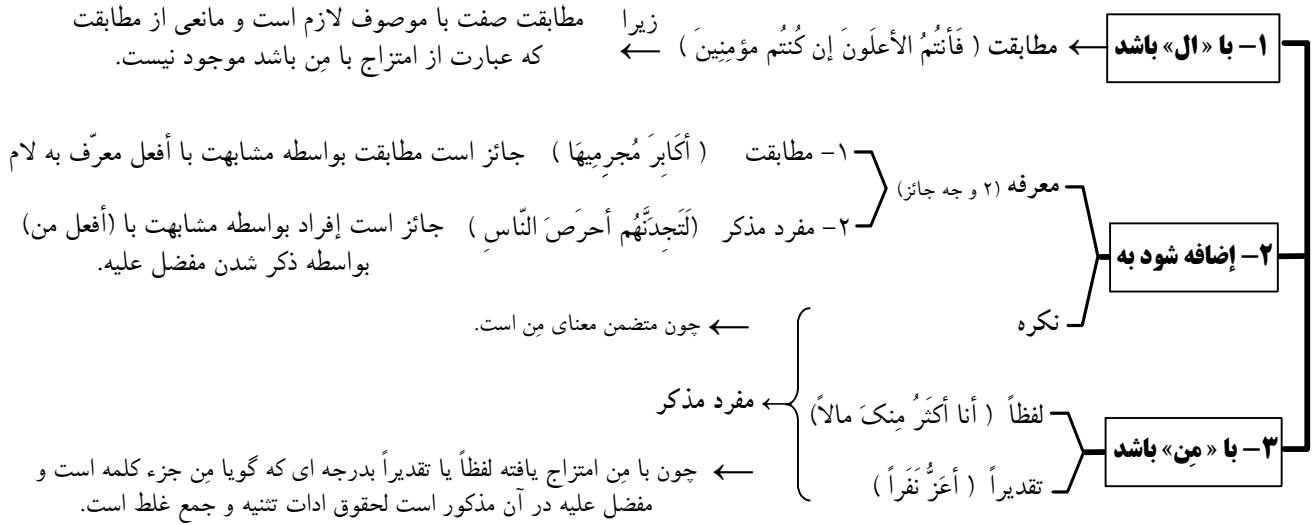

اینجا یکی از موارد جواز تأخر مرجع ضمیر لفظاً و رتبه می باشد و غرض از تقدیم ضمیر تمکین و تثبیت ما بعد از ضمیر در نفس سامع می باشد زیرا جهل ابتدائی موجب تشویق به شنیدن مابعد می شود. (جواهر ۱۰۵)

گاهی بر سر مخصوص به مدح، «کان» می آید مانند: «نعم رجلاً کان زیداً» معنی ۷۹/۲

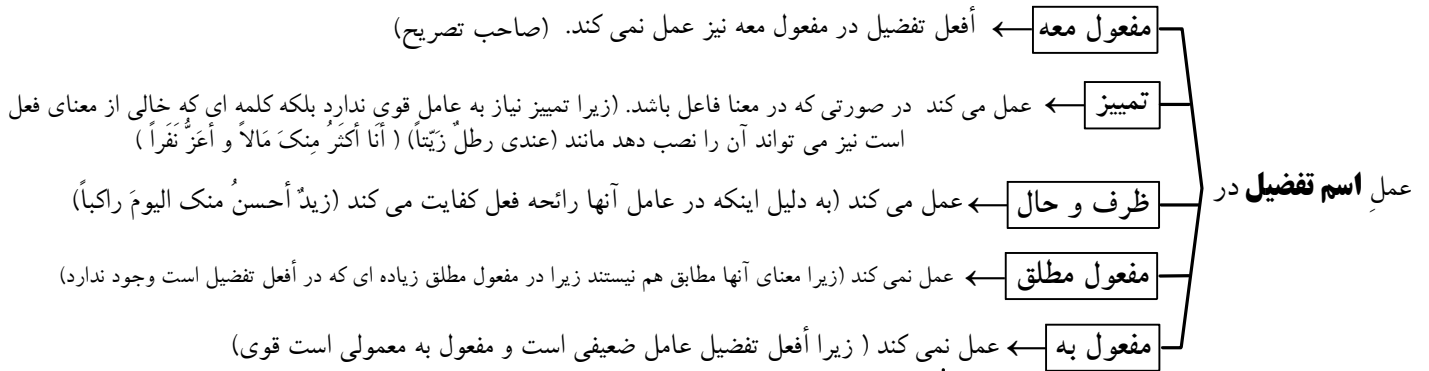
وَأَفْعَلُ التَّفْضِيلِ صَلَهِ أَبَدًا تَقْدِيرًا أَوْ لَفْظًا بِمَنْ إِنْ جُرْدًا
وَإِنْ لِمَنْكُورٍ يُضَفُّ أَوْ جُرْدًا الزَّمْ تَذْكِيرًا وَأَنْ يُوحَّدَا
وَ تَلَوْ «أَل» طَبِيقٌ وَمَا لِمَعْرِفَةِ أُضِيفَ ذُو وَجْهَيْنِ عَنِ ذِي مَعْرِفَةِ

أفعل تفضيل

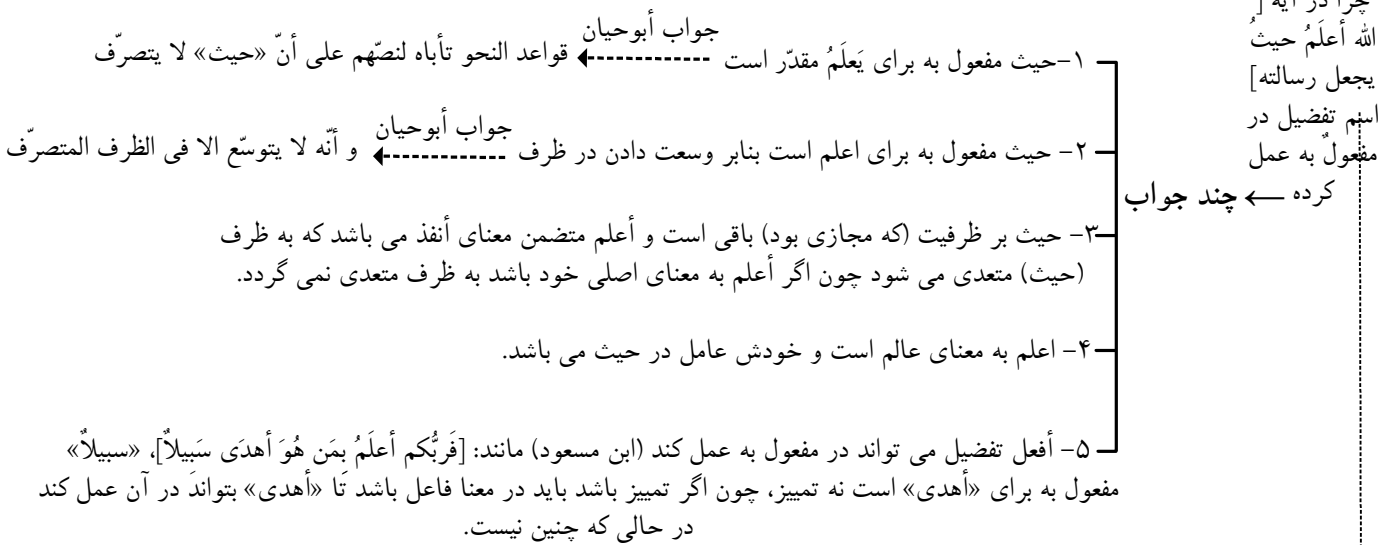

أفعل تفضيل به فاعل

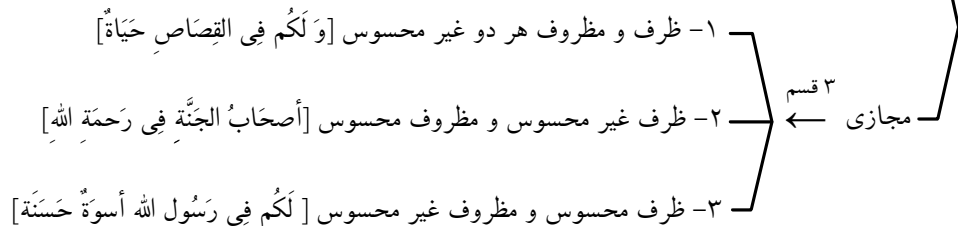
اشکال:

در آیه فوق، «حیث» نمی تواند «ظرف» باشد زیرا معنی می شود: «خداوند در آن مکان می داند چیزی را» و این معنا غلط است زیرا اولاً خداوند مکانی ندارد و ثانیاً مفهوم و دلالت التزامی آیه اینگونه می شود که خداوند در غیر آن مکانی که در رسالت خود را در آن قرار می دهد اعلم نیست و علاوه بر آن مراد دانستن ذات مکان است نه شیء واقع در مکان

حقیقی ← چیزی که مظلوف امر محسوس باشد (زیدٌ فی المسجد)

ظرفیت

اتساع در ظروف: آن است که ظرف منصوب به تقدیر «فی» را بدون تقدیر گرفتن آن، منصوب نمائیم، همانند مفعول به بودن حیث که اگرچه ظرف است و باید به تقدیر فی منصوب شود ولی آن را بدون تقدیر فی به واسیله اعلم بنا بر مفعول به بودن نصب می دهیم.

جنس (یعنی کلمه «تابع» جنس تعریف نعت می باشد که اُغیار را نیز داخل تعریف می کند. و به وسیله فصل یعنی کلمه «مُتِمُّ» اُغیار از تعریف خارج می شوند.)

البته صاحب بدیع اجازه داده در صورتی که نعت برای متنی یا مجموع باشد و یکی از موصوف ها مقدم باشد، نعت بر منعوتش مقدم شود، مانند: (قام زیدُ العاقلان و عمرو)

عطف النسق (عطف البدل) ← فصل مُخْرِجُ

یعنی کلمه «مُتِمُّ» فصل برای تعریف نعت می باشد که بدل و عطف نسق را از مفهوم کلی «تابع» خارج می کند. (علت خارج کردن این است که آن دو برای ایضاح و تخصیص وضع نشده اند تا مکمل باشند و اگر گاهی بدل ایضاح مبدل منه می کند عرضی است.)

وَسْم: علامت
یعنی نعت، تابعی است که برای مخاطب، تمام و کامل می کند معنای موصوف را بوسیله علامتی (وَسْم) که در موصوف موجود می باشد. مثلاً در رجل کریم، کلمه «کریم» در ذهن شنونده معنای رجل را کامل می کند بوسیله علامتی (کَرَم) که در رجل می باشد.

چون این دو دلالت بر معنایی که در متبوع یا متعلق او باشد ندارند چون در عطف بیان دومی عین اولی است و در تاکید نیز دومی نفس اولی و خود اوست نه به معنای او

فصل مُخْرِجُ (التأكيد البيان)

نعت حقیقی: تابع مُتِمُّ مَا سَبَقَ بَوَسْمِهِ یعنی تابعی که بواسطه علامتی که در ماسبق (موصوف) می باشد او را کامل می کند. رأیتُ زیدُ الکریمُ

سببی: تابع مُتِمُّ مَا سَبَقَ بَوَسْمِ مَا بِهِ اَعْتَلَقَ یعنی تابعی که بواسطه علامتی که در یکی از متعلقات و مرتبطات ماسبق می باشد او را تکمیل می کند. مانند: رأیتُ زیدُ الکریمُ انبها دیدم زیدی را که پسرش کریم است. (در اینجا کَرَم، علامت برای یکی از متعلقات مرد یعنی پسر او می باشد نه برای خودش).

قول مصنف (متم ما سبق) شامل می شود

- ۱- مَا يُخَصِّصُهُ [فَتَحْرِيرُ رَقَبَةٍ مُؤْمِنَةٍ] تخصیص: تقلیل اشتراک که در نکرات واقع می شود
- ۲- مَا يُوَضِّحُهُ (مررتُ بزیدِ الکاتبِ) توضیح: رفع احتمالی که به سبب تعدد وضع در معارف حاصل است.

ده چیز به این دو ملحق می شوند

- ۱- مَا يَمْدَحُهُ (الْحَمْدُ لِلَّهِ رَبِّ الْعَالَمِينَ)
- ۲- مَا يَذَمُّهُ (أَعُوذُ بِاللَّهِ مِنَ الشَّيْطَانِ الرَّجِيمِ)
- ۳- مَا يُرْحَمُ عَلَيْهِ اللَّهُ أَنَا عَبْدُكَ الْمَسْكِينُ
- ۴- مَا يُؤَكِّدُهُ (لَا تَتَّخِذُوا إِلَهَيْنِ اثْنَيْنِ)
- ۵- تَعْمِيم (یرزق الله عباده الطائعين و العاصين)
- ۶- إِبْهَام (تَصَدَّقَتْ بِصَدَقَةٍ كَثِيرَةٍ أَوْ قَلِيلَةٍ) ← در صورتی که متکلم مقدار صدقه را می داند ولی به دلایلی آن را سر بسته بیان می کند.
- ۷- شَكَّ (همان مثال بالا با این تفاوت که در شک متکلم خودش هم مقدار صدقه را نمی داند)
- ۸- تَفْصِيل (مررت برجلین عربی و عجمی)
- ۹- اِعْلَامُ بِه مَخَاطَبُ كِه مِتْكَلْم مَنَعُوت رَا مِی شَنَاسَد
- ۱۰- رَفَعَتْ مَعْنَا صِفَتِ [النَّبِيِّينَ الَّذِينَ أَسْلَمُوا] این صفت برای بان عظمت قدر اسلام آمده است.

این موارد در کتاب ذکر نشده است.

مراد از صاحب کسی است که باو بستگی دارد چه بطریق صدور(ضارب) چه بطریق وقوع (مضروب)

به خلاف اسم زمان و مکان و آلت، که اگرچه مشتق صرفی هستند یعنی از چیز دیگری گرفته شده اند اما مشتق نحوی نمی باشند و تعریف مذکور بر آنها صدق نمی کند.

به تأویل «الحاضر»

- ۱- أسماء اشاره غیر مکانی (مررتُ بالرجل هذا)
- ۲- ذُو بِه مَعْنَا صَاحِب (و ذُو مَوْصُولَه از باب شباهت لفظی به او و مثل او سایر موصولاتی که با همزه وصل شروع می شوند.)
- ۳- اِسْم دَارَا یَاء نَسْبِت
- ۴- صِیغَه هَا ی نَسْبِت (رجلٌ تَمَارٌ)

صفت

- ۱- مشتق ← ما دلّ علی حدث و صاحبه
- ۲- شبه مشتق ← اسم جامدی که دلالت بر معنی می کند
- ۳- جمله ← باید خبریه باشد - دارای رابط ضمیر باشد - موصوف باید نکره باشد
- ۴- مصدر ← واجب است افراد و تذكیر - ثلاثی بودن - میمی نبودن

وَأَنْعَتٍ بِمُشْتَقِّ كَصَعْبٍ وَدَرَبٍ وَ شَبِيهِهِ كَذَا وَ ذِي وَ الْمُتَنَسِّبِ

جرّ: کشیدن (و أَلْقَى الْأَلْوَاحَ وَ أَخَذَ بِرَأْسِ أَخِيهِ يَجْرُهُ إِلَيْهِ) أعراف ۱۵۰

وجه تسمیه حروف جرّ: بدلیل اینکه این حروف معانی افعال را به سوی اسم مابعد می کشانند. یا برای اینکه اثر اینها در اسم مابعد جرّ است.

هم معنای با «خُذْ»: ۱- اسم فعل (إليكة، عندك، دونك، لديك، ها، هاك) ۲- فعل غیر متصرف (هَاء)

عُقَيْل و هُدَيْل: اسم دو قبیله از عرب نَزْر: قلیل

شعر شماره ۱۷۷:

لَئِنْ كَانَ مِنْ جِنِّ لِأَبْرَحَ طَارِقًا وَ إِنْ يَكُ إِنْسًا مَا كَهَا الْإِنْسُ يَفْعَلُ (شاعر: شنفری الأزدی)

ما: نافیه ضمیر «ها» در «كَهَا» به «الْفَعْلَةُ الَّتِي فَعَلَ» بازمی گردد.

أَبْرَحَ: جاء بالبرح: الشدة (آمد با شدت) الطارق: من الطروق: الإتيان بالليل (آمدن در شب) الإنسان: انسان

هر آینه اگر بوده باشد آن شخص از طایفه جنّ هر آینه به شدت درآمده بود در وقت شب و اگر بود آنشخص از انسان، نمی کند انسان کاریرا مثلاً آن کار.

شعر شماره ۱۷۸:

فَلَا تَرَى بَعْلًا وَ لَا خَلَاتِلًا كَهْ وَ لَا كَهْنًا إِلَّا حَاطِلًا (شاعر: رؤبه بن العجاج - وصف می کند حمار وحشی را که نسبت به همسرش

دارای کمال غیرت می باشد)

كَهْ: مانند حمار وحشی كَهْنٌ: مانند أنثیات من الحمار حاطلاً: مستثنی از بعل

بعل: زوج یُلْفَى: یُوجَدُ (یافت می شوند) الفَتَى: الشاب - السَّخَى

پس قسم به خدا که باقی نمی ماند مردمان جوان حتی تو ای پسر اُبی زیاد یا پس قسم به خدا که یافت نمی شوند مردمان صاحب سخاوت سواي

تو ای پسر اُبی زیاد.

ترجمه لغات:

لَنْ تَنَالُوا: نمی رسید، نائل نمی شوید بَرٌّ: نیکی بَعْضٌ: بعضیت را بفهمان بَيْنٌ: بیان جنس شیء مبهم کن.

رِجْسٌ: شیء پلید أوثان: جمع وثن: بُت (وثن به معنای ثَبَت می باشد و بتها را وثن گفته اند برای ثابت بودن آنها در بیوت عبادت) أَسْرَى:

سیر داد در شب تقوی: از وقایه به معنای حفظ کردن یعنی محافظت خود از گناه (انجام واجبات و تر محرمات) أُسِّسَ: تأسیس شد باغ:

تجاوزگر مَفَرَّ: مکان فرار

مَطَرٌ: باران

شعر شماره ۱۷۸:

يَظِلُّ بِهَ الْجَرَبَاءُ يَمْتَلُّ قَائِمًا وَ يَكْتُرُ فِيهِ مِنْ حَنِينِ الْأَبَاعِرِ (شاعر مشخص نمی باشد)

باء به معنای فی «يَمْتَلُّ» خبر برای «يَظِلُّ» قائماً: حال

يَظِلُّ: يَصِيرُ (می شود) الجرباء: آفتاب پرست يَمْتَلُّ: راست می ایستد حَنِينٌ: صوت و صیحه الأباعر: جمع أبعرة جمع بعير

در آن روز حرباء راست می ایستد (به خاطر طلب حرارت خورشید) و حال آنکه بسیار می باشد در آن روز صدا و صیحه کردن شتران (از شدت

گرمی آن روز)

ترجمه لغات: مَطَّلَعٌ: طلوع کردن (مصدر میمی) سَقَنَاهُ: می رانیم، سوق می دهیم. البارحة: شب گذشته

فَلَيْتَ لِي بِهِمْ قَوْمًا إِذَا رَكِبُوا شَتُّوا الْإِغَارَةَ فُرْسَانًا وَرُكْبَانًا شاعر: قریط بن انیف از قبیله بنی العنبر از شعرای جاهلی در ذم قوم خود که هنگام غارت شتران او توسط فردی از قبیله بنی شیبان او را یاری نکردند.

شَتُّوا: متفرق می شدند (در یک روایت: شَدَّوا: حمله می کردند) الْإِغَارَةُ: غارت کردن فُرْسَان: جمع فارس: اسب سوار رُكْبَان: جمع راک به معنای اسب سوار یا شتر سوار، در اینجا مراد شترسوار است به قرینه فرساناً پس ای کاش برای من بدل از آنان (قوم شاعر) قوم و قبیله ای بود که این چنین صفت داشتند که اگر سوار بر مرکبهای خود می شدند به جهت غارت کردن در حالی که اسب سواران و شتر سواران بودند.

ترجمه لغات:

قَفِي: تَبِعَ مُلْك: ولاية التصرف ملك: اسم لما تحت التصرف السَّج: زين

الدَّابَّة: در لغت به معنای جنبنده هر چه باشد (و اللهُ خَلَقَ كُلَّ دَابَّةٍ مِنْ مَاءٍ) و در عُرف عام به معنای چهارپا و در عرف خاص اسب و در این مقام اسب مراد است به قرینه سرج. هَب: ببخش، هبه کن

وَإِنِّي لَتَعْرُونِي لِذِكْرِكِ هِزَّةٌ كَمَا انْتَفَضَ الْعَصْفُورُ بَلَلَهُ الْقَطْرُ شاعر: ابي صخر هذلي من شعراء الدولة الأموية جمله « بَلَلَهُ الْقَطْرُ » حال برای العصفور تَعْرُو: فرامی گیرد هِزَّة: النشاط و الإرتياح انتَفَضَ: خود را تکان داد تا آب یا خاک و مانند آن را از خودش برطرف کند. بَلَّلَ: خیس کرده است. قَطْر: باران و همانا فرامیگیرد مرا به علت یاد کردن تو، نشاط و لرزشی همانند لرزش گنجشک در حالی که تر کرده باشد او را باران. (شاهد مثال درسیوطی: باب حروف جرّ و مفعول له (ظاهر شدن لام در مفعول له که لذکراک باشد به جهت عدم اتحاد فاعل او با فاعل تعرونی.)

فَلَا وَ اللهُ لَا يُلْفَى لِمَا بِي وَ لَا لِمَا بِهِمْ أَبَدًا دَوَاءً شاعر: مسلم بن معبد الأسدی لَا يُلْفَى: لَا يُوجَدُ قسم به خدا که یافت نمی شود از برای آنچه درد می خورد که در این جماعت است هرگز دوائی.

ترجمه لغات:

هُود: رجوع و توبه کردن هَادَ وَ تَهَوَّدَ: به دین یهودیت داخل شد.

هِرَّة: گربه عَيْن: چشمه الفُلک: کشتی عَنَى: قَصَدَ فَطَنَ: زیرک و باهوش است.

تعدیه: (۲ معنی دارد) ۱- قرار دادن فاعل را مفعول (از خصائص باء) ۲- رساندن معنای فعل یا شبه فعل به اسم مجرور (به چنین مجروری در فارسی متمم گفته می شود نه مفعول به)

إلصاق: چسباندن و اتصال دادن (نُسَبِحُ بِحَمْدِكَ) تسبیح می کنیم تو را به همراه حمد کردن تو. (تسبیح به معنای پاک دانستن حق از نقائص و حمد اثبات کردن فضائل و محامد برای اوست)

مجاوزت: گذر کردن شیئی از شیء دیگر (رمیتُ السهمِ عن القوس) یعنی متجاوز القوس مجاوزت بر ۳ قسم است:

- ۱- زائل شدن از شیئی و وصول به شیئی دیگر (رمیتُ السهمِ عن القوس) یعنی (رمیت عن القوس إلى الصيد)
 - ۲- صرف وصول بشیء است (أخذتُ عنه العلم) ۳- صرف زوال از شیء است (أدیتُ عنه الدین)
- طَبَّقَ: حالت (لَتَرَكِبَنَّ طَبَقًا عَنْ طَبَقٍ) یعنی هر آینه و حتماً بر می نشینید و سوار می شوید حالی را پس از حالی.

شعر شماره ۱۸۴:

إِذَا رَضِيَتْ عَلَيَّ بَنُو قَشِيرٍ لَعَمْرُ اللَّهِ أَعَجِبَنِي رِضَاهَا (قول قحیف عقیلی در مدح حکیم بن مسیب)
عَلَيَّ أَيُّ: عَنِّي لعمر الله : جمله معترضه (قسمی : خبر محذوف)

اگر زمانی راضی شوند از من بنو قشیر - قسم به عمر و حیات جاویدان ذات اقدس - که مرا به تعجب می اندازد رضایت بنو قشیر.

شعر شماره ۱۸۵:

لَا أِبْنَ عَمِّكَ لَا أَفْضَلْتَ فِي حَسَبٍ عَنِّي وَلَا أَنْتَ دِيَانِي فُتْخَزُونِي شاعر: ذی الأصبع ، او در این شعر به پسر عموی خود خطاب می کند.

لاه: در اصل لله بوده که ۲ لام از او حذف شده است. - در عبارت کلمه «دَرَّ: خیر» حذف شده است (للهِ دَرُّ ابْنِ عَمِّكَ) عبارت لله دَرُّه را در مقام تعجب به کار می برند. دِيَان: مالک و آمر و حاکم فتخزونی: سیاست کنی مرا

از برای خداست خیر و خوبی پسر عموی تو (یعنی خود شاعر) زیادتی نداری در حسب بر من و نیستی تو مالک آمر من و حکم کننده بر من پس سیاست کنی مرا.

شعر شماره ۱۸۶:

أَبْدَأُ كَالْفِرَاءِ فَوْقَ ذُرَاهَا حِينَ يَطْوِي الْمَسَامِعَ الصَّرَارَ (لم يسم قائله)

الفراء: جمع فری: گوره خر ذری: جمع ذروة: بالای شیء بطوی: درهم پیچید صرار: جیرجیرک

آنمرد همیشه مانند گوره خر در بالای بلندبهای آنکوههاست هنگامی که در هم پیچد (و بلرزد) گوشها را جیرجیرک. (یعنی آن مرد از ترس دشمنانش همیشه شبها را بالای کوه و دور از خانه به سر می برد) (حین یطوی المسامع الصرار: یعنی هنگام شب)

شعر شماره ۱۸۷:

أُتْنَتَهُونَ وَ لَنْ يَنْهَى ذُوِي شَطَطٍ كَالطَّعْنِ يَذْهَبُ فِيهِ الزَّيْتُ وَ الْفُتْلُ (شاعر: أعشى)

أ: استفهام انکاری تنتهون: قبول می کنید نهی را شَطَطُ: ظلم الطعن: مراد زخم نیزه الزيت: روغن

زیتون الفتل: جمع فتيلة (با آن زخمها را مداوا می کردند)

آیا نهی را قبول می کنید (و از ظلم دست بر می دارید) در حالی که هرگز باز نمی دارد صاحبان ظلم را (از ظلم کردن) چیزی مثل زخم نیزه که داخل شود در او روغن زیتون و فتيله ها.

شعر شماره ۱۸۸:

وَ لَعِبْتُ طَيْرٌ بِهِمْ أَبَابِيلُ فَصَيَّرُوا مِثْلَ كَعَصْفٍ مَأْكُولٍ (لرؤبة که هجو می کند با این شعر قومی را)

أبابیل: بدل برای طیر بازی کرد با ایشان مرغانی که آبابیل می باشند پس گردانیده شدند مثل کسانی که مانند برگ خورده شده بودند. (کسانی

که مانند برگ خورده شده بودند: سپاه ابرهه) (شاعر می گوید این قوم شبیه سپاه ابرهه گردیده و سپاه ابرهه مثل برگ خورده شده گردیده بودند).

شعر شماره ۱۸۹:

بَكَ اللُّقُوءِ الشَّعْوَاءِ جُلْتُ فَلَمْ أَكُنْ لِأَوْلَعٍ إِلَّا بِالْكَمِيِّ الْمُقَنَّعِ (شاعر مشخص نیست)

لام در لَوْلَعٍ: لام جحود لَوْلَعٍ = لَأَنْ أَوْلَعٍ (أَنْ مَقْدَرٌ)

لُقُوءٌ: عقاب شَعْوَاءٌ: منقار کج جُلْتُ: من الجَوْلَانِ به معنی چرخیدن

أَوْلَعٍ: مورد وَّلَعٌ و حرص واقع شده باشم كَمِيٌّ: پهلوان کامل یراق و مسلح مُقَنَّعٌ: کسی که کلاه خود بر سر دارد

به مثل عقاب منقار کج جولان کردم پس نبودم که حریص گردانیده شده باشم مگر به وسیله‌ی کسی که پهلوان کاملاً مسلح باشد که بر سرش کلاه

خود داشته باشد (منظور شاعر این است که کسی جرأت مقابله با او را نداشت مگر کمی مقنّع)

شعر شماره ۱۹۰:

فَلَقْتُ لِلرَّكْبِ لَمَّا إِنْ عَلَا هَمْ مِنْ عَنِ يَمِينِ الْحَبِيَّتَا نَظْرَةً قَبْلُ

مفعول قَلْتُ بیت بعد است (أَلْمَحَّةُ مِنْ سَنَا بَرَقَ رَأَى بَصْرِي / أَمْ وَجْهٌ غَالِيَةٌ اخْتَالَتْ بِهَا الْكَلِيلُ)

إِنْ: زائده نظرةٌ: فاعل علا رَكْبٌ: شتر سواران حَبِيَّتَا: موضعی در شام قَبْلُ: نگاه اول

پس گفتم به شترسواران زمانی که بلند مرتبه کرده بود ایشان را از جانب راست حَبِيَّتَا، یک نگاه کردنی که این صفت داشت در مرتبه‌ی اول بود که

آیا درخشیدنی از روشنایی برق را دیده است چشم من یا روی غالیه را در حالتی که افتخار می‌کند به سبب او پرده‌های نازکی که جهت دفع پشه

تعبیه کرده‌اند.

شعر شماره ۱۹۱:

عَدَّتْ مِنْ عَلَيْهِ بَعْدَ مَا تَمَّ ظِمُّوْهَا تَصِيلٌ وَ عَنِ قَيْضٍ بَيِّنَاءٌ مُجْهَلٌ

لمزاحم بن عمرة العقيلي که تشبیه می‌کند شتر خود را به كُدْرِيَّةٍ یعنی قِطَاة (مرغ سنگ‌خوار) که پرنده‌ای است بسیار سریع که شب برای جمع

کردن غذا از لانه خارج می‌شود. عَدَّتْ أَي كَدْرِيَّةٌ وَ هِيَ الْقِطَاةُ مِنْ عَلَيْهِ أَي مِنْ فَوْقُ فَرَحِهَا تَصِيلٌ: حال

عَنِ قَيْضٍ: عطف بر مِنْ عَلَيْهِ بَيِّنَاءٌ: صفت قَيْضٍ وَ بَاءٌ بِهِ مَعْنَى فِي مُجْهَلٌ: صفت بَيِّنَاءٌ

آن کدریه این چنین صفت دارد که حرکت می‌کند از بالای جوجه‌ی خود بعد از تمام شدن مدت تحمل تشنگی او در حالی که اندرون او از

تشنگی به ناله افتاده است و (حرکت کرده باشد آن کدریه) از بالای تخمی که در بیابان گذارده آن بیابانی که بی آب و علف است.

عَدَّتْ: در اصل به معنای رفتن در زمان مابین فجر و طلوع شمس سپس به علت استعمال کثیر در مطلق رفتن استعمال می‌شود همانند همین شعر.

ظِمُّوْ: مدت زمانی که بین دو آب خوردن می‌باشد (يُسْتَعْمَلُ لِلْإِبِلِ لَكِنَّ الشَّاعِرَ اسْتَعَارَهُ لِلْقِطَاةِ)

تَصِيلٌ: اندرون او از تشنگی به ناله افتاده است. بَيِّنَاءٌ: بیابان

شعر شماره ۱۹۲:

وَ مَا زَلْتُ أَبْغِي الْمَالَ مُذْ أَنَا يَافِعٌ وَ لَيْدًا وَ كَمَلًا حِينَ سَبَبْتُ وَ أَمْرًا شاعر اَعْشَى می‌باشد که این قصیده را در مدح پیغمبر اکرم ﷺ سروده است.

« أَبْغِي الْمَالَ » : خبر برای مازلتُ وَ لَيْدًا: حال از فاعل أَبْغِي أَمْرًا: عطف بر و لَيْدًا

مَا زَلْتُ: فعل ناقصه (برای دوام ثبوت خبر برای اسم تا زمان اخبار) أَبْغِي: أطلب يَافِعٌ: کسی که نزدیک بلوغ است و لَيْدٌ: نوجوان

کَهْل: پیر شَبْت: مویم سفید شد اُمْرَد: کسی که هنوز ریش در نیاورده است.

و پیوسته طلب می کردم مال دنیا را از زمانی که نزدیک به بلوغ بودم در حالی که نوجوان بودم و حتی در حالی که پیر بودم و در حالی که جوان بودم و هیچ محاسنی نداشتم.

شعر شماره ۱۹۳:

رَبِّمَا أَوْفَيْتُ فِي عِلْمٍ تَرَفَعَنْ ثُوبِي شِمَالَاتٍ

تَرَفَعَنْ: شرایط نون تأکید موجود نمی باشد ولی به جهت ضرورت نون تأکید گرفته.

أَوْفَيْتُ: قرار می گرفتم عِلْم: کوه تَرَفَعَنْ: تکان می داد و بالا می برد

چه بسیار قرار می گرفتم در (قله) کوه در حالی که بادهای شمال لباس مرا تکان می داد و بالا می برد.

شعر شماره ۱۹۴:

رَبِّمَا الْجَامِلُ الْمُؤَبَّلُ فِيهِمْ وَعَنَاجِيحُ بَيْنَهُنَّ الْمِهَارُ
↓ ↓ ↓
مبتدا صفت خبر مبتدا برای خبر محذوف بَيْنَهُنَّ الْمِهَارُ: صفت برای عناجيح

الْجَامِلُ: گله‌ی شتر الْمُؤَبَّلُ: گرفته شده برای خراج الْعَنَاجِيحُ: جمع عُنْجُوج: اسب گردن بلند مِهَارُ: جمع مُهْر: کره اسب

و چه بسیار گله‌ی شتری که گرفته شده بود برای خراج در میان آن قوم و چه بسیار اسبان گردن فرازی که در بین آن‌ها کره‌های اسب بود.

شعر شماره ۱۹۵:

أَخٌ مَاجِدٌ لَمْ يُخْزِنِي يَوْمَ مَشْهَدٍ كَمَا سَيْفٌ عَمْرٍو لَمْ تَخْنُهُ مَضَارِبُهُ

أَخٌ: خبر برای هو محذوف مَاجِدٌ: صفت اول برای أَخ لَمْ يُخْزِنِي: صفت دوم «ما» در کما: كَافَهُ

لَمْ تَخْنُهُ أَي لَمْ تَخْنُ عَمْرًا مَضَارِبُهُ أَي مَضَارِبُ سَيْفٍ مَضَارِبُ: جمع مَضْرَبٌ به معنای تیزی و برندگی آلت زدن است.

لنَهْشَلُ بِنِ حَرَى كَه مَرْتِيَهْ خَوَانِي مِي كَنْد بَه وَسِيْلَهْ يَ اَيْنِ شَعْر بَرَا يَ بَرَادَرِش مَالِك كَه دَر جَنْگ صَفِيْن شَهِيْد شَد.

او - مالک بن حرّی - برادری شریف بود که آبروی مرا نبرد در روز شهادت خود همان‌طور که شمشیر عمرو بن معدیکرب - صمصامه - آبروی

عمرو را تیزی و برندگی آن شمشیر نبرد.

شعر شماره ۱۹۶:

مَآوِيَّ يَا رَبِّمَا غَارَةً شَعْوَاءَ كَاللَّدْعَةِ بِالْمَيْسَمِ

قبل از «مَآوِيَّ» حرف نداء محذوف می باشد. مَآوِيَّ: منادای مَرَّخَم اصل آن مَآوِيَه بوده است

شَعْوَاءَ: المتفرقة لَّدْعَةُ: سوختن پوست یا بدن با آتش

مَيْسَمِ: آلة الوَسْم (علامت) - وسیله‌ای که آن را داغ می‌کردند و بر پوست حیوانات علامت می‌گذاشتند.

ای مَآوِيَه (آگاه باش) چه بسیار غارت کردن پراکنده‌ای که مثل سوزش به وسیله‌ی آلت داغ است.

شعر شماره ۱۹۷:

و نَصْرُ مَوْلَانَا وَ نَعْلَمُ أَنَّهُ كَمَا النَّاسِ مَجْرُومٌ عَلَيْهِ وَ جَارِمٌ لِعَمْرٍو بْنِ الْبِرَاقَةِ مَجْرُومٌ: مِنَ الْجُرْمِ

و یاری می‌کنیم بزرگ خود را و حال آن‌که می‌دانیم به‌درستی که او مثل، مردم است که گاهی ظلم کرده شده است بر او و گاهی ظلم کننده است (بر غیر خود) (یعنی سید و مولای خود را یاری می‌کنیم در هر حال چه ظالم باشد چه مظلوم)

شعر شماره ۱۹۸:

بَلْ بَلَدٍ مِلْءُ الْإِكَامِ قَتْمُهُ لَا يُشْتَرَى كِتَانُهُ وَ جَهْرَمُهُ

مِلْءُ: پُری اِکام: جمع اُکْم و او جمع اُکِمَة است به معنی گودال‌ها قَتْم: در اصل قَتام می‌باشد و الف برای ضرورت شعری حذف شده به معنی غبار

جَهْرَم: در اصل جَهْرَمی بوده یعنی فرش منسوب به جهرم (قریه بالفارس) سپس جهرم اسم شده برای آن فرش بلکه چه بسا شهری که این صفت دارد پُری گودال‌های اوست غبار آن شهر و این صفت دارد که خریده نمی‌شود کتان او و فرش‌های منسوب به جهرم او. (میرزای ابوطالب گفته منظور این است که اکثر بلاد کثیرالاهل هستند و قلیل البیع - کثرت غبار کنایه از کثرت اهل بلد می‌باشد).

شعر شماره ۲۰۰:

و لیلِ کَمُوجِ الْبَحْرِ أَرْحَى سُذُولُهُ عَلَيَّ بِأَنْوَاعِ الْهَمُومِ لَيْتَلِي شاعر: امرؤ القیس در بیان استقامت خود در هجوم سختی‌ها

بأنواع أى مع أنواع أرخی: آویخته و افکنده بود - انداخته بود. سُذُول: جمع سَدَل به معنی ستر و تاریک

هُمُوم: جمع هَم (حزن) لیتلی: من الابتلاء بمعنی امتحان

چه بسا شبی که مثل موج دریا انداخته بود تاریکیش را بر من با اشکال مختلف غم و اندوه برای امتحان من (صحیح این است که این بیت شاهد مثال نمی‌باشد زیرا در ادبیات قبل دارد (أَلَا رَبُّ خَصْمٍ...) و «لیل» در این بیت عطف به خصم می‌باشد نه اینکه مجرور به «رب» محذوف باشد. اگر چه این قاعده (جر دادن رب محذوف بعد واو) صحیح است و مثال صحیح آن عبارت است از: (و قاتم الاعمال خاوی المخترقن)

شعر شماره ۲۰۱:

رَسْمٍ دَارٍ وَقَفْتُ فِي طَلَلِهِ كِدْتُ أَقْضِي الْحَيَاةَ مِنْ جَلَلِهِ لجمیل بن عبدالله از شعرای قرن اول اسلام

طَلَلَهُ أى طَلَل رسم دار رسم: آثار بر جا مانده طَلَل: کهنه و فرسوده شده

چه بسیار آثار بر جا مانده‌ی خانه‌ی من ایستاده‌ام در کهنه و فرسوده شده‌ی آن آثار به‌طوری که نزدیک بود که تمام کنم حیات خود را از جهت آن ایستادن.

شعر شماره ۲۰۲:

و تَشْرَقُ بِالْقَوْلِ الَّذِي قَدْ أَدْعَتُهُ كَمَا شَرَقَتْ صَدْرُ الْقَنَاةِ مِنَ الدَّمِ شاعر: أعشى

تَشْرَقُ: نگاه می‌داری أَدْعَتُهُ: فاش کردی او را صَدْرُ: سینه قَنَاة: نیزه

نگاه می‌داری (در زبان) سخن آن‌چنانی را که به تحقیق فاش کرده‌ای آن را مثل نگاه داشتن سینه‌ی نیزه خون را. (ظاهراً مراد این است که همان‌طور که نیزه نمی‌تواند خون را نگه دارد و خون از روی او به زمین می‌ریزد تو هم نتوانستی بدی‌های مرا که اسرار من بود نگه‌داری).

شعر شماره ۲۰۳:

رُؤْيَةٌ الْفِكْرِ مَا يُؤُولُ لَهُ الْأَمْرُ
 ↓ ↓ ↓
 مبتدا مضاف إليه مفعول رُؤْيَةٌ فاعل رُؤْيَةٌ

رُ مَعِينٌ عَلَى اجْتِنَابِ التَّوَانِي (لم يُسَمِّ فائِلُهُ)
 ↓
 خبر برای رُؤْيَةٌ (لام در «له» به معنای ای)

رُؤْيَةٌ: نظر کردن يُؤُولُ: يرجع (بازمی‌گردد) مُعِين: ناصر (یاری کننده)

اجتناب: تباعد (دوری کردن) التَّوَانِي: تکاسل (سستی، کسالت)

نظر کردن فکر آن چه را که بازگشت می‌کند به سوی او امر (انسان) یاری کننده است (انسان را) بر دوری کردن از سستی نمودن (یعنی اگر انسان عاقبت اندیش باشد از سستی دوری می‌کند).

شعر شماره ۲۰۴:

و كُنْتَ إِذْ كُنْتَ الْهَيَّ وَخَدَّكََا لَمْ يَكْ شَيْءٌ يَا إِلَهِي قَبْلَكَ لعبدالله بن عبدالاعلی القرشي

«كنت» در هر دو مورد تامه می باشد الهی: منادا برای حرف ندای محذوف (مجموعاً معترضه) وَخَدَّكََا: حال ای منفردا موجود بودی در وقتی که بودی ای خدای من در حالی که تنها و بی‌شریک بودی و نبود چیزی موجود پیش از تو ای خدای من.

شعر شماره ۲۰۵:

وَالذَّبُّ أَخْشَاءُ إِنْ مَرَّتْ بِهِ وَخَدَى وَأَخْشَى الرِّيَّاحَ وَالْمَطْرَا

الذَّبُّ: مفعول برای فعل محذوف (أخشى) وَخَدَى: حال

شاعر: ربیع بن ضبیع که ۳۴۰ سال عمر کرد و در این شعر وصف می‌کند خودش را که قوتش از بین رفته و از هر چیزی می‌ترسد. و (می‌ترسم از) گرگ می‌ترسم از او اگر گذر کنم به او در حالی که تنها باشم و می‌ترسم از بادهای و باران.

شعر شماره ۲۰۶:

دَعَوْتُ لِمَا نَابَنِي مِسُورًا فَلَبَّيْ فَلَئِبِي يَدَى مِسُورِ

لام در لما برای تعلیل مِسُورًا: مفعول دعوت فَلَبَّيْ: مفعول مطلق برای فعل محذوف أَلَبَّ (أجاب)

مضافٌ إليه «فَلَئِبِي» اول، بقرینه مابعد محذوف می باشد. فَلَبَّيْ دوم: تأکید برای اولی

شاعر مردی اعرابی که دیه ای بر گردنش آمد و او از مسور خواست که به جای او دیه را بردارد و او نیز پذیرفت.

دَعَوْتُ: نادیت (خواندم، صدا زدم) نابنی: أصابنی (وارد شد بر من) مِسُور: نام شخصی

خواندم به جهت حادثه‌ای که وارد شده بود مرا مسور را پس اجابت کرد (مرا) دو دست مسور.

شعر شماره ۲۰۷:

إِنِّكَ لَوْ دَعَوْتَنِي وَدُونِي زَوْرَاءُ ذَاتُ مُتْرَعِ بِيُونِ لَقُلْتُ لَبَّيْهِ لِمَنْ يَدْعُونِي (شاعر مشخص نیست)

واو: حالیه دون: عند زَوْرَاءُ: زمین وسیع ذات: صاحب مُتْرَعِ: ممتلی، (پُر) بِيُونِ: گود و فراخ

همانا تو اگر بخوانی مرا و نزد من باشد زمینی وسیعی که دارای چاهی پرآب و گود و فراخ باشد همانا می‌گویم لبَّیْهِ از برای کسی که بخواند مرا. (منظور مخاطب و محبوب شاعر است و این‌جا التفات رخ داده) (یعنی هیچ چیزی مانع اجابت کردن من به تو نمی‌شود).

شعر شماره ۲۰۸:

أما ترى حيث سهيل طالعا نجماً يضيء كالشهاب ساطعا
(شاعر مشخص نیست)

طالعا: مفعول تری ۱- نجماً: ۱- بدل از طالعا ۲- یا مفعول برای أعی محذوف (نجماً: روی نجم)

ساطعا: حال از فاعل یضیء ساطعا: لامعاً روشنایی دهنده ساطع: من سطعت النار ای ارتفعت شعلتها شهاب: شعله‌ی آتش
آیا نمی‌بینی در مکانی که ستاره‌ی سهیل طلوع کننده است ستاره‌ای که روشنایی می‌دهد مانند شعله‌ی آتش مرتفع [شاعر تشبیه می‌کند ستاره‌ی سهیل را به شعله‌ی آتش].

شعر شماره ۲۰۹:

على حين ألهى الناس جل أمورهم فندلاً زريق المال ندال الثعالب
شاعر: أعشى که هجو می‌کند دزدها را

على: به معنای فی فندلاً: مفعول مطلق برای «اندلوا» محذوف «زریق»: منادا برای حرف ندای محذوف

ألهى: ماضی باب إفعال بمعنی أشعلَ جُل: جمع آجل بمعنی الأعظم

ندال: ربودن زریق: مراد قبیله‌ی زریق است ثعالب: جمع ثعلب (روباه)

در وقتی که مشغول سازد مردم را مهم‌ترین کارهایشان پس (بربای) ربودنی (ای) قبیله‌ی زریق مال (مردم) را همانند ربائیدن روبهان.

شعر شماره ۲۱۰:

إذا باهلی تحته حنظلیه له ولد منها فذاک المذرع
شاعر: فرزوق

له: یعنی برای باهلی منها: یعنی از حنظلیه فذاک: ولد

باهلی: شخصی که منسوب به قبیله‌ی باهلی باشد. حنظلیه: زنی که منسوب به قبیله‌ی حنظله می‌باشد. مذرع: کسی که مادرش اشرف از پدرش باشد.

هر گاه مردی منسوب به قبیله‌ی باهله در تحت (تصرف و نکاح) او زنی منسوب به قبیله‌ی حنظله باشد و برای آن مرد بچه‌ای باشد از آن زن پس

آن بچه، بچه‌ای است که مادرش اشرف از پدرش می‌باشد.

شعر شماره ۲۱۱:

و بُنت لیلی أرسلت بشفاعه إلی فهلا نفس لیلی شفیعها
شاعر: قیس بن ملوح

هلاً: تحضیصیه (بعداً «فهلاً»، کان با اسمش محذوف) (نفس: مبتداً شفیعها: خبر) (جمله «نفس لیلی شفیعها» خبر برای کان محذوف)

بُنت: خبرت (باخبر شدم) از نبأ به معنی خبر

با خبر شدم که لیلی کسی را برای شفاعت نزد من فرستاده پس چرا لیلیا خودش را شفیع خود قرار نداده است؟

شعر شماره ۲۱۲:

إن للخیر وللشر مدی و کلا ذلک وجّه و قبل
ذلک: مشار الیه آن، «ما ذکر» می‌باشد که در معنا تثنیه است.

شاعر: عبدالله زبیری از شعرای مخضرم از مشرکین قریش و از مخالفین سرسخت پیامبر اکرم ﷺ که در جنگ احد در صف مخالفین بود و بعد

از فتح مکه اسلام آورد. و این شعر از اشعاری است که در جنگ احد می‌خواند. مدی: غایه، منتهی

همانا برای خیر و شرّ غایتی است و هر کدام از این دو، چیزی هستند که روی و اقبال به‌سوی آن آورده می‌شود.

شعر شماره ۲۱۳:

كِلَا أُخِي وَ خَلِيلِي وَاجِدِي عَضُدًا
فِي النَّائِبَاتِ وَ إِمَامِ الْمُؤَلَّمَاتِ

هو مستتر در «واجدی» به «کیلا» برمی‌گردد عَضُدًا: مفعول دوم برای «واجد»

الخليل: الصديق صافي المودة النائبات: المصيبات واجد: من وجدته ای ادرکه إمام: نزول

عَضُد: بازو - در این جا مراد یاور و مددکار می‌باشد مُؤَلَّمَات: جمع مُؤَلِّمَة (نازله)

هر دو برادرم و دو دوستم یافته‌اند مرا یاور خود در مصائب و نزول حوادث.

شعر شماره ۲۱۴:

فَلَيْنَ لَقَيْتُكَ، خَالِيَيْنِ لَتَغْلَمَنَّ
أَيُّي وَ أَيُّكَ فَارِسُ الْأَحْزَابِ

خَالِيَيْنِ: حال از ضمیر «ت» و ضمیر کاف

پس هر آینه اگر ملاقات کنم تو را در حالی که خالی باشیم (از یاور) هر آینه خواهی دانست که کدام یک از ما اسب سوار (ماهر) جماعت هستیم.

شعر شماره ۲۱۵:

فَرِيشِي مِنْكُمْ وَ هَوَايَ مَعَكُمْ
وَ إِنْ كَانَتْ زِيَارَتُكُمْ لِمَامَا

شاعر: جریر که مدح می‌کند هشام بن عبدالملک را.

ریش: معاش هوی: میل النفس إمام: زیارت کم

پس امرار معاش من از شماست و میل نفس من با شماست اگر چه بوده باشد زیارت کردن (من) شما را گاه به گاه.

شعر شماره ۲۱۶:

بَكَتْ عَيْنِي الْيُسْرَى فَلَمَّا زَجَرْتُهَا
عَنِ الْجَهْلِ بَعْدَ الْجَلْمِ أَسْبَلْنَا مَعًا

أَسْبَلْنَا: رُوِيَ اسْتَبَكْنَا بمعنی بَكْنَا معاً: حال

يُسْرَى: چپ بَكْنَا: مِنَ الْإِسْبَالِ (ریزش اشک) زَجَرْتُ: منع جَلْمٌ: صبر

گریست چشم چپ من، وقتی که منع کردم او را از روی نادانی پس از صبر کردن، هر دو چشم گریستند در حالی که با هم بودند.

شعر شماره ۲۱۷:

فَسَاغَ لِي الشَّرَابُ وَ كُنْتُ قَبْلًا
أَكَاذُ أَعْصُ بِالْمَاءِ الْحَمِيمِ

شاعر: عبدالله بن یعرب کشته شده‌ای داشت انتقامش را گرفت سپس این شعر را سرود.

أَكَاذُ خیر کنت أَعْصُ: خیر أَكَاذُ الْحَمِيمِ: رُوِيَ الْفُرَاتِ: گوارا

سَاغَ: هِنَأً (گوارا شد) أَعْصُ: گلوگیر شدم

حمیم: از اضداد است هم به معنی گرم و هم به معنی سرد و این جا مراد سرد است.

گوارا شد برای من آب در حالی که پیوسته در گذشته نزدیک بود که گلوگیر شوم به وسیله‌ی آب سرد. (منظور شاعر این است که در گذشته حتی

آب سرد و گوارا از گلویش پایین نمی‌رفت به علت غضب و ناراحتی اما اکنون که انتقام خود را گرفته دیگر چنین نیست).

شعر شماره ۲۱۸:

و من قبلِ نادى كلِّ مولى قرابةً فما عَطَفْتُ مولىً عليه العواطفُ (شاعر مشخص نیست)

و من قبلِ آى: من قبلِ الحرب مولى: مراد از مولى، پسر عمو مى باشد. مولى: بدل از هاء در عليه و به جهت ضرورت مقدم شده
العواطف: فاعل برای عَطَفْتُ

و از پیش (از شروع جنگ) به یاری طلبید هر پسرعمویی، خویش خود را ولی مهربانی (و توجه) نکردند عواطف (خویشی) بر آن پسرعموها.

شعر شماره ۲۱۹:

إذا أنا لم أومنْ عليك و لم يكن لقاؤك إلا من وراء وراء (شاعر مشخص نیست)

جواب «اذا» در بیت بعد می باشد من وراء آى من وراء الحجاب وراء دوم: تأکید برای اولی
أومن: متکلم من الايمان بمعنی الاعتماد لقاء: مصدر لقيه آى رآه وراء: خلف

لم يكن ۲ احتمال: ۱- تامه باشد به معنی لم يكمل ۲- ناقصه باشد و خبر، محذوف باشد (لم يكن لقاؤك ميسراً لی)

هر گاه من اعتماد نکنم بر تو و نبوده باشد دیدار تو (میسر برای من) مگر از پشت پرده (پس مرا از وصل تو بهره‌ای نیست)

شعر شماره ۲۲۰:

و لقد سَدَدْتُ عليك كلَّ تَبِيَّةٍ و أتيتُ فوقَ بني كليبٍ من عُلِّ شاعر: فرزددق و هجو می کند جریر شاعر و قومش بنی کلب را.

محققاً تمام راههای کوه را بر تو بستم و از بالای سر «بنی کلب» بر آنها وارد شدم.

شعر شماره ۲۲۱:

و قد اغتَدَى و الطيرُ فى و كَنَاتِهَا بِمُنْجَرِدٍ قَيْدِ الْأَوَابِدِ هَيْكَلِ

مَكْرٌ مَفْرٌ مُقْبِلٌ مُدْبِرٌ مَعَاً كَجَلْمُودٍ صَخْرٍ حَظَّةِ السَّيْلِ مِنْ عُلِّ شاعر: امرء القيس در وصف اسب خود هنگام شکار

مَكْرٌ مَفْرٌ مُقْبِلٌ مُدْبِرٌ: صفات منجرد مَعَاً: حال از مقبل و مدبر كَجَلْمُودٍ: خبر برای مبتدای محذوف عُلِّ: نکره است زیرا مراد شاعر تشبیه
اسب خود به تخته سنگی است که فرو می ریزد از مکان مرتفع غیر معینی، نه از مکان مرتفع خاصی تا معرفی باشد.

و محققاً صبح می رفتم - برای شکار - در حالی که پرندگان در آشیانه هایشان بودند (یعنی صبح بسیار زود می رفتم) با یک اسب کوتاه موی که
مانع از فرار کردن صید بود و این چنین صفت داشت که بسیار حمله کننده (در هنگام حمله) و بسیار فرار کننده (در موقع فرار) روی آورنده و
پشت کننده بود. (او) همانند تخته سنگ کوهستان بود که سیل آن را از جا کنده و از بالا به پایین سرازیر کرده باشد.

شعر شماره ۲۲۱:

این شعر به ۲ صورت روایت شده است: (شاعر: حسان بن ثابت الاصناری که مدح می کند اولاد جفنه را.)

۱- يَسْتَوْنَ مَنْ وَرَدَ الْبَرِيصَ عَلَيْهِمْ بَرْدَى يُصَفِّقُ بِالرَّحِيقِ السُّسَلِ

عليهم: متعلق به «وَرَدَ» زیرا «وَرَدَ» متضمن معنی «نزول» است کانه قال: ورد البريص نازلاً عليهم

بَرْدَى آى ماء بَرْدَى (مضاف مقدر می باشد) بَرِيص: نام گیاهی رَحِيق: شراب بَرْدَى: اسم نهر خوش گواری است در شام سُلْسَل: گوارا
و روان يُصَفِّقُ: مخلوط شده است آمیزش داده شده

می‌آشامند (اولاد جُفَنَه) کسی را که وارد بسازد گیاه بریص را بر ایشان، آب بَرَدی را که ممزوج شده باشد با شراب خوش‌گوار

۲- يُسْقَوْنَ مِنْ وِرْدِ الْبَرِيصِ عَلَيْهِمْ بَرْدِي يُصْتَقُّ بِالرَّحِيقِ السَّلْسَلِ

علیهم: متعلق به وِرْدِ لتضمّنه معنی ورود بَرْدِي: متعلق به بَرْدِي (مضاف مقلّدر می باشد)

وِرْد: آبی که بر مردم وارد می‌شود یا مردم بر او وارد می‌شوند. بَرِيص: نهري که منشعب می‌شود از بردی

سیراب می‌شوند (اولاد جُفَنَه) از آن بریص (که وارد می‌شود) بر ایشان (یعنی از آب) بردی که ممزوج شده با شراب خوش‌گوار

شعر شماره ۲۲۴:

أَكْلُ امْرَأَةٍ تَحْسِبِينَ امْرَأَةً وَ نَارٍ تَوْقِدُ بِاللَّيْلِ نَاراً

شاعر: ابی داود که خطاب می‌کند به همسرش برای آگاهی دادن به او

أ: همزه توییخیه کُلُّ: مفعول اول امْرَأَةً: مفعول دوم تحسبین: تزعمین (بفتح السین فی لغه جمیع العرب إلا بنی کنانه فانهم یکسرونها)

توقد: (به چهار گونه روایت شده و محتمل است)

۱- تَوْقَدُ: بنابر این که مضارع باب تَفْعَلُ باشد و یک تاء از آن حذف شده (تَتَوَقَّدُ) (میرزای ابوطالب، بقاعی)

۲- تَوْقَدُ: بنابر این که مضارع مجهول باب تَفْعِيلُ باشد. (طریقه التّقیة، شرح مغنی حجت هاشمی)

۳- تَوْقَدُ: بنابر این که ماضی باب تَفْعَلُ باشد. (حاشیه حسینی و حاشیه دشتی)

۴- تَوْقَدُ: بنابر این که ماضی مجهول باب تَفْعَلُ باشد. (این وجه را جامع الشواهد نقل کرده اما ظاهراً غلط است زیرا وقد هنگامی که به باب تَفْعَلُ

برود لازم است و مجهول نمی‌شود).

آیا هر مردی را گمان می‌کنی مرد (واقعی و انسان حقیقی و کامل در انسانیت) و هر آتشی که برافروخته می‌شود در شب آتش (سودمند که به

جهت گم شدگان و راهنمایی مهمان می‌افروزند)

علت تقدیر «كُلُّ» قبل از «نار» آن است که اگر نارِ عَفِ بر «امرء» اول باشد و «ناراً» عطف بر «امرء» دوم باشد مستلزم عطفِ دو اسم با یک حرفِ

عطف، بر دو معمولِ دو عامل است و این‌گونه عطف محل خلاف است ولی اگر مضاف مقلّدر باشد عطف بر دو معمول عامل واحد لازم می‌آید

که یک مسأله‌ی اتفاقی است.

ترجمه لغات:

تَفَرَّقُوا أَيَادِي سَبَأَ أَي مَثَلِ أَيَادِي سَبَأَ متفرق شوید در حالی که مثل مردم سبأ می‌باشید - سبأ اسم شهری است در قرآن مجید از آن یاد شده

[جئتك من سبأ بنأ یقین] و مردم او به واسطه‌ی سیل عرم متفرق شدند و مراد از آیادی سبأ مردم آن شهر است و این جمله یک مثل گردیده است.

آیادی معرفه می‌باشد زیرا به سبأ که علم است اضافه شده و حال می‌باشد از فاعل «تفرّقوا» و حال باید نکره باشد و این‌جا چون آیادی جانشین

مضاف نکره (مثل) گردیده اشکالی ندارد و مثل چون از اسماء متوَعَّل (غرق شده) در ابهام است به اضافه شدن به معرفه معرفه نمی‌شود و دائماً

نکره است.

سبحان: علم است برای تسبیح به معنی پاک گردانیدن فَجَارِ: علم است برای فجرة به معنای زشت کاری کردن حَمَادِ: علم است برای محمده

به معنای ستودن لا یسأم: خسته نمی‌شود مانند آیه شریفه [لا یسأمُ الانسانُ من دُعَاءِ الْخَیْرِ (مفعول به)] ای من دعائه الخیر (فصلت ۴۹)

حج: بکسر لغت اهل نجد است و بفتح لغت اهل حجاز است و هر دو فصیح است. (حج: قصد کردن) مَعَزِل: جدا شدن [و نادی نوح ابن و

کان فی معزل] هود ۴۲ طالعا: بالا رونده (انا ابن جلا و طلائع الثنایا / متى أضع العمامة تعرفونی)

وُصِف: ذکر شد البوائک: جمع البائکة به معنی شتر جوان قوی الحَذِر: کثیر الحذر

نَهَض: حرکت کرد الکِفاف: آنچه که مقدار معاش و لازم زندگی است نه ناقص و نه زائد.

الوَرَعُ محمودٌ مقاصدُه: شخص تارک حرام ستوده شد مقاصد او (زیرا قصه‌های او بر طبق شرع است)

پیغمبر اکرم ﷺ بهترین عمل در ماه مبارک رمضان را ورع عن محارم الله (اجتناب از حرام). معرفی نمودند.

سَلَّتْ يَدُه: خشک شد دست او و وصفش أَشَلَّ است (سَلَّتْ يَمِينُكَ إِنْ قَتَلْتَ لِمُسْلِمًا)

وَلِي: ولی علیهم ولایة - گاهی متعدی بنفسه می شود چون (ولیهم) در این صورت شاهد مثال نمی باشد

سیبویه گفته ولایة مصدر در ولایة اسم مصدر است - المراد بها التصرف فی الأمور

حِرْفَة: کار (بر حِرْف جمع بسته می شود). عَدَا غَدُوًّا: صبح کرد صبح کردنی اَبَى اِبَاءً: امتناع کرد امتناع کردنی [أَبَى اللَّهُ إِلَّا أَنْ يَتِمَّ نوره]

نَفَرَ نَفَارًا: کوچ کرد کوچ کردنی [فَلَوْلَا نَفَرَ مِنْ كُلِّ فِرْقَةٍ مِنْهُمْ طَائِفَةٌ] ۱۲۲ توبه

شَرَدَ: رمید (احذروا نِفَارَ النَّعْمِ فَمَا كُلُّ شَارِدٍ بِمَرْدُودٍ) جال: حرکت کرد

سَعَلَ: سرفه کرد صرخ: آواز کرد به نحوی که فریاد رسی دارد (یا صَرِيخَ الْمُسْتَصْرِخِينَ) دعای کمیل

صَهَلَ: اسب شیهه کشید نهیق: آواز الاغ را گویند رَحَلَ: کوچ نمود و سفر کرد

سَفَرٌ بَيْنَهُمْ سِفَارَةٌ: اصلاح کرد (استسفرونی بینک و بینهم) جزل: استوار و پایرجا شد فصح: زبان از لکنت خارج شد

ذَهَابٌ: رفتن [انا علی ذهابٍ به لقادرون] بَلَجٌ: مصدرش بَلَجَةٌ به معنای روشنایی بَهَجَةٌ: خوشحالی و سرور [حدائق ذات بهجة] شَبَعٌ: سیری

تَرْكِيه: (۳ معنی دارد) ۱- تطهیر [قد افلح من زكاهها] (شمس) ۲- مدح کردن (تَرْكِيهُ الْمَرْءِ نَفْسَهُ قَبِيحٌ) ۳- اخراج زکات مال

استعاذ بالله: إلتجأ إليه (پناه برد به او) يَرْبَعُ: يصير (الثلاثة) أربعة التلملم: أصله الاجتماع حَوَقَلٌ: پیر شد

سَرْهَفٌ: نیکو غذا خورد یاسر: قمار بازی کردن تنزی: حرکت دادن نَشَدَتْ: یافتم گمشده را یک نوع یافتنی که این دارد عظیم است.

شعر شماره ۲۲۵:

فَرَشْنِي بِخَيْرٍ لَا أَكُونُ وِ مِدْحَتِي / كِنَاحَتِ يَوْمًا صَخْرَةَ بَعْسِيلِ (شاعر مشخص نیست)

واو به معنی مع كِنَاحَتِ يَوْمًا صَخْرَةَ بَعْسِيلِ: کنایه از کسی که کار بی فایده و بدون نتیجه انجام می دهد.

رِشٌ: فعل امر بمعنی اصلاح کن نَاحِتٌ: تراشیده مِدْحَةٌ: مدح صَخْرَه: سنگ سخت

عَسِيلٌ: آنچه که عطار به وسیله آن غبار را از روی اجناس خود برطرف می کند که از پر مرغ می باشد و به آن جاروب عطاران می گویند.

پس اصلاح کن (امر) مرا به خیر تا نباشم من و مدح کردند همانند کسی که تراشیده است در روزی، سنگ سخت را بوسیله جاروب عطاران

(شاعر به مخاطب می گوید کاری کن که وقتی من مدح می کنم در نفوس تأثیر گذار باشد و بی فائده نباشد)

ما إن وجدنا للهوى من طبٍّ و لا عدِمنا قَهْرَ وَجَدُّ صَبًّا (شاعر مشخص نیست)

ما: نافیہ، إن: زائده، مِن: زائده، قَهْرٌ: مصدر مضاف به صَبًّا، صَبًّا: مضاف الیه در اصل مفعول، وَجَدُّ: فاعل برای «قَهْر»

هوی: میل، وَجَدُّ: شدۀ الشوق، طبٍّ: علاج، صَبًّا: عاشق، لا عدِمنا: وَجَدنا دائماً قَهْر: غلبه

نیافتم برای مثل (نفس) علاج (و چاره‌ای) را و یافتیم دائماً (و دیدیم) غالب شدن شوق (و عشق) زیاد، عاشق را. (منظور شاعر این است که هوای نفس بر همه غالب است و انسان را شکست می‌دهد. البته افرادی هستند که بر هوای نفس غلبه می‌کنند و گناه نمی‌کنند که به ایشان متقین می‌گویند: إن أكرمكم عند الله اتقاكم - ألا إن أولياء الله لا خوف عليهم ولا يحزنون أالذين آمنوا و كانوا يتقون).

أَنْجَبَ أَيَّامَ وَالِدَاهُ بِهِ إِذْ نَجَلَاهُ فَنِعْمَ مَا نَجَلَا ← نعم نَجَلًا نَجَلَاهُ ذَلِكَ الْوَلَدُ شاعر: أعشى که مدح می‌کند شخصی به نام سلامه را

أَيَّامَ: مضاف و إذ: مضاف الیه، وَالِدَاهُ: فاعل «أَنْجَبَ» ضمیر در «والداه» و در «به» به شخصی به نام «سلامه» بر میگردد. ذَلِكَ الْوَلَدُ: مخصوص به مدح

أَنْجَبَ: نجیب شد و فضل و برتری او روشن شد. نَجَلًا: زایید، متولد کرد

نجیب شدند والدین سلامت به واسطه‌ی او در روزی که متولد ساختند او را پس خوب زاییده شده‌ایست او.

تُسْقَى اِثْتِيَا حَأْ نَدَى الْمَسْوَاكِ رِيْقَتِهَا كَمَا تَضْمَنُ مَاءَ الْمُزْنَةِ الرَّصْفُ (شاعر: جریر)

فاعل «تُسْقَى»: هی که به ام عمرو بازمی‌گردد. اِثْتِيَا حَأْ: ۱- حال (تأویل به مشتق می‌رود: ممتحیة) ۲- یا در اصل عند الامتیاح بوده

نَدَى: مفعول دوم المسواک: مفعول اول «ما» در «کما»: مصدریة اِثْتِيَا حَأْ: مسواک کردن تَضْمَنُ: اشتمل نَدَى: رطوبت و نم

مُزْنَةٌ: ابر رِيْقَةٌ: آب دهان الرَّصْفُ: جمع و صفت سنگ‌های چیده شده در مسیل

آب می‌دهد (ام عمرو) در حال مسواک کردن، تری آب دهانش را (به) مسواک، همانگونه که سنگ‌های چیده شده در محل سیلاب، آب ابر را دربر می‌گیرند. (ظاهراً شاعر مسواک کردن ام عمرو را مدح می‌کند).

كَمَا خَطَّ الْكِتَابُ بِكَفِّ يَوْمًا يَهُودِيٌّ يُقَارِبُ أَوْ يَزِيلُ شاعر: ابی حیة النمیری که وصف می‌کند دیاری را و آثار بر جای مانده‌ی آن را.

«ما» در «کما»: مصدریة خَطَّ: ماضی مجهول الْكِتَابُ: بمعنی المكتوب بِكَفِّ: مضاف يَهُودِيٌّ: مضاف الیه

مفعول «يقارب» و «يزيل» محذوف: بعض خَطَّهُ مِنْ بعض يَزِيلُ: يباعد

(می‌بینی علامت‌های آن منزل‌ها را) که مانند نوشته شدن نوشته‌ای است که به‌دست یهودی در روزی بوده که نزدیک باشد بعضی از خط‌ها به بعضی یا دور باشد. (وجه شبه بی‌نظمی است زیرا خط یهودی دارای بی‌نظمی است.)

نَجْوَتْ و قَدْ بَلَ المرادى سَيْفَهُ مِنْ ابْنِ أَبِي شَيْخِ الأَبَاطِحِ طَالِبٍ

من ابْنِ اى: من دَمِ ابْنِ مضاف: مضاف إليه شَيْخِ الأَبَاطِحِ: صفت برای مجموع مضاف و مضافه اليه

این شعر را معاویه لعنه الله گفته بعد از این که ۳ تن از خوارج تصمیم گرفتند که هر کدام یکی از معاویه، عمرو عاص و امیرالمؤمنین علیه السلام را به قتل برسانند که آن دو جان سالم به سر بردند و فقط امیرالمؤمنین علیه السلام به توسط ابن ملجم مرادی علیه اللعنه به شهادت رسیدند.

بَلٌّ: مرطوب کرد، تر کرد سَيْفٌ: شمشیر أَبَاطِحٌ: جمع أَبَطِحٍ: مراد مکه و نواحی اطراف آن

نجات یافتم (از کشته شدن) و حال آن که به تحقیق تر کرده بود (ابن ملجم) مرادی (علیه اللعنه) شمشیرش را از (خون) پسر ابی طالب که این صفت دارد که بزرگ مکه است.

كَأَنَّ بَرْدُونَ أَبَا عِصَامٍ زَيْدٍ حِمَارًا ذُقَّ بِاللَّجَامِ (شاعر مشخص نیست)

بَرْدُونَ: اسب غیر عربی (اسبی که پدر و مادرش خوش نژاد و عربی باشند را عتیق گویند) أَبَا عِصَامٍ: کنیه ی مردی

«زید» ۲ احتمال: ۱- مردی غیر از ابا عصام است ← بَرْدُونَ: مضاف، زید: مضافه اليه، ابا عصام: منادا ← حرف ندا محذوف است

۲- همان ابا عصام است ← این شعر دیگر شاهد مثال نمی باشد. بَرْدُونَ مضاف، ابا عصام مضاف اليه و طبق قصر اَب که در تمام حالات با الف می آید و زید بدل یا عطف بیان از ابا عصام می باشد.

گویا یابوی (اسب بارکش) زید، - (ای) ابا عصام - درازگوشی است که به آن دهنه زده شده است (شاعر دَم می کند اسب زید را و می گوید که از اسب بودن فقط دهنه ی آن را دارد و إلا مانند دراز گوش می ماند).

هُمَا خُطَّتَا إِذَا إِسَارٍ وَ مَنَّةٍ وَ إِذَا دَمٍ وَ الْمَوْتُ بِالْحَرِّ أَجْدَرُ

شاعر «تأبط شراً» می باشد که دشمنانش در کوه به او حمله کردند و او برای این که به وسیله ی آنها کشته نشود یا اسیر نشود خود را از کوه به پایین انداخت و جان سالم به در برد. خُطَّتَا: امر، حالة أَجْدَرُ: سزاوارتر

آن دو (کاری که آنها دربارهی من اجرا می کردند اگر به دستشان می افتادم) یا امر اسارت و مَنَّتِ (آزاد کردن) بود یا (ریختن) خون. و (البته) مرگ به (انسان) آزاده سزاوارتر است. (یعنی با انداختن خود از کوه اگر هم می مردم سزاوارتر بود از اسارت یا کشته شدن به وسیله ی دشمن)

*در یک روایت إِسَارٍ و منة و دم مرفوع آمده که در این صورت آنها بدل از خُطَّتَا هستند نه مضاف اليه و نون خُطَّتَا به واسطه ی ضرورت حذف شده است.

خَلِيلٍ أَفْلَكُ مَنِّي بِالذِّي كَسَبَتْ يَدِي وَ مَا لِي فِيمَا يَفْتَنِي طَمَعٌ

خلیل: أصله خلیلی ما: نافیهِ يَفْتَنِي: رُوِيَ يُعْطِنِي (مع حذف لام الفعل للضرورة) إِفْتِنَاءٌ: اکتساب

دوست من مالکتر است از من نسبت به چیزی که کسب کرده است دست من. و نمی‌باشد برای من در چیزی که دوستم کسب می‌کند طمع (شاعر می‌خواهد بگوید که نسبت به دوستش سخاوتمند است و توقع عوض هم ندارد).

شعر شماره ۲۳۴:

أَطَوْفُ مَا أَطَوْفُ ثُمَّ أَوَى إِلَى أُمَّا وَ يَرَوِينِي النَّقِيعُ (شاعر معلوم نیست)

ما: مصدریّه ظرفیه اُمّا: أصله اُمّی تطویف: من طاف حول الکعبه و التفعیل فیهِ للتکثیر اوی: اَرْجِعْ نقیع: دوغ ترش یا آب شیرین بسیار دور می‌گردم (طواف می‌کنم) مدتی که دور می‌گردم سپس بازمی‌گردم به سوی مادرم، و سیراب می‌کند مرا دوغ.

شعر شماره ۲۳۵:

و لَسْتُ بِمُدْرِكٍ مَا فَاتَ مِنِّي بِالْهَفِّ وَ لَا بَلِيَّتَ وَ لَا لَوْ أَنِّي (شاعر غیر معلوم)

بِن زائده مُدرک: رَوَى بَرَجِعِ بِالْهَفِّ در اصل: يَالْهَفِي بَلِيَّتَ در اصل: ياليتني الْهَفِّ: حسرت خوردن در «لَوْ أَنِّي» جواب «لَوْ» حذف شده و کلّ عبارت چنین است: لَوْ أَنِّي (کذا لکان کذا) یعنی اگر همانا من چنین بودم، چنان می‌شد. نیستم بدست آوردنده، چیزی را که فوت شده است از من. به وسیله‌ی (گفتن من) یا لهفی (یعنی حسرت می‌خورم) و نه به وسیله‌ی (گفتن من) یالیتنی (یعنی ای کاش که کرده بودم) و نه به وسیله‌ی (گفتن من) لَوْ أَنِّي را (یعنی اگر کرده بودم چنین کار را چنان شده بود).

شعر شماره ۲۳۶:

أَوْدَىٰ بَنِيَّ وَ أَعْقَبُونِي حَسْرَةً عِنْدَ الرَّقَادِ وَ عِبْرَةً مَا تَقْلَعُ

شاعر: اَبِي ذُوَيْبٍ که این شعر را در رثاء ۵ پسرش گفته که در یک روز در اثر طاعون هلاک شدند. و شعر ۲۳۷ بیت بعدی همین شعر است. بَنِيَّ: أصله بَنُونَ + ی عِنْدَ: رَوَى بعد اَوْدَى: هَلَكَ أَعْقَبُونِي: أَوْرَثُونِي رِقَاد: نوم (خواب) عِبْرَةٌ: دَمْع (اشک) قَلَع: انتزاع الشیء من أصله هلاک شدند پسران من و به ارث گذاشتند حسرت را (برای من) هنگام خواب و اشکی را که برطرف نمی‌شود.

شعر شماره ۲۳۷:

سَبَقُوا هَوَىٰ وَ أَعْتَقُوا لِهَوَاهُمْ فَتَخَرَّمُوا وَ لِكُلِّ جَنْبٍ مَصْرَعٌ (بیت بعد اَوْدَى بَنِيَّ) شعر ۲۳۶

هَوَى: هَوَى + ی هَوَى: میل إعتاق: سرعة السير تُخَرَّمُوا: هَلَكُوا مَصْرَع: مکان صَرَغ (مکان افتادن بر زمین) جنب: از زیر بقل تا ران (پهلوی) پیشی گرفتند (آن پسران) خواهش مرا و با سرعت رفتند به سوی خواهش خویش (منظور مردن آنهاست) پس هلاک شدند (و این مرگ اختصاص به آنها ندارد) و برای هر پهلویی مکان افتادنی است.

شعر شماره ۲۳۸:

ضَعِيفُ النَّكَايَةِ أَعْدَائُهُ يُخَالُ الْفِرَارَ يُرَاحِي الْأَجَلَ (شاعر نامعلوم)

ضَعِيفُ: خیر برای مبتدای محذوف (هو) النَّكَايَةُ: در اصل فاعل «ضعیف» می‌باشد و فاعل خودش محذوف است. أَعْدَائُهُ: مفعول «النكايه» الْفِرَارَ: مفعول اول برای «يُخَالُ» نِكَايَةُ: کشتن یا مجروح کردن يُرَاحِي: يُبَاعِدُ يُخَالُ: يَطْنُ أَجَلَ: غَايَةُ الْوَقْتِ فِي الْمَوْتِ آن مرد از (جنگیدن و) کشتن دشمنان ناتوان است و گمان می‌کند که فرار (از دشمن) أَجَلَ را دور می‌کند (و به تأخیر می‌اندازد).

شعر شماره ۲۳۹:

يُحَايِي بِهِ الْجِلْدُ الَّذِي هُوَ حَازِمٌ بِضَرْبَةِ كَفِّيهِ الْمَلَا نَفْسَ رَاكِبٍ شاعر: نامعلوم

ضمیر در «به» به الماء برمی گردد. الْجِلْدُ: فاعل «يُحَايِي» الَّذِي: صفت «الجلد» كَفِّيهِ: در اصل فاعل برای «ضربه»

الملا: مفعول برای «ضربة» نفس: مفعول برای «يُحَايِي»

بعید نیست که بگوییم مصدر (ضربه) مضاف به مفعول (کفیه) است و فاعلش محذوف و «الملا» منصوب به نزع خافض است (ضربة الجلد کفیه

على الملا) يُحَايِي: زنده می گرداند جلد: قوی حازم: دوراندیش الملا: خاک راکب: شترسوار

زنده می گرداند (و نجات می دهد) به وسیلهی آب، شخصی که قوی و دوراندیش است به وسیلهی زدن دو کف (دستش) خاک را، جان شتر سواری

را (یعنی شخصی که دوراندیش بود تیمم کرد و آبی را که داشت به شتر سوار تشنه ای داد و جان او را نجات داد).

شعر شماره ۲۴۰:

أَكْفُرُ بَعْدَ رَدِّ الْمَوْتِ عَنِّي وَ بَعْدَ عَطَائِكَ الْمَائَةَ الرَّتَاعَا

كُفْرًا: منصوب به فعل محذوف (أَكْفُرُ) مفعول اول «عطائك» محذوف: (إِيَّايَ) مفعول دوم «عطائك»: الْمَائَةَ

شاعر قطامی می باشد. قومی او را اسیر و اموالش را گرفته بودند و قصد قتلش را داشتند و شخصی به نام «زفر» او را نجات داد و اموالش را

بازگرداند و اموال آن قوم را مصادره کرد و ۱۰۰ شتر از اموال آن قوم را به او داد و شاعر مدح می کند او را.

كُفْرًا: جُحُودُ النِّعْمَةِ (نقیض الشکر) (جُحُود: انکار) مائة: صد رتاع: جمع راتع به معنی شتر چرنده

آیا (کفران می کنم) کفران کردنی (نعمت تو را) بعد از بازگرداندن تو کشته شدن را از من و بعد از بخشیدن تو به من صد شتر چرنده را.

شعر شماره ۲۴۱:

أَظْلِمُ إِنْ مُصَابِكُمْ رَجُلًا أَهْدِي السَّلَامَ تَحِيَّةً ظُلْمٌ (شاعر حارث بن خالد)

أ: حرف ندا ظلم: رُوِيَ ظُلُوم (کثیر الظلم) رجلاً: مفعول مصاب أهدي: روی ردّ السّلام: مفعول به تحية: مفعول له ظلم: خبر إن

ظلم: منادای مرخم، در اصل ظلمة بوده که تصغیر «ظلمة» می باشد. مُصَاب: مصدر میمی (مصیبت انداختن) أهدي: هدیه فرستاده است

ای ظلمه، همانا به مصیبت انداختن شما مردی را که این صفت دارد که هدیه فرستاده است (به سوی شما) سلام را به جهت تحیت ظلم است؟

(در حق او).

شعر شماره ۲۴۲:

حُبُّ يَوْمٍ عَاقِلٌ لَهْوًا صَبِيٌّ (مصراع دوم را نیافتم)

حُبُّ: مبتدا صَبِيٌّ: خبر لهو: سرگرمی و بازی صَبِيٌّ - صَبِيٌّ: فَعَلَ فِعْلَ الصَّبِيِّ: بچه

دوست داشتن عاقل روزی کار لهو را کار کودکانه است.

شعر شماره ۲۴۳:

بَدَلٌ مَجْهُودٌ مُقِلٌّ زَيْنٌ مَنَعُ ذِي غِنَى حَقُوقًا شَيْنٌ

ذی: صاحب مَجْهُودٌ: چیزی که با زحمت بسیار و رنج بی شمار به دست آمده مُقِلٌّ: انسانِ قلیل المال زَيْنٌ: زینت شَيْنٌ: زشت

بخشش انسان دارای مال اندک، آنچه را که با زحمت بسیار به دست آورد، زینت است و منع کردن انسان غنی حقوق (دیگران) را زشت است.

شعر شماره ۲۴۴:

قَدْ كُنْتُ دَايِنْتُ بِهَا حَسَانًا مَخَافَةَ الْإِفْلَاسِ وَاللَّيْثَانَا (شاعر زیاد عنبری قیل لرؤبه)

إفلاس: بی چیز شدن، ورشکستگی لیان: سرگردان کردن و امروز و فردا کردن در پرداخت دین.

«داینتُ بها» ۲ معنی دارد:

۱- قرض دادم فلان چیز را ← ضمیر ها به قنیه (آنچه که کسب می کند مرد آن را از مال) برمی گردد.

۲ گرفتَم در مقابل دینم فلان چیز را ← ضمیر هاء به «کنیز» برمی گردد.

ترجمه شعر بنا بر معنی اول ← به تحقیق قرض داده بودم به وسیله آن مالی که کسب کرده بودم به حسان به علت ترس از ورشکستگی و سرگردان کردن (دیگران، شاعر مدح می کند حسان را در خوش حسابی)

ترجمه شعر بنا بر معنی دوم ← به تحقیق گرفته بودم آن کنیز را در مقابل قرضی که به حسان داده بودم به علت ترس از ورشکستگی و سرگردان کردن (حسان مرا) (شاعر ذم می کند حسان را به علت بدحسابی)

شعر شماره ۲۴۵:

ضُرُوبٌ بَنَصْلٍ السَّيْفِ سَوْقَ بَسْمَاتِهَا إِذْ عَدَمُوا زَادًا فَإِنَّكَ عَاقِرٌ (شاعر: ابوطالب در رثاء ابا امیه که به سمت شام می رفت که در راه از دنیا رفت)

«ضُرُوبٌ» خبر برای مبتدا محذوف (هو) بَسْمَاتِهَا أی بَسْمَاتِ اِبْلِ نَصْلٌ: دم شمشیر، تیزی شمشیر سَوْقٌ: جمع ساق

عَاقِرٌ: بی کننده سِیْمَانٌ: جمع سمین (چاق)

او بسیار زنده است با دم شمشیر ساق های شتران چاق را و زمانی که معدوم سازند طعام را (به واسطه خوردن) پس همانا تو (دوباره) پی کننده ای

شعر شماره ۲۴۶:

أَتَانِي أَنَّهُمْ مَزِقُونَ عَرَضِي جِحَاشُ الْكِرْمَلَيْنِ لَهَا فَدِيدٌ

«أَنَّهُمْ مَزِقُونَ عَرَضِي»: فاعل «أتانی» الْكِرْمَلَيْنِ: با «ز» هم آمده جِحَاشٌ: خبر برای مبتدای محذوف (هم)

شاعر: زید الخیل است که پیغمبر ﷺ او را زید الخیر نامید و با این شعر هجو می کند قومی را که بدگویی او را کرده بودند.

أتانی: رسید به من مَزِقٌ: بسیار پاره کننده عَرَضٌ: آبرو جِحَاشٌ: جمع جحش (کره الاغ)

الْكِرْمَلَيْنِ: اسم آبی است در کوه طی فَدِيدٌ: آواز

(خبر) رسید به من که همانا آن ها بسیار پاره کننده (و ریزنده اند) آبروی مرا، (آن ها نزد من) مانند کره الاغ های آب کرملین هستند که دارای آواز هستند (و از آوازشان ضرری به کسی نمی رسد)

شعر شماره ۲۴۷:

وَاللَّهِ لَا يَذْهَبُ شَيْخِي بَاطِلًا حَتَّىٰ أُبِيرَ مَالِكًا وَكَاهِلًا

القَاتِلِينَ الْمَلِكِ الْحَلَالَا خَيْرٌ مَعَدَّ حَسَبًا وَنَائِلَا (شاعر: امرء القیس و این شعر را زمانی گفت که به او خبر رسید که بنی اسد پدرش حجر را کشته است)

القَاتِلِينَ: صفت برای «ملا کاهلا» که اسم ۲ قبیله از بنی اسد است. حَلَالٌ: بزرگ (با حاء یا جیم) (صفت برای الملک) نَائِلٌ: عطا

(آن دو قبیله‌ای که این دو صفت را دارند) کشنده‌اند پادشاه بزرگ (منظور پدر شاعر است) را که بهترین شخص قبیله‌ی معلاً از جهت نصب و بخشش است. (المَلِك: مفعولٌ به برای القاتلین) (خیر: صفت دوم برای الملک)

شعر شماره ۲۴۸:

ثُمَّ زَادُوا أَنَّهُمْ فِي قَوْمِهِمْ غُفْرًا ذَنْبَهُمْ غَيْرُ فَحْرٍ (شاعر طرفه است که قومش را وصف می‌کند)

متعلقِ زادوهم محذوفِ اِی: زادوا علی غیرهم قومهم: حال از «هم» ذَنْبُهُمْ: مفعولِ «غُفْرًا» غُفْرًا: جمع غافر در این شعر، مبالغه مقصود نمی‌باشد زیرا شاعر در مقام مدح است. فُحْرًا: جمع فَحُور (فجر هم روایت شده به معنی کذب).

سپس زیادتی دارند آن قوم (بر غیر خودشان) که همانا آن‌ها در حالی که در قومشان هستند بسیار آمرزنده‌اند گناهانشان را و فخر کننده و مباحث کننده نیستند (یعنی از خطای یکدیگر می‌گذرند).

شعر شماره ۲۴۹:

وَاهَا لِلَّيْلِ ثُمَّ وَاها وَاها هِيَ الْمُنَى لَوْ أَنهَا نَلْنَاهَا شاعر: النجم العجلی

لَوْ: للتمنی «ها» در «أَنهَا» ضمیر قصّه می‌باشد. ضمیر در «نلناها» به «الْمُنَى» بازمی‌گردد.

وَاهَا: اسم فعل مضارع به معنی آعجب (هنگامی که از طیب شیئی تعجب می‌شود گفته می‌شود)

مُنَى: جمع مُنِيَّة (آرزو) نَلْنَا: مِنَ النَّيْلِ (رسیدن)

تعجب می‌کنم از پاکیزگی لیلی سپس تعجب می‌کنم، تعجب می‌کنم او تمام آرزوی ماست. ای کاش که قصه چنین بود که می‌رسیدیم به آن آرزوها.

شعر شماره ۲۵۰:

جَزَى اللهُ عَنِّي - وَ الْجَزَاءُ بِفَضْلِهِ - رَبِيعَةَ خَيْرًا مَا أَغْفَأَ وَ أَكْرَمًا . گفته‌اند این شعر از امیرالمؤمنین عليه السلام است اما حضرت اهل شعر گفتن نبودند.

جَزَى اللهُ: جمله دعائیه جمله « وَ الْجَزَاءُ بِفَضْلِهِ» جمله حالیه می‌باشد. «عن» در «عَنِّي» بدلّیه می‌باشد. واو در مصرع اول: حالیه

ربيعه: مفعولِ «جَزَى» مفعول در مصرع دوم محذوف است اِی: ما أَغْفَأَهُمْ وَ أَكْرَمَهُمْ جزاء: مكافاة علی الشیء رَبِيعَة: منظور قبیله ربیعیه است.

أَغْفَأَ: مِنَ الْعِفَافِ (العفة حفظ الشخص كلّ عضوه أو فرجه بخصوصه عن المعاصی)

تلافی کند خداوند بدل از من - و حال آکه تلافی کردن بفضل و رحمت اوست - قبیله ربیعیه را (تلافی) خوبی. چقدر پارسا و کریم هستند ایشان.

شعر شماره ۲۵۱:

وَ قَالَ نَبِيُّ الْمُسْلِمِينَ عليه السلام تَقَدَّمُوا وَ أَحْبِبْ إِلَيْنَا أَنْ تَكُونَ الْمُقَدَّمَا شاعر: عباس بن مرداس است که از «مُؤَلَّفَةً قُلُوبَهُمْ» بوده است.

«إلی» در «إِلَيْنَا» للتبیین باء محذوف اِی بَأَنْ تَكُونَ تَقَدَّمُوا: سابقوا (پیشی بگیرید)

پیغمبر مسلمانان عليه السلام فرمودند: (به سوی جنگ با دشمن) پیشی بگیرید و چه قدر دوست داشتنی است برای ما که تو (ظاهراً خطاب به کسی است

که اگر به جنگ می‌رفت عده‌ای به دنبال او می‌رفتند) پیشی گیرنده باشی (بر دیگران در رفتن به سوی جنگ با دشمن)

شعر شماره ۲۵۲:

فَنِعْمَ ابْنُ أُخْتِ الْقَوْمِ غَيْرُ مَكْدَبٍ زُهَيْرٌ حُسَامٌ مُفْرَدٌ مِنْ حَمَائِلِ شاعر: ابوطالب که زهیر را مدح می‌کند.

زهیر: مخصوص به مدح حُسَام: شمشیر برنده مُفْرَد: مجرد حَمَائِل: جمع حمالة (غلاف شمشیر)

چه خوب پسرِ خواهرِ قوم است زهیر (کنایه از این که مصاحب و هم‌دم قوم خود است) که چنین صفت دارد که نسبت دروغ به او داده نشده (که مانند) شمشیر برآنیست که برهنه باشد از غلاف.

شعر شماره ۲۵۴:

و لقد علمتُ بأنَّ دینَ مُحَمَّدٍ ﷺ مِنْ خَیْرِ اَدْبَانِ الْبَرِیَّةِ دیناً
شاعر: ابوطالب و این شعر دلیل اسلام اوست خلافاً لعقیده اهل تسنن.
دیناً: تمییز علمتُ: تیقنتُ الدین: الملة بریة: الخلق
و مسلماً به تحقیق یقین کردم که همانا دین محمد ﷺ از بهترین ادیان خلق است از حیث دین بودن.

ترجمه لغات:

خِمْرَة: از اختمر آمده برای دلالت بر هیئت خمره یعنی یک نوع خِمار پوشیدن [و لِيَضْرِبْنَ بِخُمْرِهِنَّ عَلَى جُيُوبِهِنَّ] باید مقنعه‌های خود را بر گریبان‌های خویش بزنند (نور ۳۱).
العِمَّة: یک نوع عمامه پوشیدن
القِمِصَة: یک نوع تمیص پوشیدن (أما والله لقد تقمصها ابن أبي قحافة) خطبه شقشقیه
غَدَاً: سَال (جاری شد) فعل «غَدَاً» هم متعدی استعمال می‌شود مانند (غذوتُ الصبی) تربیت کردم بچه را و هم لازم استعمال می‌شود مانند (غذا الماء) جاری شد آب. حَمُضٌ: ترش شد أَشْرٌ: ناسپاس و کافر نعمت [بل هو كذابٌ أَشْرٌ، و سيعلمون غداً مِنَ الكَذَابِ الأَشْرِ] قمر ۲۶ و ۳۵
أَمِنَ: سالم بود (گفته شده أَمِنَ متعدی نیز استعمال می‌شود مانند: أَمِنَ زید الأَسَدَ زید شیر را امنیت داد و لفظ مأمون دلیل بر این مدعاست)
فَرِحَ: خوش حال شَبَعان: سیر رَيَّان: سیراب أَعْوَرَ: یک چشم
أَجْهَرٌ: کسی که در روز، هنگام وجود خورشید، نمی‌بیند مانند شب پره که در روز ظاهر نمی‌شود و آعشی کسی است که در شب نمی‌بیند
أَحْوَلٌ: آن که یکی را دوتا ببیند و او را در فارسی دویین گویند. ضَخْمٌ: چاق و فربه
أَخْطَبٌ: سرخ مائل به سیاهی. عرب گوید: فرسٌ أَخْطَبٌ و در فارسی او را اسب کهر گویند.
جُنُبٌ: دوری کننده و به همین معنی است آن چه مشهور است و در قرآن رسیده [و إن كنتم جُنُباً] نساء و به معنای دور نیز می‌آید [فَبَصُرَتْ به عن جُنُبٍ] قصص ۱۱
عَفْرٌ: شجاع مکار بَطَلٌ: قهرمان شَيْخٌ: سال خورده عَفِيفٌ: پاک دامن
یعنی: بی‌نیاز می‌شود أَشِيبٌ: پیرمرد و آن که مویش سپید است. متباعد: دور شونده مقعنسس: کسی که سینه‌اش قوز دارد
معشوشب: گیاه سبز دارنده مکحول: سرمه کشیده شده مُتَدَحْرَجٌ: غلتیده مُحَرَّنَجَمٌ: جمع شونده
كَبْشٌ: به معنای قوچ و به معنای رئیس نیز آمده است.

صریح: به خاک افتاده شده (اعزز علی ابا یقظان أن أراک صریعاً مجداً) قول امیرالمؤمنین (علیه السلام) درباره‌ی عمار وقتی او را کشته شده دید.

تَعَلَّمَ: به معنای اِعْلَمَ (متعدی به ۲ مفعول است و فقط همین صیغه را دارد و در ظاهر شبیه صیغه‌ی أمر (صیغه شماره ۷) باب تَفَعَّلَ است).

حتم: نفذ (نافذ شده و عمل به آن شده پس حتم در این مقام به معنای لزوم و وجب نیست تا با (لزوما) منافی باشد).

ما عَجَّتْ بالدواء: نفع نبردم به سبب دوا «عَاج» بر ۲ قسم است:

۱- ماضی «یَعِجُ» به معنای انتفع یتنفع و اینقسم ملازم با نفی است و بعضی گفته‌اند گاهی در اثبات نیز می‌آید.

۲- ماضی «یعوچ» به معنای مال یمیل و این قسم در مثبت و منفی هر دو استعمال می‌شود.

أشهل: چشم آبی غنیتُ بحاجتک: قصد گردیده شدم به حاجت تو. أفجع: شنیع و پر مصیبت شده

ذراع: سبک دست در رشتن، به این که جلد و چابک است. غزل: رشتن ما أخضره: چه چیز مختصر کرده او را ما أعساه: چه چیز امیدوار کرده او را

شعر شماره ۲۵۵:

يا حَبْدًا جَبَلُ الرَّايانِ مِنْ جَبَلٍ و حَبْدًا ساكِنَ الرَّايانِ مَنْ كانا شاعر: جریر که هجو می کند اخطل را با این قصیده.

«یا» ۲ ترکیب جایز: ۱- آلائی استفتاحیه ۲- حرف ندا برای منادی محذوف (قوم) جَبَلٌ: مبتدا و حَبْدًا: خبر

ساکِن: خبر کان مَنْ: مخصوص به مدح الف در «کانا» برای اطلاق رایان: اسم کوهی است در حجاز و (ریان) نیز خوانده می شود

و بعضی گفته اند ریّان اسم کوهی است در دیار قبیله ی طیّ که دارای آب فراوان است و طولانی ترین کوه های آن جاست.

ای (قوم) چه خوب است کوه رایان از جهت کوه بودن و چه خوب است کسی که ساکن رایان است.

شعر شماره ۲۵۶:

باسم الإله و به بَدینا و لَوْ عَبَدْنَا غَيْرَهُ شَقِينا و حَبْدًا رَبِّاً و حَبَّ دیناً شاعر: عبدالله بن رواحه انصاری

باسم: متعلق به نبتدء محذوف «ذا» در فحَبْدًا: فاعل رَبِّاً: تممیز مخصوص به مدح محذوف آی: فحَبْدًا رَبِّاً الرَّبِّ و حَبَّ دیناً الدینُ

إله: معبود (کسی که مورد اطاعت واقع می شود) بَدینا: اصلش «بدئنا» بوده به معنی «ابتدأنا» شَقینا: من الشقاوة نقيض السعادة

به نام خدا (آغاز می کنم) و به نام او (آغاز می کنیم) و اگر اطاعت کرده بودیم غیر او را بدبخت می شدیم پس چه خوب پروردگاری است او از

جهت پروردگار بودن و چه خوب است دین (او) از جهت دین بودن.

شعر شماره ۲۵۷:

ألا حَبْدًا أهلُ المَلا غيرَ أَنَّهُ إذا ذُكِرَتْ مَيٌّ فلا حَبْدًا هيا شاعر: کنزه که این قصیده را در ذمّ مَيِّه همسر ذی الرّمه گفته است.

ألا: للتنبیه «هاء» در أَنَّهُ: ضمیر شأن «ذا» در حَبْدًا: فاعل

هيا (الف برای اطلاق است) (هی): مخصوص به ذمّ، مرجع هی: ۳ احتمال: ۱- مَيٌّ، ۲- ذکر مَيٌّ، ۳- ملا

ملا: جماعة و التجمّع مَيٌّ: مرخّم «مَيِّه»

آگاه باش چه خوب هستند اهل مجلس و جمعیت لکن همانا شأن چنین است که هر گاه یاد می شود «مَيِّه» پس خوب نمی باشد آن مجلس.

شعر شماره ۲۵۸:

فقلتُ اقتلوا عنكم بمِزاجها و حَبَّ بِها مَقْتُولَةٌ حِينَ تُقْتَلُ شاعر: اخطل که وصف می کند شراب را

اقتلوا أي اقتلوا الخمرَ بمِزاجها أي بمِزاج الخمر بء در بها: زائده و ها فاعل مَقْتُولَةٌ: تممیز یا حال

اقتلوا: قتل شراب یعنی او را با آب، ممزوج کردن. اقتلوا به وسیله ی «باء» متعدی می شود و این جا چون متضمن معانی «ادْفَعُوا» می باشد با «عن»

متعدی شده است. مِزاج: ما يُمِزَج به (مِزاج شراب، آب است که تندی او را می کاهد)

پس گفتم مخلوط کنید آن شراب را با آب (و دفع کنید تندی آن را) از خودتان. و چه خوب است آن شراب در حالی که با آب مخلوط شده است

هنگامی که با آب مخلوط شود (یعنی اگر مدتی از مخلوط شدن بگذرد کیفیت پایین می آید)

لازم به ذکر است که اکثر قریب به اتفاق شعرا فاسد بودند و این اشعار دلیل بر ضعف ایمان آنهاست.

جُمُعَة (لغت بنی عقیل)

جُمُعَة (لغت حجاز) [إِذَا نُودِيَ لِلصَّلَاةِ مِنْ يَوْمِ الْجُمُعَةِ] جُمُعَة (لغت بنی تمیم) غیر مشهور

مُقْتَبَى: کسب شده مُقْتَبَى: پیروی شده

فی الصَّيْفِ صَيَّعَتِ اللَّبَنُ: در اصل خطاب به زنی است که همسر پیر و ثروتمندی داشت و به خاطر پیری شوهر از او جدا شد و این جدایی در فصل تابستان بود. سپس با جوان فقیری ازدواج کرد و به خاطر شدت فقر در یکی از روزهای زمستان برای طلب شیر سراغ شوهر اول رفت و او این جمله را به زن گفت که (در تابستان شیر را ضایع کردی)

صُعُ: از صاع یصوغ به معنای ریختن

وَأَب: منع کن (واو عاطفه) (همزه وصل اگر قبل از همزه ی فاء الفعل قرار بگیرد و بعد از واو یا فاء باشد در نوشتن هم حذف می شود)

خلاصه: واو یا فاء + همزه وصل (برای فعل امر) + همزه فاء الفعل ← همزه وصل در نوشتن هم حذف می شود. (وَأَب)

وَأَب: (إِبْ) (فعل امر تأبی) ← وَأَب

أبی: ممتنع شده أَقْمَن: سزاوارتر وَصِل: تمسک و چاره جویی می شد

الناقص: مراد عبدالملک بن مروان است و او را ناقص خواندند زیرا حقوق لشکریان را کم کرد.

أشج: مراد عمر بن عبدالعزیز است و او را از آن أشج گویند که در پیشانی او به واسطه ی لگد زدن اسبی شکستگی پیدا شد. و او فدک را به امام باقر علیه السلام برگردانید و سب المیرالمؤمنین علیه السلام را که معاویه رواج داده بود، ممنوع کرد.

وسم: علامت ما یرحم علیه: وصفی که رحم می آورد بر آن موصوف

تخصیص: تقلیل اشتراک که در نکرات واقع می شود. توضیح: رفع احتمال که به سبب تعدد وضع، در معارف حاصل است.

شج: در اصل شَجِي قاعده ی ۳ و ۱۰ اجرا شد شَجِ گردید به معنی محزون.

شعر شماره ۲۶۰:

و لَسْتُ بِالْأَكْثَرِ مِنْهُمْ حَصِيٌّ و إِنَّمَا الْعِزَّةُ لِلْكَاثِرِ شاعر: أعشى که هجو می کند علقمه ابن علافه را و مدح می کند عامر بن الطفیل را

لَسْتُ: خطاب به علقمه باء: زائده مِنْهُمْ: از قبیله ی عامر حَصِيٌّ: تمییز

حَصِيٌّ: العدد العزّة: القوّة و الغلبة الكاثر: مَنْ لَهُ كَثْرَةٌ مِنَ الْقَبَائِلِ وَ الْأَقْوَامِ

سؤال: چرا أَفْعَل تفضیل همراه آل، مِنْ گرفته؟ ۶ جواب:

۱- من بیانیه (و لست بالأكثر من بينهم حصي) ۲- آل زائده است ۳- متعلق «منهم» محذوف است (بالأكثر أكثر منهم)

۴- من بعضیه است ۵- من بمعنای فی است. ۶- من متعلق به لیس است چون لیس به معنی انتفی می باشد و فاصله شدن منهم بین افعال تفضیل،

و تمییزش از باب ضرورت شعری است.

و نیستی (ای علقمه) بیش تر از ایشان (قبیله ی عامر) از جهت تعداد و همانا قوّت و غلبه برای جمعیت صاحب کثرت است.

لَأَكَلَةٌ مِنْ أَقْطٍ بِسَمْنٍ أَلَيْنُ مَسًّا فِي حَشَايَا الْبَطْنِ مِنْ يَثْرِيَّاتٍ قِذَاذٍ خُشْنٍ (شاعر نامعلوم)

اُكَلَةٌ: لُقْمَةٌ أَقْطٍ: كَشْكٌ سَمْنٌ: رَوْغُنٌ حَشَايَا: جَمْعُ حَشِيَّةٍ: رُودَةٌ

یَثْرِيَّاتٍ: تیرهایی که در یثرب می‌سازند (یثرب + ی + ات) قِذَاذٍ: جَمْعُ قُدٍّ جَمْعُ أَقْدٍ: تیر بی پر خُشْنٌ: زبر

همانا یک لقمه از کشک با روغن نرم تر است از جهت رسیدن در روده‌های شکم از تیرهای منسوب به یثرب که بی پر و زبر است. (ظاهراً کشک و روغن غذای بسیار بدی بوده و به آنها نمی‌ساخته و شاعر می‌گوید که کشک و روغن با آن همه بدی بهتر از تیرهای یثربی است)

و لَقَدْ أَمَرْتُ عَلَى اللَّيْمِ يَسْبُنِي فَمَضَيْتُ ثَمَّةً قُلْتُ لَا يَغِينُنِي شاعر: مردی از بنی سلول است و گویند امیرالمؤمنین عليه السلام کثیراً این شعر را استعمال نموده‌اند.

واو: حرف قسم و «مقسَمٌ به» محذوف (الله) لَقَدْ: جواب قسم يَسْبُنِي: جمله صفت برای الئیم ثَمَّةً: لَتَأْنِيثُ اللَّفْظِ

الئیم: الدنئی الاصل و البخیل سَبَّ: دشنام دادن مَضَيْتُ: گذشتم، عبور کردم أَمَرْتُ: صیغه ۱۳ از مُرُور

همانا به تحقیق گذشتم بر شخص پستی که دشنام می‌داد مرا پس (اعتنایی نکردم و) گذشتم سپس گفتم مرا قصد نمی‌کند. (المؤمن نصفه التغافل)

حَتَّى إِذَا جَنَّ الظَّلَامُ وَاخْتَلَطَ جَاؤُوا بِمَذْقٍ هَلْ رَأَيْتَ الذُّبَّ قَطُّ

شاعر: احمد الرجاد است که وصف می‌کند حسان و قومش را که مهمان کردند او را و بعد از مدتی طولانی شیری مخلوط با آب که در شب شبیه رنگ گرگ بود برایش آوردند. بَاءٌ فِي مَذْقٍ: لِلتَّعْدِيَةِ قَبْلَ «هَلْ» عِبَارَتٌ (مَقُولٌ فِيهِ) فِي تَقْدِيرِ اسْتِثْنَاءٍ.

جَنَّ: سَتَرَ ظَلَامٌ: تاریکی اختلط: مخلوط شد (تاریکی با نور روز)

مَذْقٌ: مَمْدُوقٌ (شیری که با آب ممزوج شده و سفیدی آن کم شده و در شب شبیه رنگ گرگ می‌شود).

(طول دادند مهمانی را) تا این‌که زمانی که پوشاند تاریکی (اشیاء را) و مخلوط شد (تاریکی با روشنایی روز) آوردند شیر مخلوط به آبی را که (گفته می‌شود در حقیقت) آیا تا به حال گرگ را دیده‌ای؟

طالِحٌ: ضَلَّ صَالِحٌ فِي زِيَارَةِ جَامِعَةِ كَبِيرَةٍ آمَدَةٌ اسْتِثْنَاءٌ: (و لا مؤمنٌ صَالِحٌ و لا فَاجِرٌ طَالِحٌ...)

تَوَذَّنَانِ: دِلَالَتٌ مِي كُنْدُ طُورٌ: نَامٌ كُوهِي اسْتِ [وَ إِذَا أَخَذْنَا فَوْقَهُمُ الطُّورَ] بَقَرَةٌ

سَيْنَا: شَبَهٌ جَزِيرَةٍ اسْتِ مَابَيْنِ دَرِيَايِ مَدِيْرَتَرَانِهْ وَ كَانَالِ سُوئِزْ وَ فِلَسْطِيْنِ وَ خَلِيْجِ عَقْبِهْ [شَجَرَةٌ تَخْرُجُ مِنْ طُورِ سَيْنَا] مُؤْمِنُونَ، ۲۰.

خَزْ: حَيَوَانِي اسْتِ كِهْ اَزْ پُوسْتِ اَوْ جَامِهْ مِي سَاَزَنْد. تَخْصِيْصٌ: تَقْلِيْلُ اسْتِشْرَاكِ

مُرْوَعٌ: مَرْدٌ دَرَسْتُ اِدْرَاكِ كِهْ دَرِ دَلِ اَوْ صَوَابٌ اِنْدَاخْتِهْ اِنْد. لَا يُعْزَلُ: كُنْدِهْ نَمِي شُود.

هَدْيٌ: بِهْ مَعْنَايِ قُرْبَانِي كِهْ بِهْ مَكِهْ مِي بَرَنْدْ اَزْ گُوسْفَنْدِ وَ شَتْرٌ وَ مَانَنْدْ اَيْنِهَا [هَدْيًا بِالْكَعْبَةِ] [حَتَّى يَبْلَغَ الْهَدْيُ مَجْلَهْ]

ثَانِي: رُوْ گِرْدَانَنْدِهْ عَطْفٌ: جَانِبٌ (اَزْ سَرْتَا رَانَ) يَعْنِيْ گِرْدَانَنْدِهْ اسْتِ جَانِبِشْ رَا (كِنَايَهْ اَزْ تَكْبِرِ)

جَعَدٌ: مَوِيْ دَرِ هَمْ پِيْچِيْدِهْ شَعْرٌ: مَوِيْ اَكْسَبٌ: كَسْبٌ تَأْنِيْثٌ مِي دِهْدُ يَخْتَلُّ الْكَلَامُ: فَاَسَدٌ شُودِ مَعْنَايِ كَلَامِ

کُرْز: خرج چوپان که او را خرجین گویند و حال لقب شخصی شده - به معنای پست و حاذق (ماهر) هم می باشد.

جُرْد: فرسوده شاتم: دشنام دهنده قطیفه: یک قسم از جامه است.

نُبْد: به خاک افکنده شد [فَنَبْدُناهُ بِالْعِراءِ و هو مُلیم] از نبذ به معنای افکندن قُصاری: نهایت و غایت

حُمادی: نهایت و غایت به معنی با جیم گفته اند مانند ماه جمادی بیئد: ۲ معنی: ۱- غیر ۲- من أجل

دَوَالِیک: گرفتن بعد از گرفتن سَعْدِیک: یاری کردنی پس از یاری کردنی

فَدَد: خطا [و قال ابوهم إِنی لأَجِدُ ریحَ یوسفَ لولا أن تُفَنِّدون] [فَضِیتُ فلا عُذوانَ عَلَی]: فرا بگیریم و أخذ کنم ستمی بر من نیست.

حَسَب: کفایت کننده بَرَدی: نهری در دِمَشق (دِمَشق غیر فصیح و لغت عامه است) عَرَض: هر چیز ناپایدار رَدی: الهَلاک

یمین: به معنای قسم است و به معنای قوت و دست راست نیز می آید [و اصحابُ الیمین...][و أخذناه بالیمین]

قَدی: آن چه در آب و چشم می افتد (صبرتُ و فی الخلق شجی^۱ و فی العین قَدی) أمير المؤمنين عليه السلام

أَحْتَدی: اختیار شده یا پیروی گشته یَهَن: آسان می شود.

هُدَّیل: تصغیر ترخیم هذوال به معنی مضطرب یا زمین مرتفع و احتمال دارد تصغیر ترخیم مهذول، به معنی مضطرب باشد.

مُسْعَبَة: از سغب به معنی گرسنگی (همگان سغبه‌ی صیحند و حرام / کو کسی کز پی دین در حرم است)

ملاحس: لیسیدن یا مکان یا زمان لیسیدن - ترک کرم او را در مکان لیسیدن‌های گاو، بچه‌های خود را

سبحان: علم است برای تسبیح به معنای پاک گردانیدن، تنزیه کردن.

برای خواندن صرف ساده، نمودار صرف ساده

برای خواندن سیوطی شرح فوائد الحجّیه و طریقه التّقیّة

برای خواندن مغنی شرح مغنی آقای صفایی بوشهری

برای خواندن لمعه شرح النّضید را پیشنهاد می کنم.

إِنَّ اللهَ یحبُّ المَتَّقینَ

إِنَّمَا یَتَقَبَّلُ اللهُ مِنَ المَتَّقینَ

خداوند اعمال خیر را تنها از متقین قبول می کند. (یعنی افرادی که واجبات را انجام می دهند و محرمات را ترک می کنند)

محمد تهرانی (عبدالحمید)

۰۹۱۲۴۵۱۴۱۶۲

۰۹۱۹۸۶۸۸۷۱۴